

**JÉ
LEN
KOR**

4

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1966

BABÉRVARIÁCIÓK

IGÉNYTELEN

BEFUTOT

TÁRSZERZŐK

ÁBRÁNDOZÁS

MENTŐ-ÖV

életük színeket
 10 a huszas évek
 1928-ban jelent
 könyv alakban. s
 tarabjai szanta
 regényfolyam-
 XX század
 összetoglaló
 a nagy íge-
 1928 az egész
 1928-as évek és
 alkalmi költő-
 idélete részben
 1928 ebből

an a szemel-
 san megsebe-
 csak testben.
 en is. A háború
 age, embertelen-
 a háború utáni
 sadalmi kavargása
 tűzifát, melyeket
 Személyes tra-
 permcsak ad-
 nk, hogy arcai
 4. ékteleen és al-
 abh, meg abban,
 és előkező meny-
 elhagyja, hanem
 egy győztes és meg-
 hazájában nem a
 az igazaké a szo-
 n, hanem a szel-
 encselővargáké
 lmi kavargás-
 it, túlfutott,
 ben a tisztán
 og a perspektí-
 ott annak hogy
 'szagból az vál-
 'obák a háború
 'ek Petruscu
 'ás megoldást
 sak az öngyíj-

Számunk szerzői:

ALFÖLDY JENŐ
ARATÓ KÁROLY
BERTHA BULCSU
BÓDÁS JÁNOS
BODRI FERENC
CSORBA GYÖZŐ
DÉVÉNYI IVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYURKOVICS TIBOR
HAJNAL GÁBOR
HALLAMA ERZSÉBET
IHÁSZ-KOVÁCS ÉVA
KALÁSZ MÁRTON
KRISTÓ NAGY ISTVÁN
MAKAY GUSZTÁV
NAGY ILDIKÓ
NAGY L. SÁNDOR
NAGY-TÓTH LAJOS
NÉMETH FERENC
ORBÁN OTTÓ
OROSZ SÁNDOR
PÁKOLITZ ISTVÁN
PESTI JÁNOS
W. PÉTRÓLAY MARGIT
POLGÁR ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
RAFFAI SAROLTA
RÓNAY GYÖRGY
SERES JÓZSEF
SOMLYÓ GYÖRGY
SZAKONYI KÁROLY
SZEGHALMI ELEMÉR
SZEPESI ATTILA
SZÍJ REZSÓ
TAKÁCS IMRE
TAXNER ERNŐ
VÁRKONYI NAGY BÉLA

Képek:

BOLMÁNYI FERENC
BORSOS MIKLÓS
DOHNÁL TIBOR
KONDOR BÉLA
MÓROTZ LÁSZLÓ
SZEKERES EMIL

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM
1966. ÁPRILIS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

<u>BERTHA BULCSU: A béka halála (elbeszélés)</u>	291
ARATÓ KÁROLY versei: <i>Ők, Csatlakozások, A nehezék,</i>	297
RAFFAI SAROLTA versei: <i>Ajándék, Vakablak</i>	299
ALFÖLDY JENŐ: <i>Lélek tánca (vers)</i>	300
ORBÁN OTTÓ: <i>Köcsillag (vers)</i>	301
<u>PESTI IÁNOS: A deres csikó (elbeszélés)</u>	302
RÓNAY GYÖRGY: <i>A tenger Ladispolinál (vers)</i>	306
IHÁSZ-KOVÁCS ÉVA: <i>Káin (vers)</i>	307
NÉMETH FERENC versei: <i>Bujócska, Bizonyosság</i>	308
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei: <i>Eget borító fátyol, Megcsalt vőlegény, Kereskedő, Nők, Presszó</i>	309
<u>HALLAMA ERZSÉBET: Az aranypéncz (elbeszélés)</u>	311
SOMLYÓ GYÖRGY: <i>Mesék Párizsról (versek)</i>	315
BÓDÁS JÁNOS: <i>Ulti (vers)</i>	317
GYURKOVICS TIBOR versei: <i>Hajnalok, Egyetlen</i>	318
POLGÁR ISTVÁN versei: <i>Ólomkatonák, Bűvölet</i>	319
<u>NAGY-TÓTH LAJOS: Két megye határán (II. rész)</u>	321
MAI OSZTRÁK KÖLTŐK: <i>Thomas Bernhard, Conny Hannes Meyer, Johann Gurnert, Gerhard Fritsch, Andreas Okopenko</i> versei (<i>Arató Károly, Hajnal Gábor, Kálász Márton és Pákolitz István</i> fordításai)	328

ÉLET ÉS KULTÚRA

TAKÁCS IMRE: <i>Két újító nyomában</i>	332

Színház

TAXNER ERNŐ: <i>Színházi levél Budapestről</i>	339
NAGY L. SÁNDOR: <i>Színházi vita a Szovjetunióban</i>	343

Kiadilitási napló

NAGY ILDIKÓ: <i>Bolmányi Ferenc</i>	348
SZÍJ REZSŐ: <i>Kondor Béláról</i>	350

IFJÚSÁG – MŰVÉSZET

CROSZ SÁNDOR: Ifjúságunk zenei kultúrájáról	– – – – –	355
W. PETROLAY MARGIT: Jegyzetek egy konferenciáról	– – – – –	358
SZEPESI ATTILA versei: Sárkány röppen, Aranypók	– – – – –	360

MÉRLEGEN

POMOGÁTS BÉLA: Áprily Lajos	– –	361
VÁRKONYI NAGY BÉLA: Fodor József új versei	– – – – –	366
SZAKONYI KÁROLY: Ismeretlen vizeken		369
MAKAY GUSZTÁV: Első funkcionális vers-tanunk	– – – – –	370
CSORBA GYŐZŐ: Károlyi Amy: A harmadik ház	– – – – –	374
KRISTÓ NAGY ISTVÁN: Hajnal Gábor: Az idő szelében	– – – – –	376
DÉVÉNYI IVÁN: Gyergyai Albert: Kortársak	– – – – –	377
SERES JÓZSEF: Szabó Magda: Tündér Lala	– – – – –	378
SZEGHALMI ELEMÉR: Takács Tibor: A kaftános fejedelem	– – – – –	380
BODRI FERENC: A győri Kisfaludy Károly Könyvtár 1965-ös évkönyve	– –	382

KÉPEK

BORSOS MIKLÓS rajzai	– 296,	305,	314
DOHNÁL TIBOR rajzai	– – –	310,	347
SZEKERES EMIL rajzai	– – –	327,	338

MŰMELLÉKLETEN

BOLMÁNYI FERENC: Kompozíció Szőnyegterv Rajz	
MÓROTZ LÁSZLÓ: Rajzok	
KONDOR BÉLA: Rézkarc	

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem örzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72.- Ft.
Egyéni előfizetési csekkszámra száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámra: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámúra

66-746 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

A béka halála

Ambrus az ablakpárkányra hasalt és bámulta a mélyben mozgó, furcsa ruhájú katonákat. A háromszög alakú tér közepén nyitott teherautó állt és egy tehen. A katonák igyekeztek rávenni a tehenet, hogy ugorjon fel a teherautóra, de az nem akart. A katonák mérgesen tanácskoztak a téren, aztán bementek az egyik házba, s csakhamar egy piros bársony fotellal tértek vissza. A fotelt a teherautó végéhez állították, aztán kényszerítették a tehenet, hogy a fotelra lépjen, mint egy lépcsőre, és onnan a teherautóra ugorjon. A mutatvány első nekirugaszkodásra sikerült, s a tehen elégedetten elbőgte magát a platon. A katonák felugráltak a tehen mellé az autóra, és elrobogtak. A háromszög alakú tér közepén mint egy emlékmű, magánosan állt a törött lábú piros bársonyfotel.

– Kisfiam... Kihül a teád, nem tudjuk még egyszer megmelegíteni...

Ambrus megfordult, és az anyjára nézett, aztán tovább siklott a pillantása, és bizonytalanul megállapodott a nagynénjén:

– Képzeld Köröszt, az előbb láttam egy tehenet... Piros bársony fotelban állt és elbőgte magát...

– Istenem Ambrus... Hogy te miket tudsz mondani...?

– Idd meg kisfiam a teádat...

Ambrus leült az asztal mellé és belekortyolt a csészébe.

– Keserű – mondta, aztán letette és beleharapott egy darabka kemény kenyérbe, amit valaki, jobb időkből prézlinek tehetett félre.

– Dehogy keserű, csak úgy érzed... Idd csak meg, valami meleg legyen a gyomrodban... – mondta az anyja, s közben a szoba sarkában matatott egy kis fakó vászonzsákkal.

Ambrus megitta a keserű teát, elropogtatta a prézlinek félretett száradékot, aztán visszament az ablakhoz.

A nap már besütött a térre. A fotel egy aranysárga tavaszi fénytócsában állt. A fotelban géppisztolyos katona ült és szájharmonikázott. A különös idegen dallam erőtlennül emelkedett a romos városi bérház falai mentén, aztán reménytelenül szertefoszlott a vaksi ablakok, repedések, akna szakította nyílások között.

Ambrus percekig bámulta a harmonikázó katonát, aztán megszólalt:

– Lemegyek az udvarra...

– Az udvarra kisfiam...? Nem kellene még... Azt sem tudjuk, hogy...

– Leengedheted – szólalt meg a nagynénje – én már tegnap is láttam kint gyerekeket... Vége a háborúnak...

Ambrus elbizonytalanodva lépett a folyosóra, s amikor becsukódott mögötte az ajtó, legszívesebben azonnal visszafordult volna. Néhányat előre lépett, aztán megállt, várt. Kis tündés után újra nekiindult, és elment a lépcsőházig. Valahonnan ének-szó hallatszott: „Londonban hej, van számos utca, és...” Vékony gyerekkhang volt... Ambrus kíváncsian belefűlt a megrongálódott lépcsőház homályos mélyébe, aztán nekiindult és pergő lábakkal leszaladt egy emeletnyit. A jobboldali folyosón újra felhangzott az ének: „Londonban hej, van számos utca, és minden utcán van sarok...” Ambrus bekanyarodott a folyosóra, és a bedőlt falak, kiszakadt ajtók között egy világoskék ruhát látott megvillanni. Átlépett egy kisebb törmelék halmazon, téglák, üvegcserepek között ugrándozott befelé. Az összetört ajtók mögött üres szobák tántogtak, a megrepedt falakon, néhol három-négy helyiségbe is át lehetett látni. Ambrus benézett minden ajtón, aztán tovább lépett, átbújt a leszakadt vasbeton gerendák alatt, és váratlanul a folyosó végére ért. A folyosó egy nyitott lakásban végződött. A bejárati

ajtó kerete félig kiszakadt, s hatvan fokos szögben a folyosó fölé hajolt, mint egy felhúzott csapda ölőszerkezete. Ambrus átsétált a kiszakadt ajtókeret alatt, aztán megtorpant, mert a lába előtt elterülő szobának nem volt padlózata. Csak a lapos vasgerendák íveltek át a következő szobáig, de padló, stukatúr nem volt. A vasgerendák között a mélyben egy törmelékkal borított szoba látszott. A szürke romhalmazból csak néhány székely nyelvedett ki, és egy makacs homlokú zománcozott Kalor-kályha. A leszakadt padlózatú szobán túl, valamelyik belső helyiségben újra felhangzott az ének: „Londonban hej...”

Ambrus izgatottan nézegette a vasgerendákat, és a következő szoba belátható néhány négyzetméternyi falfelületét. Az ajtónyílással pontosan szemben, egy blondel keretes festmény függött a falon. A blondel keret közepén egy patak folydogált bizonytalan hajlású kanyarokkal. A patak egyik oldalán őszi színekben diszelve tölgy erdő állt, a másikon álmatag tehéncsorda. Ambrus széttárta a karját, aztán az egyik vasgerendán elindult a blondel keretes kép felé. A harmadik-negyedik lépés után megremegett a lába, s megjedtt, hogy lezuhan a mélybe. Megállt, egyensúlyozott a karjával. Amikor újra elindult, érezte, hogy a vasgerenda lapos, és legalább olyan széles, mint cipőjének a talpa. Izzadtan lépett a vasgerendáról a következő szoba ajtajába. Amikor biztonságban volt, visszamézett. Elbizonytalanodott, és úgy vélte, hogy innen képtelen lesz visszamenni a romos folyosóra.

A szoba teljes bútorzata a blondel keretes festményből állt. A festménytől jobbra egy fehérre mázolt ajtón át lehetett tovább jutni. A csukott ajtó mögöl most újra felhangzott az ének: „Londonban hej, van számos utca, és...”

Ambrus óvatosan lenyomta a kilincset, és belépett az ismeretlen szobába. Különös látvány fogadta. Az ajtótól jobbra, a leghosszabb fal előterében, szétvetett lábakkal állt egy kék ruhás kislány a díványon, és énekelt. A hallgatósága egy Bösendorfer zongora tetején hasalt, és időnként vakarózott. A hallgatóság két kislányból és egy kisfiúból állt. Ambrus megjelenése kellemetlenül hatott. A kékruhás kislány abbahagyta az éneklést. Szigorú, aprócska ráncokat erőltetett a szeme fölé, aztán a szoknyája zsebéből előhúzott egy Frommer-típusú revolvert és Ambrusra fogta. Fölényesen, számonkérően csengett a hangja:

– Halt!

Ambrus értetlenül állt a fehérre mázolt ajtó előtt.

– Neve... Foglalkozása...?

Legfeljebb tíz éves lehetett a kislány. Szép arcát hosszú, barna haj foglalta keretbe. Kreolos arcüre mosdatlan, a keze pedig szutykos volt. Mindezen túl egy megfélelően táplált gyerek benyomását keltette, így a szobában mindenkitől különbözött. Hidegen csengett a hangja:

– Neve... Foglalkozása...?

– Ambrus... Menekült vagyok...

– Mit keres itt?

– Az udvarra akartam lemenni, aztán meghallottam az éneklést...

– Csapatteste?...

– Menekült vagyok... Amikor az állomást bombázták, idejöttünk a pincébe, aztán már nem lehetett elmenni...

– Ismeri Karádi Katalint?

– Igen... Vagyis nem...

– Én vagyok... Most áruhában járkálok egy darabig... A házban Szajrás Joli néven ismernek, de már gyanakodnak... A hangom uram, a hangom gyanút keltett...

– Igen – mondta Ambrus és egyik ámulatból a másikba esett.

– Ezek itt – szólalt meg újra a kék ruhás kislány, s közben a revolverrel a zongorán hasaló gyerekek felé intett – az osztagomba tartoznak... Fakopács építette meg az új titkos főhadiszállásunkat a teniszpályán, az ikrek pedig beépített helyi emberek... A művészethez nem értenek, de szükség volt rájuk... Ez a bérház az osztagé, ezen kívül az udvaron van egy lusztházunk és egy békánk... Bár azt hiszem, a békát hamarosan ki fogom végezni...

– Igen... – mondta Ambrus és meghajtotta magát.

- Ön... Mi akar lenni...?
- Az udvarra akartam lemenni...
- Jó... Kitaláltam a gondolatát... Addig is velem maradhat és tegezhet...
De csak a forma kedvéért... Most pedig Karádi Katalin külön neked elénekel egy dalt...

Zsebretette a revolvert és meghajtotta magát. Boldog, sugárzó arccal énekelni kezdett: „Londonban hej, van számos utca, és minden utcán van sarok...”

Az ikrek és Fakopács tapsoltak a zongora tetején, Ambrus pedig mélyen meghajolt a művész előtt.

A kék ruhás kislány ezek után leugrott a diványról, és az ikrekhez fordult:

- Nemzetélelmzés...?

A kislányok vakaróztak, aztán az egyik megszólalt:

- A Guldenéknak nagy karácsonyfájuk szokott lenni, meg mézük is...

Útnak indultak. Átkeltek az üres szobán, aztán egyensúlyozva átlibegtek a vasgerendák felett. Ambrus ez alkalommal észre sem vette az átkelés veszélyeit. Az ikrek mutatták az utat, nyomukban Szajrés Joli haladt, aztán Fakopács következett és Ambrus zárta a sort. Végigmentek a romos folyosón, aztán a sötét lépcsőházban leereszkedtek az első emeletre. Újra a jobboldali folyosó következett, kidőlt közfalakat, bútor és törmeléktorlaszokat kerülgetve eljutottak a mennyezet nélküli lakás szomszédságába. Az ajtó itt épen maradt, de a lakás tárva-nyitva állt, készen vendégfogadásra. A csapat bevonult és becsukta maga után az ajtót. A kékruhás kislány maga elé intette az ikreket és megszólalt:

- Hol tartották Guldenék a karácsonyfadíszeket?

- A szekrényben – mondták az ikrek.

Guldenéknak négy szekrénykategóriába tartozó alkalmatosságuk volt. Egy tálaló, egy kombinált szekrény, egy ruhás szekrény és egy kredenc. A kék ruhás kislány házkutatást tartott. A ruhás szekrény természetesen üres volt. A tálalóban egy üres márdáralikát, öt-hat ép tárgyért, néhány bőrét és egy abroszt találtak. A tányérok között akadt egy dísztál is. „Mis-kol-ci-em-lék” – betűzte a feliratot Szajrés Joli, aztán a kocsonya közepén pislogó békára pillantott és elhúzta a száját:

- Pfüjj – mondta és falhoz vágta a dísztálat.

A csörömpölés durván visszhangzott a néma házban.

A kombinált szekrény üveges részébe egy korábbi házkutatás alkalmával valaki behajított néhány üveg lekvárt. A lekvár undorító barna rétegekben szétfolvt a Tókai-sorozaton, és a keresgélőket valószínűleg mind elriasztotta. Szajrés Joli felállt egy párnázott székre, aztán a mutató ujjával kibillentett öt-hat könyvet. Belesett a könyvek mögé, majd szutykos kis kezével benyúlt a résen. Közepes nagyságú doboz húzott elő. Elégedetten leugrott a székről, aztán leemelte a doboz tetejét. Anyahaj csillogott lefelül és néhány ezüstös üvegalma. A doboz tartalmát az asztalra öntötte, majd sietve kiválogatta a csokoládédíszeket.

- Így – mondta, és öt egyenlő részre rakta a zsákmányt, s azonnal kiosztotta. Ezek után bekapott egy csokoládéharangot, és kinyitotta a szekreter ajtaját is. Fényképeket talált és kottákat...

- Óóó... Végre meglett a kottám – mondta és egy Schubert-albumot csapott a hóna alá.

Kivonultak a konyhába. Fakopács közben benyomult a kamrába és megtalálta a mézet. A méz azonban ehetetlen volt, mivel Guldenék tojást akartak benne tartósítani... Ez nem lett volna persze baj, csakhoogy az idők folyamán néhány zárttojás felrobbant és tönkretette az összes mézet. A kamrában kellemetlen bűz terjengett...

- Gondatlanok... Óóó a gondatlanok – mondta Szajrés Joli, aztán a gyerekcsapat élén megkezdte a visszavonulást. Útközben magához vett még néhány porcelán csészét és a tálalóban felejtett damaszt abroszt.

- Most pedig – mondta a romos folyosón – levonulunk a titkos főhadiszállásra.

A titkos főhadiszállás a luszt háztól délkeletre a tenispálya épen maradt részében állt. A főhadiszállás épületei (szám szerint kettő) vadonatúj téglából, minden kötőanyag nélkül épültek. Magasságuk a Bösendorfer zongora és egy közepes kutyaól

között ingadozott, aszerint, hogy az ember kívülről, vagy belülről vette az építményeket szemügyre.

Fakopács büszkén állt a titkos főhadiszállás épületei előtt, és Ambrus elismerő szavaira várakozott. Szajrész Joli azonban más irányt szabott az eseményeknek:

– Ez itt – mutatott a baloldali épületre – a legénységi... Te persze, majd a tisztiben kapsz helyet Karádival...

Így aztán Ambrus a következő pillanatban már a tisztie előtt térdelt, hogy bemász-hasson a szűk ajtónyíláson. Amikor a szeme megszokta a félhomályt, elcsodálkozott. A téglapítványnek belül pokrócbélése volt, s díszes párnák szolgáltak ülőhelyül. A falon festmények függtek, az asztalon bombonierok, porcelán edények és ezüst kanalak heverték nagy összevisszaságban. Ambrus leemelte az egyik bombonier tetejét. Tele volt kristálycukorral.

– Karádi cukra... Kell a hangja miatt, de te ehetsz belőle – mondta Szajrész Joli, s egy ezüst kanalat beledöfött a cukorba. Ambrus félenken belekanalozott, lenyelte, aztán letette a kanalat.

– Most pedig megnézzük a tavat... Saját tavunk van – mondta a kislány és kimászott a tisztiből. Ambrus követte. Az ikrek és Fakopács már kint várakoztak.

Együttesen átsétáltak a teniszpálya másik oldalára, ahol egy óriási bombatölcsér mélyedt a vörös salakba. A bombatölcsér félig már megtelt esővízzel, s a felszínén néhány fadarab és egy béka úszkált.

– Ott a békánk – szólaltak meg az ikrek, és leguggoltak a bombatölcsér szélére.

A kék ruhás kislány kihúzta a zsebéből a revolvert, és az ikrek mellé guggolt. Egy ideig némán figyelte a magabiztosan úszkáló békát, aztán egykedvűen megszólalt:

– Ez a béka árt a hangomnak... Azt hiszem hamarosan megölöm...

– Ez közös béka – mondták az ikrek szemrehányóan és a kék ruhás kislánvra néztek.

– Jó... Egy-két napot még várhatok – mondta Szajrész Joli, aztán felegyenesedett és zsebetette a revolvert.

Visszamentek a titkos főhadiszállásra, karácsonyfadíszeket és kristálycukrot ettek, s a nap észrevétlenül végetért. Ambrus kipirult, titokzatos arccal mázolt fel a harmadik emeletre, és a vacsora teájába éppen hogy csak belekortyolt...

Másnap kábultan ébredt, aztán hirtelen minden átmenet nélkül izgatott lett. Sietve mosakodott, öltözött. Asztalhoz ült és várta a teáját. A tea azonban még nem készült el, így aztán kelletlenül kihasalt az ablakba. A tér még árnyékban állt. A piros bársonyfotelban egy géppisztolyos katona állt, s kis színes zászlócskákat tartott a kezében. Percenként érkeztek a teherautók... A katona ilyenkor az egyik zászlót az oldalának támasztotta, a másikkal a nyugatra nyíló utca felé mutatott. A teherautók egyre sűrűbben jöttek, s a dübörgésük felhallatszott a lakásba.

Amikor elkészült a tea, Ambrus azonnal az asztalhoz ült. Elropogtatta kenyerét, aztán behunyt szemmel megitta a teáját. Amikor befejezte, az anyjára nézett:

– Lemegyek, jó...?

– Menj csak Ambrus, de vigyázz magadra...

Izgatottan lépett a folyosóra. Levágtatott a lépcsőn és néhány pillanat múlva már a jobbra nyíló folyosón botorkált. Amikor a vasgerendákhoz érkezett, szétártá a karját, és lassítás nélkül ment át a mélység felett. A szoba faláról eltűnt a blondel keretes kép. Ezt elég furcsának találta. Benyitott a fehérre mázolt ajtón, s azt tapasztalta, hogy a belső szobában teljes a nyugalom. Az ikrek és Fakopács a zongora tetején hasaltak, a kék ruhás kislány szétvetett lábakkal állt a divány tetején és a Schubert-kottát szorongatta maszatos kezében. Amikor Ambrus behúzza maga mögött az ajtót, felemelte a kottát és rázendített: „Londonban hej, van számos utca, és minden utcán van sarok...” Amikor befejezte, az ikrek és Fakopács tapsoltak, Ambrus pedig meghajította magát. Szajrész Joli leugrott a diványról, és a keze fejével megtörölte az orrát.

– A másik szobában tegnap még volt egy festmény, most pedig nincs – szólalt meg Ambrus, és bizonytalanul körülnézett.

– Bizonyára a tengelyhatalmak – mondta Szajrés Joli és leült a díványra. Aprócska ráncokat erőltetett a szeme fölé, és szigorúan bámulta a kémény melletti falat. Végül felállt, a falhoz lépett és rámutatott egy hajszálrepedésre:

– Itt . . . Fakopács . . . Légy szíves bontsd ki ezt a falat.

Fakopács leugrott a zongoráról, megtapogatta a kérdéses falrészt, aztán a nadrágja szárából előhúzott egy bajonettet és belesúrta a hajszálrepedésbe. A vakolat tenyéryi darabon lepattant. Fakopács tovább feszegette a vakolatot, és amikor már egy autókerek nagyságú helyen kilátszottak a téglák, a fugába is belesúrta a bajonettet. A szurony tövig beleszaladt. Fakopács megmozgatta, aztán kibillentett egy téglát. A résen belesett, de a sötétségben semmit sem látott.

– Ez a kémény – vélekedett.

– Ki kell bontani – mondta Szajrés Joli és a zongorának támaszkodott.

Fakopács kifeszített még néhány téglát a bajonettel, aztán belekapaszkodott a kiálló téglákba és nagyot rántott rajtuk. A fal méternyi szakaszon leomlott. Amikor a köpor leszállt furcsa üreg tátongott előttük, melyben kisebb, nagyobb ládák és kazeták sorakoztak egymás mellett. Fakopács kiemelt egy kazettát, aztán lefeszítette a tetejét. Ékszeresek fénylettek a dobozban. Szajrés Joli belekotort, és egy-egy szolid, gyémántköves gyűrűt átnyújtott az ikreknek.

– Karádi jutalmaz – mondta, aztán kiemelt két aranykarikát és a saját fülcimpájába kapcsolta. Keresett egy rubinköves gyűrűt, és felpróbálta minden ujjára. Végül a hüvelykujjánál állapodott meg. Feldíszítette még magát egy arany karpereccel, két arany nyakláncsal, aztán az ékszeres kazettát visszahajtotta a ládák mögé. A szertegurult gyémántköves gyűrűk, karperecek titokzatosan csilingeltek.

– Talán ezt – mondta és rámutatott a legnagyobb ládára. Fakopács lefeszítette a tetejét. Szajrés Joli belenézett, aztán beletúrt. Originál pokrócok voltak felül, alatta pulóverok, szövetek, flanell, és fehérnemű. Szajrés Joli leemelte a felső pokrócot, és átnyújtotta Fakopácsnak:

– A legénységinek adományozom . . . – mondta, aztán újra a láda fölé hajolt és előhúzkodta a női fehérneműket. Néhány csipkés szélű selyem nadrágot kiterített a díványra és érdeklődve szemlélődött felettük. Végül megállapodott egy rózsaszín, fekete csipkés selyembugyinál, amit aztán azonnal magára húzkodott. Csakhogy a nadrág túl nagyra bizonyult. Egy ideig tűnődve fogta a szoknyája alatt, aztán segílyt kérően Fakopácshoz fordult:

– Egy madzag kellene . . .

Fakopács a ládába hajolt. Egy pulóver-kötegről leoldotta a piros cukorspárgát, és átnyújtotta Szajrés Jolinak. A kék ruhás kislány felkötözte magára a csipkés bugyit, aztán leeresztette a szoknyáját és királynői tekintettel körülnézett.

– És mi? – kérdezték sértődötten az ikrek.

– Egyet felhúzhattok, de csak simát . . . Fekete csipkés csak Karádinak jár . . .

Így aztán Fakopács újra bemászott a ládába, és két további madzapot halászott elő az ikrek részére. Amikor az ikrek is elkészültek az öltözködéssel, Szajrés Joli hóna alá csapta a Schubert-kottát, megingatta szép, aranyfülbevalós fejét és a következőket mondta:

– Most pedig megölöm a békát.

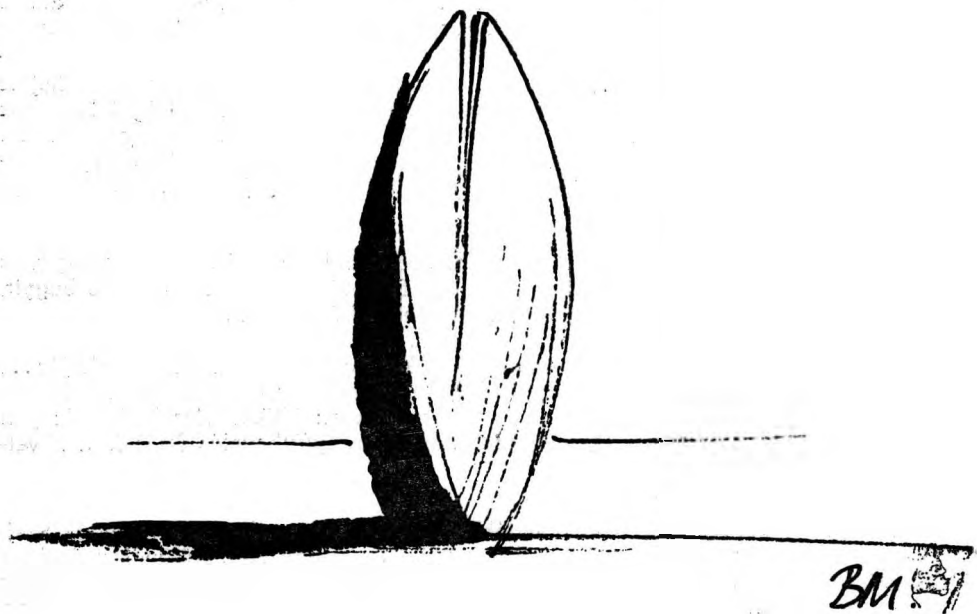
Az ikrek ájultan feszengtek az ajándékbugyikban, és megalkuvóan követték Szajrés Jolit. A levonulás ez alkalommal méltóságteljes és boldog volt. Különösen Ambrus mellkasát feszítette valami soha nem ismert, mámoros érzés. Amíg végigvonultak a városi bérház romos folyosóin, képzeletében felizzott egy csodálatos mondat: „A tisztiben kapsz helyet Karádival . . .”

A luszt ház mellett délkeleti irányban haladva csakhamar elérték a titkos főhadiszállást, de nem álltak meg, azonnal a tó partjára vonultak. Szajrés Joli intett Fakopácsnak, hogy terítse le a pokrócot. Fakopács leterítette. Szajrés Joli a pokróc közepeére lépett, és kinyitotta a Schubert-albumot.

A béka érdeklődve figyelte a különös előkészületeket, aztán beúszott a bombatölcsér közepére és kényelembe helyezkedett egy lécdarabon.

Szajrös Joli hosszú ideig bámulta a kottáját, aztán váratlanul rázendített: „Londonban hej, van számos utca, és minden utcán van sarok...” Amikor a végére ért meghajolt, aztán előhúzza a revolvert és tüzelni kezdett a békára. Harmadik-negyedik lövésre eltalálta, de csak lőtt tovább, míg ki nem ürült a tár. A béka kinyújtózva, hassal felfelé lebegett a víz színén.

Ekkor riasztó lövések csattantak az utcán. Hernyótalpak csikordultak a ház előtt, aztán a kerítést áttörve begördült egy tank. Megállt a tenispálya szélén, s ijesztő ágyúormányát mozgatva körülszaglászott. A kék ruhás kislány, az ikrek, Fakopács és Ambrus dermedten álltak a bombatölcsér szélén. Néhány perc múlva aztán felcsapódott a tank teteje és előbukkant egy katona. Gyanakodva nézte a gyerekeket és várt. Aztán más katonák is jöttek az utcáról, és megálltak a tank mellett. Csodálkozva nézték a gyerekeket, mivel nem értették, hogy mi történt.

BORSOS MIKLÓS rajza

ÓK

A gyanakvók, szeszélyes szentek,
a törvénytudók, okosak,
az ostobák, mindent megfontolók,
fekete ruhában finomkodók,
a bölcsek, cikkelyek tudói,
a hazugok, a hidegek
s a rendeletek makogói,
gyűlölködők, haragosok,
a mindent megmagyarázók, féltékenyek,
írásztal mögött ülő idegesek,
a hírnévben sütkérezők, hülyék,
a köldöknézők, hízelgők, arcátlanok,
a szavaid kifacsarók,
a tolvajok, szenteskedők, alantasok,
fillérek után kapkodók,
a kiábrándultak, magukat felkinálók, gyávák,
a rettentő jövődőlés mesterei,
az ércorkúak, hurrázók, főlényesek,
a mindig-minden-jó dalnokai,
vaksin hunyorgók, süketek,
a páváskodók, szerelem bajnokai,
lezser lovagok, vagány gyerekek,
a tolakodók, könyöklők, erőszakos kérelmezők,
az izgágák, pénzesek, folyton levegőt
követelő nagyszájúak,
a szúrósszeműek, velőig látók,
a fenköltek, félreismertek, titokzatosak,
parancsolók, feleselők, hanyag
tartással ellépő idegenek
jaj, nem tudják: mit kezdjenek
gyönyöreinkkel, mosolyunkkal
a fehérre meszelt falukkal,
seregünkkel, amely naponta
indul új rohamokra,
hogy vállainkra véve sorsát
tisztuljon ez az ország!

CSATLAKOZÁSOK

Mázsás csomagokkal hónom alatt
utazom gyerekkorom óta
s egyre félek: valamely perronon
poggyászsom otffelejtem s tőlem végképp elmarad
a hajdani ház, rét, diófa.

Szoknyavadász, izgága utazó,
ki sört nyakal s elalszik állva,
reggel álmos szemeim dörzsölöm,
nem sejtve még: mi visz tovább: szekér, vonat, hajó?
Csak várok a csatlakozásra.

Vonatok jönnek – állok nyugtalan
egy kisvárosi állomáson.
A tolongásban, lármás utasok
között izgatottan kezdem el vallatni magam:
Amíg határaid bejárom,

a zajban, tülekedésben vajon
hogy fogok eltalálni hozzád?
Ki annyit csavartam, nem tudom:
miért mindig váróteremben, pályaudvaron
dünnyögöm neved, Magyarország?

A NEHEZÉK

Tilt a szemérem: elkezdjem, ne kezdjem?
Naponta idézlek, pedig oly igen távol
vagy már: elcsatangolsz, sűrű esőben ázol –
mennyre bánt, hogy kitartasz helyettem!
Csalások, váratlan meglepetések
rettentenek s még nem tudom: mit is szeretnék?
Hűvösebb vagyok: a titkaim kifecsegték –
csak benned bízom: izgalmam megérted.

Az okosabb, bölcsebb mindig te voltál,
többet értél nekem minden rokonnál:
melletted tudni véltem: mennyit érek!

Az üvegvilág oly nehezen épül,
a lázaktól nem marad semmi végül,
talán csak sövény, hó, vízjel, levélzet . . .

AJÁNDÉK

Mit adhatnék? Olyan fáradt a testem,
csak ülök félig-élőn, elveszetten,
egymagamban. Két lépés, hogy elérjem
meleg kezéd, és nem mozdulok mégsem.
Mert bennem vagy, az ujjaim hegyében,
izomba, csontba, csontvelőbe térten,
az agysejtek tekergő járatában,
fehér rabságban, gondolattá váltan
s időtlenül sorokban, rótt jelekben:
mit adhatnék? Csak nézlek tehetetlen.

VAKABLAK

Tétován áll. Gyors szeplők fénylenek
kerek kis arcán. Nézem, hogy lehet
ennyire messze mind a többitől?
Tán apja ivott . . . nagyapja . . . a kör
kicsi ugyan, de rothadásig mélyed
és gondot gondra, utat keringéltet
megjárni vérbajt, rokon-házasságot.
Az öröklött az időn átszivárgott,
csak hullafoltot szederjez. Sötét
bűn szennyezi a szégyen zárt ölet,
marad a fészek megbontatlanul.

Hogy tétován áll, nézem. Nem figyel.
Mit tapogathat ösztöneivel,
tárgyakat, személyt? Emléket? Vagy a
bomló, rügyeket osztó körtefa
gyökereztet reménybe, vágyba, míg
a gyerek nézi . . . lát-e valamit?
Ha lát, milyennek? Látja a síkot.
Nem összefüggést, okot . . . bomlanak
számsorok, betűk, jelek, s a szabály
egy kazallá, kóccá összeáll:
így, ennyi lehet.

Nézem szóttalan.
Micsoda gyűrűs mélyekbe zuhan
lépten nyomon az ember, s mit tehet?

Feszéget lassan hajszal-réseket . . .
Dugdosott, rejtett, tagadott valóság:
és áll tétován. Elnéz, nem figyel.
Vakablak, duzzadt véreireivel,
ha nyilna már, ha gyúlna . . . faggatom.
Emeli arcát. Testetlen karom
kapaszkodik, belémfogózva szaggat,
s hogy tekintete szétfeszült vakablak:
mosolyog kinnal – még bizonytalan –
két nyílt tenyérrel támasztom magam.

ALFÖLDY JENŐ

LÉLEK TÁNCA

Csont-falát lelkem át-átlépi,
rendetlen hagyja otthonát,
bitangolása szenvedélynyi,
meg-megtér, meghúzza magát.

A koponya-agy belül izzad,
fogná engedetlen fiát,
tilos mézeknek fanyar ízt ad,
s örnek fogadja a magányt.

Magános vagyok, félszeg, gyöngye,
mint hómezőn az elefánt;
sebes kagyló, pereg a gyöngye,
búvárnak termi, s kit se bánt.

*

A vas-világ türelme fogytán,
a lelkecskét megkergeti,
mely otthonába búj mogorván,
s a szomját szárazon nyeli.

Ma még e groteszk táncot lejti;
de végül áthágja: magát,
tipegő lépteit elejti,
s hallatja szép, komoly szavát.

Az ember csillagát föléri,
seregre lel, mely rátalál –
az Eszme most már számonkéri
ösztöneimtől is önmagát.

KÓCSILLAG

Kő, kő és kő mennytörő csillag,
lombos kísértetek közt csikorog
fagy-baltával a favágó tavasz;
zeng a körfűrész nap, ronthatatlan szív,
havas csúcsaidon, de csorbul az év
szerelem szikláján, kőbimbós mellen:
mutatja vigan pucér fenekét
idő szajhája, vérpiros rózsza.

Vér, vér és vér a múlthatatlan kő,
aranyzöld romlás, bög a fű tankja,
bársony-talppal tapossan kő-szived
és édes szennyel telik a földi hordó;
napcsipkés csillag, öldöklő szűz,
tenger sötét mézkepő vulkánja,
háborúk törlik márvány homlokod,
kunkorgunk tükrödön, halandó hernyók.

Kő, kő és kő a halálraszánt vér,
nap felé fordítja ráncos arcát
és lear-király tölgyek tüdejével bög
egy puha és páncélos csecsemő;
mennyek malma és lélek kenyere,
kőből és vérből dagasztott csillag,
gyermeki nyál sarától édes
a porrá zorduló arany idő.

Vér, vér és vér a mennytörő csillag,
kölyök-kohóból öregség salakja
zúdul az eleven ágyba, vicsorit
hamu-pofával a fogatlan angyal,
és édes ütközet, sebesült almák
cukros belei dőlnek a sövényre.
Ó sírkő tavasz, meteor mező,
szeptember sodrában füstöl a vérem!

A deres csikó

Éjfél után megy ki a konyhából az öregasszony.

Áll egy kicsit a sötétben, apró szeme kimered, nem látja az égen úszó, sovány felhőket sem. Vaksin hunyorog az utcai villanygő, az éjszakában csak a kutyák csaholása visszhangzik. A levegő a házak között mozdulatlan.

Fejkendőjét megnyitja az állán, lassú, nehéz léptekkel jön-megy az udvaron. Szalmacsutakot készít, megtalálja a rózsét is, a kondért vízzel meri tele, aztán leül, feje féloldalra billen, szundit egy-két órát. A falu még alszik, mikor bemegy a spájzba, nagyot iszik a máskor utált pálinkából, aztán kerit egy kötőféket, és elindul a téesz-istállóba a csikóért.

Harmat van, vizes lesz a lába.

Zsong a feje, a szeme ég, de a talpának jól esik a hús simogatás. Fél órája se lépked, a derengés rózsaszíne ráhullik a harmatos tájra, friss, korai szellő fűjdogál, és a nap álmosan előbújik az izzó, keleti pirosságból.

Darabosné fáradt.

Arca elpetyhüdt, szemén most ijesztően látszik a kor, hajdani csillogását a belső láz homályozza.

Lépeget, a feje kóvályog, egy időre elfelejti a célját is.

A hajlason túl, a lassú világosodásban ágaskodnak a fák, mély, kékes pára úszik a kaszáló felett, csak a távoli vízpart merül még el a hatalmas, szürke csendességben.

A dombtetőről látja meg Darabosné a pusztát.

Szemébe ütődnek a sorjázó épületek, a hatalmas palatetős kukoricagorék, birka-hodály, kazlak, szemlátomást sokasodó emberekkel.

A gémeskút mögötti víztornyot egy pillanatig templomtoronynak hiszi, aztán ismeri fel az alatta húzódó, sokajtós, ablakos ló- és tehénistállót.

Ott van Remény! – áll meg hirtelen, mintha most dőbbenne rá, mire való ez a hajnali kirándulás, és mélyet, hosszút szí a levegőből.

Csoszogva megy, kezében a kötőfék.

Ha most újra ihatna a pálinkásüvegből...! Ha most... Ha most elpusztíthatna mindent...!

Szeme kimered, arcán kemények a ráncok. Egy szó nélkül vezetem el a csikót – tökéli el – ha valaki szólna, hát azt megtanítom!...

Egy állatgondozó felismeri, és az ajtószárfának dőlve vigyorogja, hogyan kinlódik a csikó kötelével. Remény csipkedí, fúj, összenyalazza az öregasszony ruháját, mire elfordulhat a jászoltól, és döngő patákkal lépked mellette. A kutyák megugatják, egy pajkos kölyök babpuskával lövöldözi őket, amíg el nem távolodnak.

Andris otthon, a kapuban áll.

A csikó nyerít az udvaron, Darabosné nyakába dobja a kötelét, Remény beüget az istállóba. A két ember hallja, hogyan ropogtatja a maradék abrakot, majd a szénát kezdi tépni a saroglyából. Az öregasszony még mindig liheg, zihálva szedi a levegőt, és a fiára sandít, mikor bebotorkál a spájzba. Andris fülét megüti a két üveg összekoccanása. Aztán egy ideig csend.

A napokban tűnt fel Andrisnak, hogy valami nincs rendben az öregasszonnyal. Zavaros, értelmetlen volt a szeme, ebédfőzés közben hang nélkül mozgott a szája, és az ételt, amit az asztalra tett, a macskák se kívánták megenni. Andris a levest még csak kanalazta egy darabig, de az aludttejjel föleresztett marhapörkölt visszajött a torkán. Azt később sem tudta megállapítani, hogy a rizsre ecetet öntött-e az anyja, vagy valami mosószerrel kavarta össze. Akkor már napok óta nem beszéltek, Andris kérdés nélkül hagyta az ebédet is. Szalonnát szelt a spájzban, és megevett hozzá egy karaj kenyeret. Később úgy emlékezett, az öregasszony a kanalát se mártotta az ételbe, ült a széken, a süldőmacska belenyalt a tányérjába, aztán kiment az is. Délután Darabosné már az istállóban volt, a szakajtókosárban egy kilónyi kockacukrot tölt a csikó elé. Habzott az állat szája, sok vizet ivott, az öregasszony kötényével hajtotta róla a legyeket, s egyszer – Andrisnak legalábbis úgy tűnt – föl akart rá ülni. Remény rúgott, valami bagócsféle döngöcsélt a lába között, a szelíd jószág felágaskodott a jászolra.

– Remény! – csattant a férfi hangja. A csikó prűszkölt, horkantott, lábát kiemelte a jászolból, fújni, kaparni kezdett, fülét előre-hátra kapkodta. Darabosné csak állt, görnyedten, összehúzódomva, bennülő szeme alatt sötét árok, arcán a legkisebb jele sem volt az értelemnek. Később hátrálva vonult ki, összefüggéstelen szavakat vinnyogott, s mintha valakit fojtogatott volna, egymást markolázták az ujjai. Lefekvés előtt nyugodtabb lett, gondosan bontotta el az ágyat, a párnákat fölrazta Andris szobájában is, reggel pedig – miután benézett a csikóhoz – elment a templomba.

„Jó lenne, ha most lefeküdne!” – gondolja Andris, és jobban befelé fülel. Darabosné akkor lép ki, látszik rajta, hogy bizonytalan az egyensúlya.

– Merre vagy, Andris?! – kiált rekedten, pedig a fia ott van a közelében. Nézik egymát, az öregasszony folytatja:

– Nem adom el a csikót, nem megyünk el a vásárra! Itt pusztítom el, megértted?! A házat, a falut, az egész világot! Vagy... kilépsz?!!

Andris kövülten áll, elszíntelenedik a szája.

„Valakinek szólni kéne – ködlik föl benn – legjobb lenne, ha az orvos...” Mert az anyja szeme nem volt soha ilyen, és az arcában nincs talán egyetlen csepp vér.

Közelebb megy hozzá, karjára teszi a kezét:

– Mama, ha lefeküdne...

– Elhallgass, te, nem vagyok az anyád! Pusztultál volna el, mikor a világra jöttél! Te... Te korcs! Te nyomorult istentelen! Mi örömöm volt belőled, és mi van most?! Feleség, nagygazdaság... Mit akar egy asszonnyal az ilyen? Megdöglenél! Beledöglenél, féreg! Nem vagy képes másra, csak az anyád sírbadöntésére. Ha hagyná! Érted?! Légy átkozott haló porodban is!!!

A férfi se holt, se eleven, szemöldöke felszalad a homlokára. Valami hangosat, valami nagyot szeretne mondani, de csak tátog a szája. Később, sokára szakad ki belőle:

– Maga döntött, mama! Maga döntött, el ne felejtse...! És a csikót... El ne menjen érte még egyszer, ha kedves az élete!...

Berohan a szobába, nyitja, csukja a szekrényajtókat, a kászli mellett kicsúszik valami a kezéből, a csörrenést a cserépdarabok milliója nyeli el. Arrább rúgja őket. Már a spájzban matat.

Később úgy rémlik neki, a demizsont nem vette le a szájáról, amíg egy csepp is lotyogott benn.

Ágyat, asztalt rapityára zúzott volna, de a karjából elszáll az erő, talán egy macska is fellökhetné. A küszöbnél az anyjába botlik, gyűlölettel merednek egymásra. Andris a következő pillanatban már az istállóban döntögeti a vasvillákat. Félrészeg csuklás jön rá, ráhasal a vizesvödörre. Aztán pokróc, kengyel sem kell, fölerőlködik a csikó hátára. Alig ér ki az udvarból, belerüg az állat oldalába, tépi, rángatja a száját, vágásra kényszeríti. Zihálva kapaszkodik a szárban, remeg a térd, leeséstől fél, ösztönös mozdulattal ver a csikó nyakára. Remény fújtat, csapkod a fejével, nyugod-

tobb ügetésben szalad tovább. Andris nehezen fogja lépésre, majd újra vágat, anyja átkától és a saját örvényes gondolataitól szeretne szabadulni. A nap kegyetlenül tűz, a levegő éget a kukoricatáblák közötti ösvényen. Reményt a kanálispart felé kormányozza. Bögölyök szállnak körülötte, a vérét kívánják, csapkod össze-vissza, eltalál közülük egyet-egyet. A farkával a csikó is hadonászik, olykor a hasa alá rüg, habzó szájával levág az szügyére.

Andrisban elpilled a levegő, az életet még nem érezte ilyen értelmetlennek. Fülébe visszazümmög az öregasszony átka. Megháborodott... Vagy úgy érzett mindent, ahogy beszélt?! Máskor is szidta, valamikor a keze is eljárt, de a nyomorúságát ilyen kegyetlenül még nem vágta a fejéhez.

Szédül, remeg a gyomra, a ruhája rátapad a testére. Mit nem adott volna, ha a háború alatt bombát kap a házuk! De az egyetlen repülő is, ami a környéken lezuhant, a hegyőr tanyáját nyomta agyon.

Bögölyök hada támad rá az erdő szélén, nem érzi, nem látja. Csak a pusztát, amely – bárhogy kerülgette –, idelátszik már a völgyből.

Közepén az óriás gémeskút.

Szeme hozzátapad a kávéjához.

Ha építettek is egy törpevízművet, az uradalomnak ezt a jellegzetes emlékét a volt cselédek nem engedték betemetni. Talán, mert sok családot fűz hozzá kegyetlen, nem gyógyuló emlék. Megesett lányok, tizedszer terhes anyák, megszegyenített béresek, keserű, lázadó, kitörni vérszegény kamaszok, megcsalt férjek, feleségek halálhelye, – gyilkos pusztai kút! Milyen félve, iszonyattal szokott gyerekkorában ő is belenézni. Valami vándorló fölemelte egyszer, a kávéra ültette. Látta magát a messzémly víztükörben, kezével görcsösen hadonászott...

A csobbanásra, vagy a hörgő kiáltásra futottak össze az asszonyok?!

A csikó a kávéhoz kötve kapar, szőre tajtékos, tüdeje zihál.

Ki törődik vele?

Nehézleptű lábak létráért rohannak, inas kezek összekötnek kettőt, sápadt paraszt ereszkedik a mélybe, kötelet dobna utána.

Két perc, – egy negyvenéves férfi a vályú mellett fekszik, mintha csak ruhástól megmártózott volna.

Ahogy az ingét lehúzzák, megszólal valaki:

– Gerince tört. El van törve a gerince.

Orvos nincs, sötétedik, mire a kocsijától felporzik az út.

„Azonnal meghalt”. „Eltörött a nyakcsigolyája is”.

A könnyűfutóba fog a kocsis, pokrócot terítenek a hullára. Akik a hirre bejöttek a faluból, gyalog ballagnak mögötte. Öregasszony nincs közöttük, az a hangos, sikoltón síró, feketekendős fiatal még, és a pusztán zárkózott a menethez.

Van olyan csoda, amely tovább tart három napnál.

Ilyen esett most is.

Embertömeg hömpölyög a poros utcán, gyerekek leskelődnek a kerítések mögött, messze egy kutya vonít.

Fönn, a toronyban, szól a lélekharang.

Öreg pap lépked a koporsó előtt, lassan, méltósággal. A halottaskocsit feketelovak húzzák, a vén kocsis lazán fogja a gyeplőjüket, bajusza hegyes, szeme mozduatlan.

Ging-galang.

Visszhangzanak a kökerítések, a sok üres udvar, a rossz malom emeletnyi magassága. A délutáni fényben lapulnak a házak, a tágas, elhagyott téren artézikut ágaskodik, a puszta felől paták csattognak.

Csikó jön, deres.

Aszott öregasszony fogja a kantárt, inas kezét a könnyedmozgású, formás állat meg-megrántja. Horkant is, fülét hegyezi, forgatja a szemét, élesen fölnyerít, mikor a menethez ér. A sötétruhás nők keresztet vetnek, meglökik egymást, fojtott sutto-gásuk végighullámszik a sorokon.

Az öregasszony leszegett fővel, konokul a földet nézi, vezeti a csikót, agyát hasogatja a harangszó, de mielőtt a temetőkapuban eszméletlenül végleg összerogyna, olyan érzése és gondolata van, hogy az agyát hasogató kések nyelei voltaképpen az ő kezében vannak, és ő hasogatja azokkal az elsötétülő világot.

BORSOS MIKLÓS rajza

A TENGER LADISPOLINÁL

A holtak városából jöttünk. Egy szál cikláment morzsolgattam ujjaim közt. A holtak városából hoztam.

Milyen halott emléke vagy? – kérdeztem. – Milyen halott lélek illata? Sirdombon nőtt virág, alig látszott a fűben. Halványlilán mosolygott föl a novemberi napra.

Alatta, lent, a sírkamra-homályban, a holtak emléke aludt. Már régen nem a holtak. Már régen csak az emlék.

És a fakó képek a repedezett falakon. Egy örök lakoma, testetlen ételekkel. Örök lakoma, örök néma lantzenében.

Milyen halott emléke vagy? – kérdeztem a virágtól. A virág nem felelt. Emlékek, lelkek nem szoktak felelni.

Nagy, fehér felhő szállt az égen; mögöttünk sötét árnyék hullt a holtak városára. Isten veled, virág.

Halott élet emléke, halott lélek illata, Isten veled. Szállj, ciklámen, a szélben. Aki az élők városába tart, előre néz.

Fölcsillant előttünk a tenger.

Olvadt ezüst a messzeségben. Nagy, domború tükör a messzeségben. Thalatta! Tenger!

Tehervonat jött lassan vánszorogva. Álltunk a sorompó előtt. Thalatta! Tenger!

Leprás falak, kietlen kockaházak. Tábla az út mentén: Ladispoli. Zárt vendéglők, lakatlan szállodák, szezon után.

Mint szürke, kültelki palánk, jobbról a végtelen kabinsor, elhagyottan. Egy ajtót csapdosott a szél.

S a palánk résein látszott az olvadt-ezüst csillogás, a domború tükör. Thalatta! Tenger!

Ezt láttad, ciklámen, a dombról. Merre sodor a szél? Cerveteri hegyeiről ezt látják a halottak. Tengermoraj-emlék vegyül az örök néma lantzenébe. Ezt hallják a halottak.

Egy domború tükör ragyog, egy örök útrahívás. A végtelen hullámverése. Ezt látják a halottak.

Thalatta! – mondta a lány. Lerúgta cipőjét, futott a finom fekete homokban, belegázolt bokáig a vízbe. Thalatta! Tenger!

De a tenger elhúzódtott előle, s a lány hosszúkás lábnyoma eltűnt a szikladó, finom, fekete homokban. Apály volt.

Aki élő szemével sose látta, nem tudja, mi a tenger. Aki élő tenyérrel sose simogatta, nem tudja, mi a tenger.

A tengeri népek a szellős végtelenben élnek, a hullámozó, örök határtalanban.

Aki először látja a tengert, szeretne térdreborulni. A lány letérdelt, bele-
túrt a finom, fekete homokba,
végigfolyatta tenyerén, végigfolyatta könyékig a karján, aztán előrehajolt,
ráfektette arcát,
és széthulló fekete haja egy percre egybevegyült a szélben a finom, fekete
homokkal. Thalatta! Tenger!

Aki először látja a tengert, szeretne útrakelni rajta. Aki már látta a ten-
gert, örökös utazásban él,
álmain szél süvölt át, sókristályok csillognak a hajában, vitorlák csatto-
gását hallja. Thalatta! Tenger!
Domború végtelen, melyhez csak a halál végtelenje hasonló: Thalatta!
Tenger! Élet végtelenje!
Még egyszer feléd intek. Hullám fodros selyme, még egyszer megsimo-
gatlak,
tenger-anyánk, velünk egy-lényegű! Szállj, ciklámen, a szélben! Isten
veled, virág.
Aki az élők városába tart. előre néz. Isten veled, Liguri-tenger.

De már ezt is tudom. A tengertelen népek bánatát.

I H Á S Z - K O V Á C S É V A

KAIN

Legelőször

a szomszédos barlang bejáratához
támasztott kőbaltán akadt meg tekintete;
később

gyűlölete mérgével megfertőzte
a városokat.

Aztán

ciánhexont hajított testvérei
gyanútlansága fölé;
s közben

kajánul figyelte, ahogy a megalkotott
pokolból – füstként – messzire szállnak.
Végül

(még a fákról-örökölt demagógia
szellemében) széttaposná a föld remekeit,
s Ábel csillagig-erő mozdulatát irigyelve,
négy millió-fokos könyörtelenséggel felegetné
álmainkat és életünket az alig-elképzelt
tüzek iszonyatával...

BÚJÓCSKA

Üres a szobám mióta szeretlek.
 Nem csenget többé tétován egy lány se.
 Magamban forgok falak közé zárva –
 vonz s taszít e megfoghatatlan mágnes.
 Kezem kinyújtom képed mosolyáért –
 kijózanít a közömbös kópia;
 felcsavarom a rádión városod –
 de elfed a gépies melódia.
 Levelet hoz a postás. Felszakítom:
 tetten értelek, játékos rejtező!
 Csak hűlt betűk a forró szavak teste,
 kezed rebbenése el nem érhető . . .
 Hálót vetek hát biztos technikával:
 keresem neved öt számjegy alatt.
 Csend. Csak a zúgást hallhatom szobádban:
 elértem hozzád, de meg nem fogtalak.
 Hiába minden, csüggedek. Ám ekkor
 cseng a telefon . . . S hangod hallgatom,
 elfeledve, hogy most se birtokom.

BIZONYOSSÁG

Korbácsoltak az esték. Önmagam
 elől futottam a mindenségbe.
 De csak az éjszaka szakadt
 rám csillagszegekkel csontig sértve.

Kint őgyelegtem a kapuk előtt,
 míg bent a karácsonyfák kigyúltak.
 Vártam amíg az órák leomló
 csobbanásai kisimulnak.

Majd mint gyermek a láz tonnái
 alatt görnyedve félrebeszéltem.
 Magamra húztam a magány hideg
 takaróját az idegen éjben.

Pedig nem magány, hanem a hiány
 űzött ki mint kamaszt a világba,
 s hiába fogóztam szeszekbe és
 szemekbe, ha nem találtam társra.

De dolgaik közt reggeltől estig
 a bizonyosság nyugalmat adott,
 ha baráti szavakból éreztem,
 hogy valaminek itt része vagyok.

EGET BORÍTÓ FÁTYOL

Siess anyám, átalvetőd, melyben pólyámat hordtad,
fakul, leszakadt rojtjai kis kölykei a rongynak.
Hova? – kérded, a tündöklés az árnyékkal határos.
Hajlok hozzád, a társtalan világot-tartó fához.

Siess anyám, a jegykendőm, a Napról tépett, véres,
a hasadt szívű sohasem talál el kedveséhez,
melengess, óvj, fejkemet varázsold homlokomra,
az ördög szöges láncait reményed bölcsen oldja.

Siess, az őszhajú anyák nagy fényességben mennek,
a vállukon átalvető, ronggyá nyűtte a gyermek,
ingükkön izzó kikerics s eget borító fátyol,
mennek, hogy mindig egyenek az Isten lábasából.

MEGCSALT VÓLEGÉNY

Fekete harangok forognak,
tündöklő sarkantyúk zokognak,
levágott hajamon kakasok,
mellemen vágató ordások,
csizmámom vérszékfű-koszorú,
fölöttem hóhérbárd, iszonyú
vastuskó meginog, talpra áll,
rozmarying hervasztó nászpohár
villog a zöldselymű asztalon.
Kikerics szájadat harapom.

KERESKEDŐ

A sivatagban bukdácsoló tevék
selyem-bálákon hintáztatják az eget,
nem rég itták tele magukat az oázisnál,
ahol gazdájuk kelet felé fordulva
imádta a Napot
s a Sátánra gondolva hosszú életért könyörgött.

NŐK

Két nő ül egymástól távolabb a padon,
a sötét spanyolfalat von közójük.
Nem látják egymást.
Mindegyik érzi a másikban a szabadító férfit,
ki széttépi a vágyakozás fájdalmát,
hogy fölforrjon az öröm,
melyet a nyugtalan, gyors ölelések okoznak
a feljövő Hold mindent kitakaró tekintetében.
Feljön a Hold,
a nők még távolabb húzódnak egymástól.
Szinte középen pattan ketté a pad

PRESSZÓ

A presszóasztalok mellett múmia-sárga öregek
s arab-barna fiatalok ülnek.
A lámpa Napként világítja a sóhajokat,
a szerelemből s halálvárásból szakadókat,
a cigarettafüst vaskéken gomolygó mennyboltot
formál, hogy elrejtessen valamit a nyugalmas képből.

DOHNÁL TIBOR rajza

Az aranypénz

A pénzgyűjtő zömök, húsosorrú vidéki kereskedő volt, otthon barna házikabátot viselt és fényes fekete papucsot. Három hete kezeltem már a feleségét, amikor egy délelőtt kinyitotta előttem szobájának ajtaját és bevezetett.

Mindeddig nagy tisztelettel bánt velem, áhitatos borzalommal nézte a kezemet, amikor beadtam az injekciót. Ez azonban más volt, és így rámosolyogtam, némileg azért is, hogy elrejtsem izgatottságomat. Nem viszonozta. Arcán az a fajta ünnepélyes komolyság ült, ami a kötelességtudó polgárokén, temetésen vagy a múzeumban. Precíz, öntudatos mozdulatokkal nyitotta ki a kombinált szekrényt, barnafedélű kockás füzeteket szedett elő, s félretolva a csipketerítőket, helyet csinált nekik az asztalon.

– Húsz éve foglalkozom numizmatikával – jegyezte meg, miközben seregszemlét tartott a gyűjtemény fölött.

Rengeteg pénz volt itt felhalmozva. A kockás füzetekben a bankjegyek, szépnyű kis faládában a réz- és ezüstpénzek.

– Ébenfa – mondta a pénzgyűjtő a ládikára. Rágyújtottam, kínáltam feléje is, de önérzetesen elhárította. Nem dohányzott.

Apámnak egy szardíniás doboz féleiben voltak a pénzei. Tulajdonképpen valami ösrégi szivaros skatulya lehetett: színes keleti táj pompázott a tetején, szecessziós cirádákkal, burnuszos férfiakkal és meztelen hasú nőkkel. Nagyon tetszett nekünk a doboz, meg az is, hogy apánk motorbelsőből leszelt, vastag gumikarikát húzott rá. Ott tartotta a háromszögletű, roskatag üvegszekrényben, amely valaha bizonyára vitrin volt, nálunk lomraktár, legalsó ablakát üveg helyett régóta barna papundekli borította.

Szerettük hallani, ahogy zörgött: súlyos, titokzatos zajjal. Egyszer apánk kiborította a kincset, csalódottan néztem, kopott, sötét fémkorongok gurultak széjjel.

– Rondák és piszkosak – mondtam akkor, mire apa megsértődött.

Később mégis a doboz körül született meg s terebélyesedett ki a legenda. Mégpedig anyánk dűnyögései, járkálásai, tevés-vevése közepette, ami talán kissé különös volt, mert anya vacsora-gondjai, örökös mosás-vasalása és zsémbelődése kényelmetlenül hálózta be életünket. Olykor szürke zsákok mélyén kotorászott és dirib-darab szöveteket rakosgatott, számtalan változatban, ezekből a rongyokból lettek végülis azok a blúzok vagy szoknyák, amelyeket savanyú képpel húztunk föl. Különösen a hűgom, aki szép kis göndör fejét forgatva órákat töltött a tükör előtt, függönyöket és csikos törölközőket csavart magára, és kezét merev, hegyes szögben, furcsa módon mégis valami sajátos kecsességgel a feje fölé emelgette.

Anyánk apró kis eredményei áthullottak emlékezetünkön, mint valami szitán. Apánkat körülhízelegettük és csodáltuk. Sokat mesélt és olykor sétálni vitt bennünket, nem felelt anyánk szemrehányásaira, egy újság fölött szunyókált, tekergette a rádiót vagy éjszakába nyúló sakkpartikat vívott a meszelőforma szomszédal. A szomszéd, aki ötpercenként nagy harákolások közben köszörülte agyoncigarettázott torkát, leült a viaszkosvászon sakktabla mellé és fölállította a figurákat, amelyeket apám maga faragott. (A lovak feje sohasem készült el.) Aztán vastag hangján azt mondta: remélem, nem zavarok, nagyságos asszonyom. Anyánk ilyenkor kirohant a konyhába, arcát elborította a düh, s amíg a szomszéd el nem ment, odakint csörömpölt. Nagyságos asszonyi minősége rendkívül vitatható volt, a hűgomnak viszont tetszett a dolog, nekem többször kifejtette, nagy sugdolózások között, hogy ha megnő, nagyságos asz-

szony lesz, de nem olyan, mint anya, hanem olyan, mint Darányiné a második emelet-ről. Te mi akarsz lenni, kérdezte nagykegyesen –, ritkán volt kíváncsi a véleményem-re, de most lepísztegtem, mert apánk előadására figyeltem, melyekkel gyakran szakította félbe a partit.

– Nos, többek között ez a pénzgyűjtemény – mondta azon a hangon, amelyet kizárólag a szomszédnak tartogatott. Tudtam, hogy anyám kitartóan és eredménytelenül gyűlöli ezt az embert, aki szerinte jegyző volt valamikor, csak elitta az eszét – mégsem tudtam ellenállni apám hangjának. A volt-jegyzőt lényegében utáltam, mert megcsípkedte az arcunkat, azt mondta: mi van, kisasszony, amire semmit se lehetett válaszolni és mindezen jókat röhögött.

– Igen értékes darabjaim voltak. – Apám rámpislantott, aztán nekifutásból folytatta. – Gyönyörű római pénzek. Tudja maga, mi az? Leveleztem nemzetközi hírű gyűjtőkkel, hihetetlen árakat kínáltak. Egy hollandus tizezer dollárt kínált egy... – apa komótosan rágyújtott, utánanézett a füstnek, aztán sorban szemügyre vette a hallgatóságot. – Diocletianus pénze volt, a császári arcmással. Aranypénz.

A szomszéd meszelő-nyaka mégjobban megnyúlt.

– Mért nem adta oda neki? Ilyen rengeteg pénzt csak úgy kilökní az ablakon...

– Ragaszkodtam hozzá – mondta apa könnyedén –, a szívemhez nőtt. Tudja, hogy van az ember. De azért folytattunk tárgyalásokat az ügyről, csak közbejött a háború.

– Ajaj, a háború – mondta a szomszéd és égne emelte a szemét. Ettől kezdve aztán nem figyeltem, mert a téma untatott, ráadásul utáltam a háborút, mert azt mondták, amiatt robbantak fel a Boross-fiúk. A temetésükön szégyeltem magamat egy kissé, mert anya hangosan zokogott és a kezünket szorongatta, menetközben pedig az egyik fekete ló fölágaskodott, attól nagyon megijedtem. De aztán apa bevitt minket a Mókus cukrászdába, pici falapáttal ettük a fagyit és málnaszörpöt ittunk rá.

A grundot, amit a Boross-fiúk miatt lezártak, hetekig sirattuk.

Megzízent alattam a megkeményedett nájlönhuzat, ami a zömök kereskedő zöld székeit borította. Közben lesodortam a szék támlájára tapasztott horgolt terítőt.

– Nem történt semmi.

Ha jól meggondolom, most láttam először mosolyogni. Nem az a fajta ember volt, aki – akár csak udvariasságból is – mosolyog a felesége betegágya mellett. A mosolytól megmozdult vaskos, húsos orra: alul szétterült, mint a lepény.

Tisztáznom kellett valamit, ha már itt voltam. Tisztázni egy nagyjából lezárt ügyet, amely az én legbensőbb magánügyem volt, senkire sem tartozott, legkevésbé erre az idegenre, aki most mégis, e sajátos helyzetből fakadóan, el kellett hogy döntson bizonyos kérdéseket.

Természetesen álcáztam magam.

– Úgy megy ebben a házban minden, mint a karikacsapás – dicsértem elismerően. – Ezek a gyerekek olyan szorgalmasak, szófogadóak... Hogy tudja elérni, hogy így respektálják?

Pontosan azt válaszolta, amire számítottam.

– Akkor tisztelik az embert a gyerekei, ha szigorú hozzájuk, de igazságos. És természetesen ha nem hazudik nekik.

– Maga még sose...?

– Nem. Ez csak természetes. – Karjával rövid, befejezetlen mozdulatot tett, a házikabát megrezdült a hasán. Olyan volt, mint egy méltóságteljes, ijedt pingvin.

A ligetben ültünk, napsütéses enyhe ős volt. Apánk mesélt.

Valaha végzett másfél gimnáziumi osztályt, mint nekünk mondta, jelesen. Én később, sokkal később megtaláltam a bizonyítványát a sárga iratok között...

De sok mindent tudott Diocletianusról, vagy legalábbis a rómaiakról. Ahítattal lestem a száját. Gladiátorok ölték egymást az arénában, karddal, törrel, szigonnyal és hálóval, köröskörül üvöltött a nép. A császárok hatalmas területeket foglaltak el, le-

kaszabolták az ellenséget és megtértek a győztes hadjáratból. Apa tudott a kincseikről, a történetiróikról, a ruhájukról, a kedvenc ételeikről és az isteneikről. A húgom is abbahagyta a mocorgást és a száraz levelek morzsolgatását, csillogott a szeme, aztán egyszer csak megszólalt.

– Húha – göndör fejében hihetetlenül konok rendszer uralkodott – képzeld csak el, bársonyruha, csupa drágakövel. Te apa, miért nem vagyunk mi is ilyen gazdagok?

– Hülye – mondtam, ahogy a kétezeréves világból visszarántottak a jelenbe, – mert apa nem császár.

– Elég kár – mondta a húgom nyugodtan, és magasszárú barna cipőjét nézegette, forgatta közben az orrunk előtt. – Ha császár lenne, venne nekem egy olyan lakkcipőt, mint a Kovácsé.

– Az ki? – kérdezte apa.

– Hát a Kovács Zsuzsi – magyarázta a húgom. – A múltkor mutattam a lányoknak az osztályban, hogy lukas a cipőm és pont olyan formája van a luknak, mint Magyarországnak a térképen, megmutassam neked is? irtó érdekes, és akkor mondtam a Kovácsnak, hogy majd egy ugyanolyan lakkot kapok tőled, mint az övé, erre kiröhögött és azt mondta...

Apa elhajtotta a cigarettáját, pedig még nem is szívta végig. Rákiabált a húgomra.

– Micsoda kifejezés az, hogy röhög?

Nagyon dühös voltam a húgomra, mert apa nem mesélt tovább. Hazafelé titokban belesíptem, mire bögni kezdett.

A házikabát fényes barna mandzsettája ott mozgott előttem, mint valami egyhangú gép, ütemesen. A gyűjtő lapozta a füzeteket, és minden egyes darabhoz tett egy megjegyzést, neveket mondott és évszámokat. Hogy tud ennyi adatot fejből, gondoltam, de aztán láttam, hogy oldalt fordítja a füzetet és leolvassa a bankjegyről a számokat, s ez furcsa módon elégedettséggel töltött el. Már elmondta a numizmatika több fortélyát, mit jelent a pénzfajták R-rel jelzett minősítése, melyek a teljes sorozat követelményei, és így tovább. De melegem volt, mint mindig, ha izgatott vagyok, a házigazda észrevette és előzékenyen kinyitotta az ablakot. Széles, elégedett mozdulattal feljebb húzta a sárgarépa színű faredőnyt, és megjegyezte, hogy a sárga redőnyhöz nehéz volt hozzájutni, de ő úgy gondolta, ha már ház, legyen igazi.

– Ragaszkodtam hozzá – mondta.

Apa is azt mondta: ragaszkodtam hozzá, csak persze másképp. Az aranypénzről nem nagyon beszéltünk többet, de nekem nem ment ki a fejemből: nagyon fényes volt és nagyon szép. A hollandust is ismertem már: kövér volt, rózsásarcú, kunkori orrú facipőt viselt és a kezében olyan pénzes zacskót csörgetett, amelyet szindarabokban szoktak hajigálni. A hollandus rózsás arca elsápadt, amikor a történetben odaértem, hogy apa lassan és derűsen megrázza a fejét: nem, ennyiért sem adom. Nagyon büszke voltam apámra.

Rokonok voltak nálunk, amikor végre, dobogó szívvel, kimondtam, amire régóta készültem.

– Apának van egy nagyon drága aranypénze. Meg is akarta venni tőle egy kövér hollandus.

A rokonok érdeklődni kezdtek, apa futólag rámnézett, aztán történelmi fejtegetésekbe bocsájtkozott.

De én nem bírtam ki.

– Apa, mutasd meg.

Mindenki velem tartott. Apám nehézkesen fölállt, turkálni kezdett a kacatjai között, aztán előszedte a dobozt. A nagybácsim kuncogott, és megjegyzéseket tett a fátylas nőkre, akik a keleti tájban heverésztek. Apa kiöntötte a pénzt.

Diocletianus pénze nem volt sehol.

Váratlanul kezdett apánk ordítani, összerezentem belé:

– Ilyet még az úristen se látott! Ezek a taknyos kölykök mindent összeforgatnak! Melyiktek nyúlt ehhez a dobozhoz?

Megdöbbenem álltam a szózuhatagban, az igazságtalanságtól mindig vérbeborul a fejem, ilyenkor a tanároknak is meggondolatlanul visszaüvöltök.

– Nem is nyúltunk semmihez! Nem is igaz, hogy...

Óriási pofon csattant az arcomon, sose kaptam még ekkorát. A szégyentől és a dühtől fuldokolva ordítani kezdtem:

– Nem is igaz, hogy volt! Nem is igaz, hogy volt!

A húgom később odasomfordált hozzám a sötét konyha sarkába, mint egy ravasz kiséger.

– Tudd meg, anya jól megmondta apának, azt mondta, most már elég a meséidből, most már...

Adtam neki egy pofont, de ettől semmi sem változott.

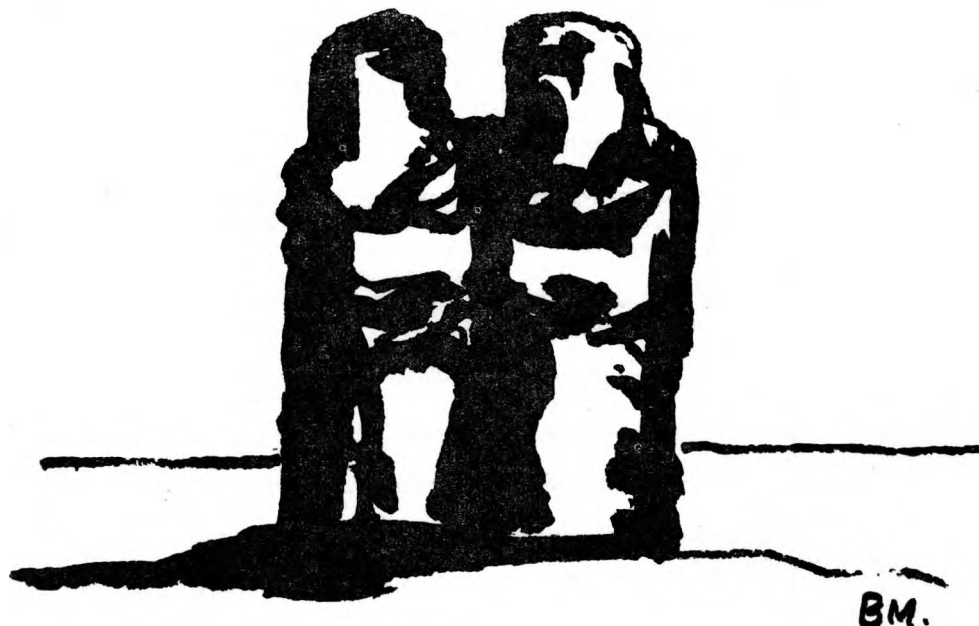
– Római pénzei – mondtam elszántan a zömök embernek – nincsenek?

– Á, kérem – legyintett – nem érdemes vele foglalkozni. Rengeteg római pénz van a gyűjtők kezén. Megmutathatom azt a párat, amit még nem ajándékoztam el.

– Köszönöm – mondtam közömbös hangon. – Ne fáradjon. Csak kérdeztem.

Ünnepélyesen és módszeresen kezdett mindent visszahordani a kombinált szekrénybe. Három lépés oda, három vissza – szegény totyogó pingvin.

Az ember legalább kísérelje meg a repülést.

BORSOS MIKLÓS rajza

MESÉK PÁRIZSRÓL

UTCASAROK

Vele van a kutyája is.
És a sapkája mellette a járdán.
És rajta a ruhája.

Nem a metró-állomások nyüzsgő hármastútján keresett magának helyet, nem is a szakadatlanul nyolc kígyónyelvvel sziszegő körutak tekervényein.

Itt, a Passage de la Petite Boucherie-ben kuporog a járdán, ahol éjszaka senki se jár, csupasz harmonikáján rágódva, mint a csonton. Vele van a kutyája is, amely nem oly kivert eb, mint ő, ahogy az ócska dallamok hig velejét szopogatja.

Vele van a kutyája is.
És rajta a ruhája.
És a sapkája mellette a járdán.
Mögötte semmi.

Ha felállna innen, az első lépéssel a semmibe zuhanna. Nincs olyan hely a térben, ahová, ezen kívül, beleképzelted. Ajtó, amelyen belépne, kilincs, amelyhez nyúlna, kéz, amelyet megfogna. Oly pontosan meghatározható, mint egy geometriai pont. Ez a helye az egyetemes munkamegosztás világméretű függvényrendszerében.

Nincs kiterjedése.
Se háttere, se árnyéka.
Rajta a ruhája.
Mellette a sapkája a járdán.
Mögötte semmi.
Vele van a kutyája is.

NOTRE DAME D'AOÛT

*Augusztus 15-én, Boldogasszony napján
Párizs minden évben elnéptelenedik.*

Hát ilyenek lesznek a városok! Az új Ninivék, ahol a kő kövön megmarad. Nem az embersoselátta pusztaság a legrémületesebb: a vörös úr. Hanem ez a tökéletes berendezkedés, ha majd egyszer nem szolgál semmire. A bámulatos kő-szisztéma, üveg-, beton-, és acél-struktúra, ha merő absztrakcióvá válik. A legfejlettebb agyvelőnél felfejthetlenebb tekervényű cső-rendszer, ha egyetlen nyíló csap se bontja meg többé önmagába visszatérő hibás köreit. Ha láthatóan imbolyog a csend a most egyre növekvő zajjal rohanó ember hült helyén.

A házak. Miért lettek épp ilyenek? Ablak – ajtó – fal: értelmetlen szavak. Kövezet. Alatta föld – föld? mi az? – az alatt belétemetkezett

további városok, ugyanilyenek – illetve nem ugyanilyenek, de város mi-voltukban mégis azonosak. Falak. Mások -- de mégis olyanok, amiket falnak kellett nevezni, amíg emberi nyelven beszéltünk. Házak – ajtók – ablakok. Mint a betömött szájak – nem tudják magukat kimondani, azt, hogy: házak vagyunk, olyan dolgok, amelyek arra valók... Egyelőre mindnyájan tudjuk, mire valók, főlöszleges részletezni. De ha már nem fogjuk tudni... És hány ilyen van – város! – és hány lesz még! – a kövezet alatt, a föld alatt, egymás alatt? És fölöttük mi van? A semmi? Erre is új szót – szót? vagy valami mást? – kell majd találni.

Az ünnep atomrobbanása.

Csúcsban végződő, egymásba torkolló utcák vesztegelnek, mintegy k'kötve, a Halaskofa körút kiapadt folyópartján, mint az uszályok: Hold utca, Széptekintet utca, Cléry utca. Csúcsos bárkaorrok. Noé bárkái. De nincs élőlény a fedélzetükön. Ebből az Özönvízből talán egy bárkányi se fog megmaradni. Csak a dolgok, az anyag emberalkotta végtelen változatai.

Hová futottak innen a betörő ünnep elől? Vagy önmaguk elől. Meddig futnának, ha lehetne? A mesék világvégéig és óperenciástengeréig?

Nem az embersoselátta pusztaság a legrémületesebb. Nem is az elpusztult háza romján jajongó ember. Hanem az ember romjain fennmaradó érintetlen dolgok, amelyek olyan értelmetlenek lettek nélküle, hogy már önmagukhoz sem hasonlók.

PREFECTURE DE POLICE

A rendőrfelügyelő irodájának ablaka a Notre-Dame-ra néz. Ferdén egymásrarakott háztetőlapok dűledező kártyavárain csúszik fel a tekintet a két toronyra.

A rendőrfelügyelő dossziékból épít kártyavárákat és katedrálisokat. Papirosokat rak csúcsívekbe, pecsétek millióiból ólmoz üvegablakokat. Bizalmas jelentések vonásaiból faragja kitalált sorsok ábrázatát: a gyanú szobraival rakja magát körül.

Közben olykor felveti fejét és a Notre-Dame-ra néz.

Recehártáján megjelenik a millió vésőcsapás és millió ecsetvonás nyoma, a csúcsívekben foglyul ejtett árnyék, a kő kitetsző hússzíne. Eszébe se jut, hogy ugyanilyen recehárták követték nyomon a véső élet és a festék kényes keveredéseit.

A párnába nyomja a pecsétnyomót, a papírra nyomja a pecsétet. Eszébe se jut, hogy e kézmozdulatokban, születésük pillanatában e kövek egymásbaillesztésének és kifaragásának lehetősége is benne rejtett.

Gyanakvón fürkészi az éppen előtte álló arcát. Eszébe se jut, hogy ugyanilyen fürkésző tekintetek fürkészték ki a királyok galériájának vele szembenéző arcaira másolt vonásokat.

Agyát megfeszítve méri ki a tartózkodási engedély meghosszabbított határidejét. Fel sem merül ebben az agyban, hogy ugyanilyen agytekervények feszülése mérte ki a nagy rózsza örökre szabott geometriáját s a gyámpillérek hangyaerejű statikáját.

Ó, eltékozolt szemsugarak, elejtett kézmozdulatok, semmibemarkoló gondolatok soha meg nem született székesegyházai, ha egyszer mind felrémленétek a szemünk előtt!

ULTI

A halál már a küszöbön
ült, alkalomra várva
lesett a két öreg, beteg,
tehetetlen tanárra.

Az otthon is már börtönük:
menni is alig tudtak,
ültek, hallgattak, ettek és
horkolva elaludtak.

Lelkükkel is törödni kell,
– gondoltam –, jön az óra,
hogy felkészülten menjenek
a hazahívó szóra.

„ – Bizony, már rég várják magát
(mondták a feleségek)
szerezzen örömet nekik,
hisz se halnak, se élnek.”

„ – Tudsz ultizni?” ... ezt kérdezték
mohón, ahogy beléptem.
Igen, tudok, mondtam, de hát
ezért üzentek értem?

„ – No, akkor osszál, mert te vagy
a fiatalabb!” ... S kétszer
kell játszanom velük, (robotban)
azóta minden héten.

„ – Nékik az élet annyi már,
amennyit játszogatnak,
igy boldogok, – jót tesz velük,
ez a dolga a papnak!”

No, szép kis „lelkigondozás!”
De hát mit is tehetnék?
Nekik az ünnep, ha megyek,
ultiznom kötelesség.

Minden jámbor próbálkozásom
lelkük javáért kárt vall,
egy vágyuk van, hogy bemondhassák
a hetest negyvenszázzal!

Ha *tudnának* is játszani,
árva zokszót se szólnék,
mert élvezném én magam is,
nem csupán robotolnék.

HAJNALOK

Vaságyak és vak üvegek közt
botorkálok még, mielőtt
ledőlök a merev sötétbe
s várok egy nyirkostestű nőt.

Melyik virág, melyik világ ez?
Milyen magas az épület?
Iskola vagy kaszárnya ez?
Mit ér az élet nélküled?

Most faltól-falig, mint a részeg
lopódzom, mert már nem vagyok
semmilyen ember, megütöttek
csontjaikkal a csillagok.

A test olyan már, mint a börtön,
nem léphetsz rajtam át ki se,
fogva tartalak, fogva tartasz,
mert így szeretlek. Ennyire.

A hajnalokban nem dobálom
már testemet, mint azelőtt.
Várom az irgalmatlan álmot,
s a hideget, az agyvelőt.

EGYETLEN

Sorakoznak a polcom élén
Gauguin, Velasquez és Degas,
s én arra gondolok, a végén
mindennek el kell múlnia,

hogy te maradj meg szükösen
és kifosztottan, mint az oltár
a gyertyák között pénteken,
ahol engem is föláldoztál.

POLGÁR ISTVÁN

ÓLOMKATONÁK

(Román György festményeihez)

1

Én ólomkatonákkal
ma is szívesen játszom –
állnak marcona képpel
a bástyákon, a sáncon,

értelmük van, bajúszuk
lecsüng, a kardjuk fénylik,
valamit mondanának,
keresik azt a régít,

azt a képzelgő, furcsa
fiúcskát, aki újra
élükre áll és kürtjét
újra rohamra fújja

s akivel meghódítják
most végleg a világot . . .
Nézek reájuk, nézek,
szememből könny szivárog.

2

A szürke tónusból kifémlenek
az ólom-alakok – e műremek,
mint asszonyi kar, mely nem enged,
hogy máshol keresd a szerelmet,

magához húz, lefog . . . Bozsogni kezd
emlékezetedben egy régi est
hangulata, mikor anyád a
porfátylas ablakot kitarta,

melyen a csillagok belestek és
beömlött jószag, békabrekegés –
lámpa ég, bogár teste sercen,
bebújsz könyvedbe, mely Andersen

álmait teregeti ki eléd,
s egyszerre ágyad mellé odalép
egy katona, féllábú, peckes,
ujjával hozzáér szemedhez,

s már együtt barangolsz vele a szép
kimondhatatlanságok kristály
csengéseitől kábulón, mesék
ábrái közt, s az ágyad is száll.

BŰVÖLET

Távolról némán gyönyörködni benned,
mint egy szoborban: e z t szabad;
nem szólok, hogy ne szólj te sem, mert
veszett kígyóként mar minden szavad.

Azért a nő, hogy a tépázott férfi
hozza bújjon, egye, igya,
álmodjon vele, vad szívére
vonva kezét, érezze, nincs maga.

Te nem azért vagy. Túlfinomult önzés,
beteg kényelmesség vezet,
elkényeztetett egykeséged
életveszélyesen megmérgezett.

Mesében akarsz élni, melyben minden,
ahogy kimondják, teljesül.
Az élet harc, a percekért is
meg kell küzdenünk emberül.

Te nem harcolsz, de azt a nőt csodálad,
ki pompás testével ügyes.
Alantasságok, törpeségek
görcsölnek gúzsba, s minden megsebez.

S ádázul soha nem azokat sérted,
kik itt-ott tényleg bántanak –
kik megbocsátanak, szeretnek,
azokra sújt az elvakult harag.

Milyen vagy még? Jaj, felsorolni is fáj,
s én mégis, mégis, tébolyult,
naponta élédbotorkálók,
vállalva minden újabb háborút.

Két megye határán

(Második rész)

3.

A falu szélén, a régi pusztán is kívül, alig termő homokháton terül el a központi majorság. Tulajdonképpen magja az állattenyésztést szolgálja: lóistálló, csirástehenek, napi háromszori fejésre beállítva. Ipari „lóré”-hálózat köti össze az istállókat a takarmányszérűvel és a hatalmas avargyűrűkre emlékeztető, betonból öntött silógödörökkel. A majorság szélén gépszínek, kocsiszínnek s közöttük a gépjavitó és kovácsműhely. A bognárok, épületasztalosok még a régi műhelyükben dolgoznak, de már a szövetkezettek.

Így délelőttönként inkább a műhelyekben van élet. Beáll egy Zetor a gépjavitók elé, hasonmását huzatja. Alapjárásba veszi a motort a vezető, s belép a műhelybe, amott a kovácsműhely előtt szépállású ló toporog a patkoló bak körül. A szél csipős égett pataszagot terít szét a majorságon. A szagtól egy kutya fejét fölvetve elugatja magát, aztán nekiiramodik, el a falu irányába. A tehenészet felé veszem az utam. Az istállók között se szétszórt szalma, se elpotyogtatott takarmány – elsimitott, tisztán tartott környezet. A középső tehenistálló végében, a „csirásgazda” – ma állattenyésztési brigádvezető – kis szobácskája áll. Oda igyekszem, itt beszélünk meg találkozót Bakos Jánossal. Belépek a fehérre meszelt, földpadlózott szobácskába. Jobbkézről pokróccal letakart vaságy, szemben asztal, amellettt ül a brigádvezető. Reszegi úr – csak így mondom, mert régi „csirásgazda” kora óta, jó húsz éve nem találkoztam vele. Gyönyörű, jól tejelő tehenészetet vezetett annak idején az urodalomban. Ma is meglátszik a keze nyoma itt mindenben. Hamarosan felismer, és beszélgetni kezdünk.

– Csak ideges-bolond ember ne menjen állatok közelébe, mert az még a tejhozamon is meglátszik. Szép szó, nyugodt bánásmód kell a jószágoknak a jó takarmányozás mellé. – Már is vezet az istállóba, sorolja a tehenek felmenő ágazatát, némelyiket még negyediziglen is. – Egyetlen megbetegedésünk nem volt az elmúlt téli száj- és körömfájás járványkor. A faluban is három akadt összesen, de azokat nyomban letaglóztattuk. Mind a hármát nem sokkal a járvány kitörése előtt vásárolták, más községből. Így aztán mi jól átvészeltük a bajt. Se a szérumot, se a tisztaságot nem sajnáljuk a jószágtól, belém verte ezt az öreg Istókovics, gyerek koromban Gyapán, ahol apám kocsis volt, az öreg meg tehenész. Istókovics papa fiatal korában Burgenlandban szolgált az egyik Esterházy-birtokon, onnan szegődött ide, a Dunántúlra, s hozta magával Burgenland állattenyésztésének tapasztalatait. Én is mellette kezdtem, ott a búcsújáró pusztán, a gyapai tehenistállóban, aztán harminc éves koromban ide nősültem, a majori gazda lányát vettem el, ha emlékszel még Teréz nénire. Így ragadtam itt.

Megint bent ülünk már a kis szobában, én a vaságy szélén, ő meg az egyetlen széken, az asztal mellett. Nagy vérmes ember az öreg Reszegi, nehezen szedi a lélegzetet ennyi beszéd után, a tehenészeknek is inkább csak int, mintsem szólna. Pedig valaha volt hangja, két határra elhallatszott.

– Nekem csak negyvenötötől ötvenkilencig volt nehéz, amíg újból nem álltak sorban a jószágok a hosszú istállóban, szép fényesre kefélve, friss almon, nyámmogó szájjal. Mert itt negyvenötben aztán széthordtak mindent, a legjobb fajta, legszebb, nagy tejhozamú teheneket fogták igába, kapirgálták velük a földeket. A háromszor fejős, törzskönyvezett tehenekből, a harminc litert adó svájczerekből agyonnyúzott igaonó barmok lettek. Tíz-tizenkét litert ha adtak, azt is csak nyáron meg összel. Én is

útgazda lettem, hat holdat kaptam, lovat vettem, beadást teljesítettem, de hát megmondom neked őszintén, értelmét nem látam annak az életnek. Aztán ötvenkilenc őszén jött ide a Bakos Jani gyerek, más agitátorokkal együtt. Hozzám a Jani jött egyedül. Tisztességesen, egyenes szóval megmondta, hogy mit akarnak, meg hogy velem mi lenne a célja. Negyedórát se beszélgettünk, én máris aláírtam a belépési nyilatkozatot. Arról beszélt egyszerűen, amit itt látsz, ami nekem az életem, a szenvedélyem surbankó korom óta. Amikor húsz éve, tavaszon szétbontották az istállókat, le a cseréppel, a lécekkel, a gerendákkal, döntötték a volt cselédek, árendások a falakat és még a folyóvízes betonozott jászlakat is szétverték a tégláért, én szelűtötten álltam. Láttam, hogy itt valami nagy dolog van, de az a nagy dolog az én életem tartalmának a végét is jelentette. Nem tartottam én igazságtalannak a föld szétosztását, a cselédházak lebontását, az egészségesebb, emberhez méltóbb házak építését, de értds meg, hogy akkor, majd' ötven éves koromban, megszűnt számomra az életkeret, kihúzták a lábam alól a talajt. Amikor az Újtelepen felépültek a szép, cseréptetős házak az istállókból meg a négyeskonyhás cselédházakból, szebbek, mint amiben én laktam az uraság korában, én annak is csak félszívvvel tudtam örülni, mert a szemem előtt mindig az volt, amit a földdel tettek egyenlővé, az a három istálló, amiben én négyszázötven tehenet gondoztattam, almozgattam, abrakoltattam, fejtettem, fejtettem és harmadszor is fejtettem. Mint ma is az állomány felénél. De hol vagyunk már attól a szedettvedett jószágállománytól, ami itt összeállt ötvenkilenc őszén, de inkább hatvanban, mire ezek az istállók felépültek. Ez alatt az öt esztendő alatt, alighanem csak negyvenötven tehen maradt az öt év előttiékből. A többi már törzskönyvezett, elsőbörjus üszöként került ide, és most vannak a legjobb tejelő erőben.

Amíg hallgatom az öreg Reszegi szavait, mondatait, az istállók végében feltűnik Bakos János alakja. Reszegi bácsit nem akarom tovább fenntartani a munkájában – éppen a brigád műlthavi teljesítményét, fejési átlagát, a munkaegységeket számolgatja – egyre elégedettebben, közel hetven évének tapasztalataival és a tehenészet iránt nem lanyguló szenvedéllyel.

4.

Bakos Jánossal bricskára kapunk, mert neki most a határt kell járnia, az utolsó nagymunkás napok ezek az őszi betakarítás idején. Október közepe van. A kukorica javarészt már megszedve, de a behordás lassabban megy, pedig jól belenyúlnak az estébe a fuvarok a Zetoros vontatókkal, lovaskocsikkal, jobb utakon, laposabb részeken még a két teherautóval is.

– Olyan nálunk nincs, hogy akár egy cső kukoricát, vagy cukorrépat kint érjen a fagy meg a hó. Olyan isten nincs! Minden jó gazda tudja, hogy tavasszal kezdődik a betakarítás ideje, ha időben elvetünk mindent. Nézd, itt a Sashalom dűlőben, föl egészen a sátorosi pálinkaházig egy tagban kukoricát vetettünk, mindet részes, családi művelésre. A hatvanas évek elején – odát a Tiszántúlon ezt revizionista kukoricának hívták, pedig csak annyit értünk el, hogy hatvankettő őszén negyven mázsás álagot törtünk a Hamarászóban, pedig az már fönt van a Hegyháton, de az egész határban ott vannak a legjobb kukoricaföldek. Nem tudom, gyerekkorodban megfigyelted-e, hogy ott még a nap is másképp süt. Ha Újmajor mellett, Lángpuszta szomszédságában felkaptattál a Hamarászóba, talán harminc vagy negyven méterrel magasabbra, mint a Sió völgye, az Úszató, az Almás, a Homokalja meg a többi, ott a Hamarászóban még a nap is másként sütött: melegebben, érlelőbben, pedig amúgy lejtős egy kicsit, és az erózióra is ügyelni kell. Ez itt, ez a Sashalom meg amolyan tesze-tosza földművelés vidéke volt mindig. Rossz kis hazai, otelló meg nova szőlőkkel. De már egy vágót sem találsz. Elöregedtek, mind kivágtuk, csak az útszéli Hessz-kereszt áll a helyén, amíg ki nem dönti a szél, vagy egy kálomista traktoros.

A félvér kanca északnak trappol velünk. Jobb kéz felől hatalmas cukorrépagulák állnak, zöldesbarna, fonnyadt levelekkel beszórva. A Hessz-keresztben túl Zetorok pöfögnek, rakják a kukoricát a vontatókra, hordják befelé a görékba, és ha oda nem

fér, a padlásokra. A kukoricatáblába a Zetorok utat törnek, mi is bevágunk balra. Bakos után magam is leugrok a bricskáról. Néhány szót váltunk az emberekkel, aztán vissza a bricskára, s már megint dűlőúton folytatjuk az utat, de most már nyugatnak, az Öreghegy felé. Őt éve még itt találkozott a szomszéd faluval az Egyetértés határa, de ez már a múlté. Ide csatoltak belőle kétezer holdnyit, mert Sátoroson nem bírtak rá, itt meg van munkaerő, géppark.

– Hallom, tegnap ott jártál Bucsi Mihályéknál. Hogy honnan tudom? Mindegy az. Nehéz ember, de azért én nem haragszom rá, és meg is értem valamennyire. Allandóan ezt a kiskirálykodást meg a személyi kultusz asztalának lesöpését emlegeti. Ne hidd, hogy csak neked. Régi lemeze. Velem meg végképp nem tud szót váltani. Vérbe fordul az a szűros szeme, ha csak rám néz. Ha volna rá időm, ami aztán soha nincs, azért elbeszélgetnék vele. Majd talán a télen. Higgadtan, egymás szavát meghallgatva, fontolgatva, mi is megértenénk egymást – ötvenhat ellenére is. Sok víz lefolyt azóta a Dunán. Hogy miért? A veje, az a vándormadár Fekete Jancsi a MÖ-HOSZ-raktárból mind elvitte a leventepuskákat, kiosztogatta a haverjainak, már aki kapható volt rá, s úgy lövöldöztek az utcán, különösen a kommunisták háza tájékán. Persze részegen, mert a bortól nagy bátorságra kaptak. Éppen az én kezemen ment keresztül az ügyük a pártbizottságon, s a bíróság talán egy évet szózott néhányukra, kistarcsai kiküldetéssel összekötve. Egy évet, érted? Nem négyet, se nem ötöt, hanem egyet. Lövöldözésért, kommunisták kajtatásáért. Mondom, a pártbizottságon az én kezemen ment keresztül az aktájuk. Tudod, ahogy Mihály megjött a fogságból, a faluban ő lett a kisgazdapárt egyik fő korifeusa. Én a kommunista pártban voltam, és emlékszem, mekkora urak voltak ezek a nemzeti bizottságban meg a községházán. Mi meg csak kicikencen voltunk a kommunista pártban, s ezek az elnökünkkel is alig akartak szóba állni. Ez is tüske a lelkében, a fordulat, az egypártrendszer bevezetése. Erről nem beszélt neked? Pedig a kiskirálykodást meg az asztallesöpést így jobban meg lehet ám érteni. Egyben talán igaza lehet egy kicsit, a Zsömlé üsző emlegetésében. Na de hogyan kapcsoljam ki a kort, a hivatalból élénk állított követelményeket, az akkori nemzetközi légkört és a magunk gazdasági helyzetét? A hatalomról volt szó egyszerűen, a hatalomról. A politikai hatalomról és a gazdaságról. Háborús légkör, Korea, meg minden. Ma is emlékszem rá, le se tagadom, hogy egy pillanat megingás nélkül hajtattam el az üszőjét, de nemcsak az övét, hanem százakét. És a padlásokra is följártam, szalmakazlat bontattam, kertvégét ásattam fel. Kell más? Éppen az a Csóka Andris a helyettesem, akinél majdnem minden hercehurcát végigcsináltunk, de nem is egyszer. És nem villámlik rám a szeme, sőt! Barátságban vagyunk. Az idő nagy úr, és akit nem gyógyít, az elveszett ember.

Beszélgetés közben felértünk az Öreghegy pincéi közé. A kaptatón a ló lépésben poroszkált fölfelé. Megálltunk az egyik cserépetős, faragott ámbitusú présház előtt. Bakos leugrott, én is utána. Kiakasztottuk az istrángot a kiféséből, pokrócot dobott a lóra, s nyakába akasztotta az abrakos tarisznyát.

– Az öreg Térmegetől vettem két éve. Hatszáz négyszögöl a rizling, meg ez a présház. Szép summát fizettem érte, de megérte. Szépen ápolt szőlő, fajtisza őszibarackos, két hatalmas diófa, néhány cseresznye- és meggyfa. – Amíg szó szót követ, kinyitja a présház ajtaját, s bemegyünk a festett sarokpaddal, sublóttal, nehéz tölgyfasztallal berendezett szobába. Néhány perc múlva ropog a száraz yenyige a tűzhelyen. Az asztalon kétéves érett sonka, száraz kolbász, zöldmázas cserépkorsó, ami legalább száz éves lehet, a bor is rákövesedett a csöcsös szájára, s zömök decis poharak. A falbavert szögek között öreg tökhébérek sárgállanak. Falatozunk, s néha egy-egy pohárral öblítjük le az uzsonnát.

– Az előbb ott hagytuk abba, hogy a hatalomról van szó – gyökeresen megváltozott tulajdonviszonyok között. Most már falun is. Emlékezhetsz rá te is gyerekkorodból, amíg ithon voltál, hogyan folyt itt az élt a legtöbb parasztháznál. Hajnalban fölplisnantott a jó pógár, kikászálódott a dunyha alól, kicsoszogott a marhaganéjos papucsában a gádorba, fölplisnantott az égre, miközben hersegve vakaródzott egyet, aztán hátraballagott az istállóba, dobott a jószág elé valamit, s ha nem lógott az eső lába, lassan fölcihelődött. Hát anyjukom, jó lenne már föltöltögetni a krumplit a Pás-

komban. Mire az anyjukom: ugyan, apjuk, inkább a Körösztfá dülőben kellene megfattyazni a kukoricát. Amíg így eltébláboltak isten nevében, a nap a fejük tetejét sűtötte. Befogták hát a két tinót, s kiballagtak – répát kapálni a Szigetbe. Hát ez ma nem megy, ennek most már vége. Vége az álmos téblábolásnak. Itt szervezetség kell, napokra, hetekre előre, beleszámítva az időjárás bolondériáját is, mint az idén. Ezt bizony nehéz megszokni, ez nagyon hasonlít az üzemek termelési szervezetségéhez, rendjéhez. Nem kedv és hangulat, hanem a szorosan vett szükség a parancsolónk. Életformaváltás ez; ha sokan nem is tudják, de érzik, nagyon érzik. Ez az érzés majd természetes követelménnyé tudatosul mindenkiben. Akinél meg becsontosodott már a régi paraszti életforma időritmusa, tervszerűtlensége, annál a fegyelem külső formáinak kell megszokottá válni, aztán majd az is megtelítődik valamennyire ezzel az újfajta tartalommal. Reszegi bácsi a forma rabja tulajdonképpen, de ha a formában megtalálja az élete értelmét, tartalmát is, akkor máris helyben vagyunk, mert munkájának haszna a közösségé lesz, a szocialista alapot erősíti. Persze ezt a folyamatot csak úgy lehet törés nélkül végigvezetni, ha jól indulnak a szövetkezetek, s évről évre erősebbek lesznek. Hát nekünk talán szerencsénk is volt, de mi így indultunk. Első évben is harminc forint fölött fizettünk, azóta is egyre többet, s ma már túl vagyunk az ötvenen. Az építkezésekre van ugyan valami adósságunk, de azt könnyen kifizetjük pár év alatt. Én ezt tudom csak mondani a kiskirálykodásra. Ezt az életforma-váltást mindenkinek meg kell szenvednie, ahogy én is megszenvedtem majd hat évi pártmunkáskodás után. Ki gyorsabban, ki lassabban rágja, emészti meg. Nem dobhatjuk a gyeplőt a lovak közé, mert akkor meg azért ölnek bennünket, hogy nincs mit osztani, üres a kászlifiók meg a padlás. Inkább mondják, hogy kiskirály vagyok, minthogy a szegénység szépszavú papja legyek, aki csak áldást tud osztani, de kenyeret nem.

A száraz venyige vidáman pattog a tűzön. Kellemes meleg terjeng a szobában, levetjük a kabátunkat is. Bakos az asztallapon nyugtatja nagy, párnás kezét, s a kicsordult rizlingből különböző alakokat rajzolgat a mélybarnára érett tölgyfaasztalra.

– Nekem meg az a legnagyobb bajom, hogy agrokémiából alig tudok többet, mint a Krammel főintéző korában, amikor mellette voltam. A gyakorlat ma is ugyanaz, de kevesebb a szerves trágyánk, több a műtrágya, ami csak egyszeri termésre hatásos. Kalászoszt ma is cukorborsó után vetünk lehetőleg, a szudáni fű meg a silókukorica fehérjetartalma ma sem kisebb, mint akkor volt, a kender, a len ma is kitűnő üzlet, nem szólva a tehenészetéről. Juhászt az Alföldön fogadtam, itt megvettünk neki egy házat a Ludvesztőben, szolgálati lakásnak. Ma már át akarja venni, bizalma van hozzánk. Odaadjuk neki részletre, hiszen vártunk erre. Nem kis dolog hatszáz juhot rendben tartani, legeltetni, elletni, körmözni, nyiradni meg a többi munka. Öregapánk idején volt itt ilyen nagyarányú juhtenyésztés, azóta se. Most is a vetéseket tipratják, csipegetik. Ez is többet jelent holdanként néhány mázsával. Ezeket a praktikus dolgokat talán valamivel tudományosabban fogom fel, mint a jobb parasztgazdák azelőtt, de sokszor úgy érzem, hogy kevés ez a tudományból. Tanulni kellene, de az idő, az idő... Tavasztól őszig majdhogynem csak alva látom a gyerekeimet, az asszonyt is nehéz volt ebbe a beletörni. De most már talán könnyebb lesz. A brigádvezetők is jól beletanultak a munkájukba, a Jób bácsi meg, aki Lángpusztán szolgált az urodalom idején, valósággal nélkülözhetetlen.

Lassan szedelőzködünk. Megvárjuk, amíg teljesen leég a venyige, kiszellőztetjük a szobát a sok cigarettafüsttől. Bakos bezárja a présház ajtaját, egy karót állít az ajtó elé a küszöbre. Jel ez a hegypásztornak, hogy itt járt a gazda. A gazda is visszakapja a jelzést, ha erre járt a hegypásztor, mert az a falnak támasztja a karót. A félvér kanca ránk emeli fejét, amikor fellépünk a bricskára. Bakos csendes kis csettintéssel irídítja a lovat. Ragyogó őszi napsütésben ereszkedünk a dombról lefelé. Átellenben, légvonalban nyolc–tíz kilométernyire a simonyi volt Zichy-kastély fémkupolája úgy ragyog, mint évtizedekkel ezelőtt, tőle balra a neogótikus templomtorony felkiáltójelként mered az égnek.

– Elnézhetsz jobbra-balra, ameddig ellátsz, majdnem minden ide tartozik. A sátcrosi pálinkaháztól a lenkeci malomárokig. Csak a Sárvíz szab határt meg a szom-

szédes megyehatár. A tövispusztai állami gazdaságot is mi kaptuk volna Jób bácsistól együtt, ha nem tartozna más megyébe. A Hegyhát legészakibb nyúlványa ez, ahol lefelé ereszkedünk. Itt ha bemész az erdőbe, Pécsig kóvályoghatsz benne, két megyén keresztül. Most elnézünk a Homokalja dülő felé, almafákat telepítenek Király tiszteletes úrral az emberek. Ő a kertészet brigádvezetője. Négy gyereke van, sokat esznek, szaggatják a ruhát, a papi fizetésből ciberelevesre ha telne nekik. Jó szakember, ért a szőlőhöz, gyümölcsökhöz, talán már jobban, mint az eredeti szakmájához.

A lenkeci földes országúton poroszkál a kanca. Jobbkézről emelkedő domboldal. Itt voltam először marokszedő tíz éves koromban. Az országút szélén még ma is látható a gazdasági kisvasút málladozó, begazosodott, hosszúkás halma. A felszabadulásig ez kötötte össze az urodalom pusztáit a sátorosi vasútállomással. Újmajor alatt balra fordulunk, a falu irányába. Jobbkézről a Vidócki kutat dűledező akácoszlopokból készült kerítés zárja el a világtól. Valamikor széles, mély csordakút volt, de ma már csak a nevét és történetét őrzi az itteniek emlékezete.

– Gyümölcsös és szőlő kell ide, ezekre a sovány homokhátakra. Hat-hétszáz hold lehet, több nem, de rontja a termésátlagot. Amott ültetik a fákat, láthatod, egyenes sorban, egyenletes távolságra. Úgy látom, megy a munka. Nem is szállok le, csak odaintek nekik. Most már hazafelé kocogunk. A lónak is inni kell, megaztán délután még értekezünk a tanácsházán, a Gyuriéknál. Hogy sok szó esik erről? Hát csak hadd essen! Az a kérdés, hogy ki hogyan végzi a dolgát. Én magamért felelek, a Gyuri is magáért felel, meg a község dolgaiért. Én igazán természetesen tartanám a te hegyben is, hogy nem a régi kigazdapárti aktivista a tanácselnök, hanem egy negyvenötös kommunista. Elvileg ma már az is lehetne, de embere válogatja. A többi rokon? Igaz, úgy néz ki, aki messziről látja, mintha a jobb helyek tele lennének a rokonaimmal. Az öreg Sárközi például a magtárban már az uraság idején, apám meg a Fazekas bácsi mellett letöltött vagy tizenöt esztendő. Van gyakorlata, becsületes ember, nem lop, az biztos. Mert – köztünk maradjon a szó – ebben a faluban azért ez kényes kérdés. Emlékezhetsz rá még gyerekkorodból, hogy messze vidéken nem múlt el vásár anélkül, hogy falunkbelit el ne kaptak volna lopáson. Férfiak, asszonyok el-eltűntek a faluból néhány hónapra. Csak úgy szőrmentén, szemérmesen titkolózva, de leülték a mauk hónapjait a különféle járási székhelyeken, attól függően, melyik járás területén érték őket tetten. Az öreg Enyedinek is az ozorai vásárban verték be a fejét csizmasarokkal a vásárosok, mikor kiszedték a szütyőjéből a frissiben lopott pár csizmát. A Vörös Farkas meg hogyan öltöztette a fiait? Kettőt-hármat fölhajtott egy közeli vásárra, próbaképpen felöltöztette őket a sátorban, aztán a nyakuk közé csördített, hogy mentek a fészkes fenébe, mit kerestek itt az ember lába alatt az anyátok erre-arra. Persze ezt a történetet már átjárja ennek a nemes „népszokásnak” az önmegbocsátó szelidítési szándéka is, mintegy elismerteti a szellemi teljesítményt a hallgatósággal, de a lényeg mégiscsak a beideazett elemelés, elcsaklítás ténye. Alkalmanként és folyamatosan. Ezt ma már, a termelősövetkezet rovására nem lehet csinálni. Még a csószóket is úgy válogattuk meg, hogy azok éjjel-nappal szolgálatban lehessenek, bírják a munkát, s járjanak túl a rafinált tolvajok eszén. Egy nap egy munkaeqység, de aztán tartsák nyitva a szemüket. Aludjon úgy, mint a nyúl, legyen ott mindenütt, lásson mindenkinek a szütyőjébe, lazsnakába. Nálunk ez nagyon fontos kérdés, ezért szúrhat szemet – és aki ezt felhánytorgatja, az nem szokott beszélni községünk közkedvelt „népszokásáról”. Nem, arról szemérmesen hallgat. Ezért állítottunk néhány fontos helyre olyan embereket, akiknek valóban tiszta a kezük. Különben nézd meg a tsz-vezetőség és az ellenőrző bizottság névsorát. Minden réteget képviselnek a faluból, minden falurészt, az Újtelepet éppen úgy, mint az Öregutcát. Még a cigányokat is képviseli egy fajtájukbeli, a Kalányos Pista bácsi. Ott lakik a katolikus papék mellett. Akkor költözött oda, amikor kihalt a házból a grófi család.

Már bent járunk a faluban. Az Újtelep utcái szabályos négyszögekre szabdalják a régi Szerűskert dűlöt. Csupa téglalapozás, piros cserép, de még felét nem vakolták be kívülről. Itt is, ott is tv-antenna ágaskodik a tetőkön, valamennyi a Kab-hegy iránt fordul, mint mohamedán az ő Mekkája felé. A görékben már ott vöröslik az idei kucericatermés – kinek-kinek munkája szerint.

Állunk a Sió-hidon és nézzük, hogyan szántanak a traktorok a Sziget répaföldjén. Hatalmas tábla répa volt, lehetett kétszáz hold is. Jancsi barátom, gyerekkori játszótársam éppen munkából jött, a családi művelésre vállalt répát rakodtatta a Zetoros vontatókra. Ma végeztek, s ezzel a Sziget északi részéből mindent betakarítottak. Berreghetnek a traktorok, szántanak is látástól vakulásig. Sürget az őszi szántás ideje, jövőre kendert vetnek a répa helyére, hatalmas tábla kendert.

– Talán 240 mázsa lett holdanként, elég szép termés. A tavalyi valamivel jobb volt, másfél mázsa cukrot kaptunk a gyártól, meg a jóváírt munkaegységeket a tsztől.

Hazafelé indulunk. Öt perc járásra lakik innen Jancsi barátom, így hamar hazakerünk. Megmosakszik és vacsorához ül. Közben szól a rádió s a vad tánczene ritmusára süldő lánya ültében is riszálja magát, noha időnként bizonytalanul pislog az apjára. Alighanem leteremthette már néhányszor a vonaglás miatt, de hiába. Ahogy megvacsorázott, magára veszi jobbik ruháját, átmegyünk ide a közeli cukrászdába. Csak ott lehet kapni üveges sört, és rákiváncozott. Beülünk a belső helyiségbe. Elöttem kávé is gőzölög, híg fekete lötty, ő meg a sör habját piszkálgatja egy gyufaszállal.

– Most két éve ültünk így kávé és sör mellett, Pesten az egyik eszpresszóban. Az nekem fontos napom volt, gondolhatod. Öt évet lehúztam már Csepelen a drótkötélsodró gép mellett, előbb mint anyagmozgató, aztán betanított munkásként. De hát hiába. Nem ment tovább. A pénz az még csak meglett volna. Erzsike is keresett, erre az egy lányunkra kellett dolgoznunk meg magunkra. Félre is tudtunk tenni. Talán egy kis házikót is vehettünk volna valahol Pest környékén. De nem és nem. Azt nem lehetett tovább csinálni. Külön a családtól, csak hét végén hazabumlizni tömött vonatokon. Közben itthon is megalakult a tsz, apámékkal Erzsike is belépett, föld és állat nélkül, csak a két keze munkájára. Honnan lett volna nekünk földünk? Tizenöt éves legénykék voltunk a földosztáskor, miránk akkor még nem kerülhetett sor. Apámék is csak két holdat kaptak a meglévő négyhez. Mondom, azon a pesti beszélgetésünkön dönt el az én ügyem. Mindnyájan rendesek voltak hozzám, eljött a Gyenge sógor is, a Mancink férje, meg a Román Jóska, a vállalatunk párttitkára. Számolatok, összeadatok, kivontatok velem együtt, és azt tanácsolták, hogy maradjak itthon. Jó erős a tsz, harmadéve negyven forint fölött fizetett munkaegységként. Hát hazajöttem. Két éve itthon vagyok gyalognapszámos, kaszás, kapás, rakodtató, zsákoló, műtrágyaszóró, ganyéteregető, meg amit csinálni kell. Megtaláljuk a számításunkat, semmivel sem járunk rosszabbul, mint amikor Pesten dolgoztam. Itt a család: az asszony, a leány, apám. De azért sokszor elgondolkozok azon, hogy mi csoda úri helyem volt nekem ott az üzemben. Vasas munka, piszkosul nehéz meló volt, de dudált a gyár, lejárt a nyolc óra, usgyi a zuhanyozóba, onnan a munkásszállásra. Százhusz forintot fizettem a szállásért havonta, de az bőven megérte. Hárman laktunk egy tágas, parkettás szobában, paplanos ágy, hideg-meleg víz, játékszoba, tv, rádió. Nagyon hamar beletanul az ember a jóba, a jobba, mint amilyenben addig élt. Hát ezen érdemes elgondolkozni, de utánozni is. Láthattad, nálam minden megvan itthon is, amihez Pesten hozzászoktam: parkettáztattam a szobánkat, televízióm, rádióm van. Csak a víz, a csap, egy mozdulat és csorog, az nincs, de még az is lehet.

Amíg beszélgettünk, teljesen megtelt a cukrászda belső szobája is. Dugaszolt borokat bontottak egymás után, s a láрма egyre nőtt. Kifizettük a fogyasztásunkat, s hazafelé indultunk. Kint az utcán már besötétedett, egész hazáig homályba burkolt alakoknak köszöngettünk.

– Holnap megszedjük a szőlőt az Öreghegyen. Ha van idő, eljöhetnél. Apám csak holnapután szedi az ő részét. Elfeleztük a szőlőt, neki is jutott két vágó, nekem is. Idáig közösen műveltük, ittuk a termést, de az öregemmel már nem lehet birmi. Az idén is csak a munka volt közös, én ha harmadát hazahordtam a bornak, akkor sokat mondok. Mióta meghalt anyám, nem ismer mértéket. Eleinte hónapokig, fél évig hagytam, nem szóltam neki, pedig majdnem naponta beállított az öreg. Gondoltam, így

gyászol, bánkodik. De aztán már nem állhattam meg szó nélkül. Mire veszekedni, káromkodni kezdett, hogy őt is a föld alá akarom küldeni, nem elég, hogy az anyám meghalt, meg ilyen beszédekkel jött. Kértem a pincekulcsot, hogy majd én kezelem a bort. Erre egy hónapig úgy eldugta, hogy ki kellett lesni, mikor megy a hegyre borért, aztán biciklivel utána. Ott szereztem meg a kulcsot, fönn a hegyen. Volt is harag, egy hétig nem fogadta el Erzsike főztjét, de aztán kijózanodott, megbékélt.

Már ott állunk a kapujuk előtt. Invitál befelé, de későn van, haza kell indulni. Reggel összecsomagolok és elutazom. Úgy búcsúzunk egymástól, mint akik csak néhány hétre, hónapra válnak el, de összetartja őket a múlt, a jelen, a közös munka.

SZEKERES EMIL rajza

MAI OSZTRÁK KÖLTŐK

THOMAS BERNHARD 1931-ben született Heerlenben. Dramaturgiát tanult Bécsben és Salzburgban. Szabadfoglalkozású író. Lapunk e számában közölt versét Ernst Schönwiese „Österreichische Lyrik nach 1945“ c. antológiájából (S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main) vettük.

CONNY HANNES MEYER 1931-ben, Bécsben született. 1939-ben internálták, és csak 1945-ben szabadult. Nyomdász volt, jelenleg a Kommödianten színház rendezője. A közölt vers „den mund von schlehen bitter“, c. kötetéből (Ottó Müller Verlag, Salzburg) való.

JOHANN GUNERT 1903-ban született Mödritzenben. Kétéves korától Bécsben él. Első verseskönyve 1945-ben jelent meg. Azóta számos kötetet adott közre. A bécsi Városi Könyvtár munkatársa. 1965 májusában a *poeta laureatus* címmel tüntették ki. Itt közölt versei az 1962-ben megjelent *Aller Gesang dient dem Leben* című válogatott versesgyűjteményéből valók.

GERHARD FRITSCH 1924-ben született, Bécsben. Egyideig a „Tagebuch“ c. kultúrpolitikai folyóirat munkatársa volt, majd a „Wort in der Zeit“ c. szépirodalmi folyóiratnak lett a szerkesztője. Jelenleg szabadfoglalkozású író. Lapunkban közölt versét Ernst Schönwiese „Österreichische Lyrik nach 1945“ c. antológiájából (S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main) vettük.

ANDREAS OKOPENKO 1930-ban Kassán született. 1939 óta Bécsben él. Vegyésznek készült. 1950–51-ben a „Neue Wege“ c. folyóirat, 1951–53-ig a „Publikationen“ c. folyóirat munkatársa volt. 1954-ben megkapta a Georg Trakl-ösztöndíjat. A közölt verset Ernst Schönwiese „Österreichische Lyrik nach 1945“ c. antológiájából (S. Fischer Verlag, Frankfurt) vettük.

THOMAS BERNHARD

MIELŐTT

Mielőtt még rajtamüt a tél
az ellenséges tanyák mögött
melyek zenéjüket hóval s édes füsttel fedik

– elaludtak a gyerekek és a kutyák
a patak fáradtságától,
a rigó s a kancsó is elfelejt,
komor évek illata a kertben
fákkal és árnyakkal beszélget –,

az álomnak ki akarom tenni cipőmet
s a hosszú háború kinját-gondját feledni
és testvéremmel találkozni a temetőben
esti gyászban két sírkő között,
apám és anyám sírköve között,
s a búza hajlongását a sírdombon
beengedni zsoltáromba, mely a földet zengi:
hogy félelmünkkel s csúfságunkkal együtt
eltemet minket a nyújtózó nap alatt.

ZSOLTÁR A LICHTHOFRÓL

teát ittunk a lichthofban
a parkban nem repültek
lepkék
és a falak esőt
sírtak
és a bükkök törzse lombtalan volt
s a meddő nők rámeredtek
a bölcsőkre
s a harangokban próféták
hintáztak
cipő nélkül
revolverrel játszottak a réten
a gyermekek
s keresztnél esküdöztek
a gyilkosok
ablakból kizuhantak
az árvák
s mi nem néztünk oda
teát ittunk a lichthofban
hárfák nélkül énekeltünk
halleluja
pincelépcsőn zabálták
asszonyok
mit a kutyák is meghagytak

a folyókból
s tavakból felbukkantak
matrózok
s teát ittak a lichthofban
téli bokrokon anyaszívek
virágoztak
a karmeliták a negyedik
órában vissza
húzódtak előlünk s nem énekeltek
többé halleluját mert mi
még mindig teát ittunk
a lichthofban
és eltűnt arcunkról
minden szín
már olyan szürkék voltunk mint a
lichthof és cipőtlenek
mint fent a harangokban
a hintázó próféták
és az ingünkre a gyermekek
revolvert varrtak
és nem kukorékoltak
már a mezőn a kakasok
amen.

Hajnal Gábor fordításai

JOHANN GUNERT

DAL A SÓRÓL

Sós a könny, amely alágurul,
sósabb a tenger, mely partra zúdul.

Sós a fű s levél: a dúvad-falat,
s a halálos seb, melybe sörét tapad.

Sóból épülve villóznak hegyek,
lábuk alatt a tó rezeg.

Bivalycsorda lép sôt kutatva
s régtől az ember hosszú utakra.

Valamikor tán úgy jött a földre
annak sójául maga jelölve.

Ám semmi se maradt a küldetésből,
ajkára sós ízű veríték dől.

TÁGABB, MIND TÁGABB KÖRÖKBEN

Tágabb, mind tágabb körökben
vonul Esőisten vénen, bölcsen.
A Hét Tengeren járva-kelve
minden felhőt hozzánk terelne.
S hiába fog a nagy zugásnak,
az ősz évszaka már nem áltat,
a kreatúrát nem téveszti meg,
benső arca: a vér rezeg, remeg.
S azok is, kik légben tanyázva
lesnek az ég távoli robajára,
tudják, ha dobol szaggatottan
az ősi isten, vágyuk újra-lobban,
s szárnyalnak, el, a napsütötte,
vad, titokzatos kontinensre.

Kalász Márton fordításai

GERHARD FRITSCH

MIKOR BEESTELEDETT

Mikor beesteledett, beláttuk,
hogy nem volt jó. S mégis maradt
reggelre néhány nagy tervünk,
gyorskezü és szapora-léptű, latolgatás nélküli.
Szavunk szúrt, akár a tör,
tekintetünk hegyeket mozdított,
és ujjá rendezte
a nyugtalanság földjeit. Mégis
mikor beesteledett, ime, minden
hiába volt.

Kéken álltak a hegyek
– ahogy időtlen idők óta – a távolság mélyeiben,
vörös csipkebokor lobogott a szántókon,
kotyoló békák bugyogtak a süppedékes
talajból. Szorongásunkkal
betöltöttük a Földet. Bebugyolálta magát
az estbe. Lekuporodva
vártuk az éjszakát.

Megjött
és szétterítette térképét
fölépitetlen tanyáink fölött.

Csupán
az angyalok kontinensein
nem háborgattunk
semmit.
Igy omlottunk porrá
megbékélten.

Pákolitz István fordítása

ANDREAS OKOPENKO

NYÁRI DAL

„Ők élni tudtak itt . . .”
Szivárog egy fürdő zenéje.
Különös nap. Elmaradtak, akik
ismertek engem, évről évre.

Eltűntek néhányan előlem.
A kerítés mögött bodzafa állt,
mint az, ki elmenőben
a dolgok mögül a dolgokba lát.

„Ők élni tudtak itt . . .”
Szivárog egy fürdő zenéje.
Valahol messze vannak mind, akik
találkoztak vagy mégse.

„Ők élni tudtak itt . . .”
Ó, gyanútlanul jártok valahányan
a szél mellett, mely tájakon zúg
át, földek felett, óriásan.

Arató Károly fordítása

TAKÁCS IMRE: *Két újító nyomában*

TAXNER ERNŐ: *Színházi levél Budapestről*

NAGY L. SÁNDOR: *Színházi vita
a Szovjetunióban*

NAGY ILDIKÓ: *Bolmányi Ferenc*

SZÍJ REZSŐ: *Kondor Béláról*

TAKÁCS IMRE

Két újító nyomában

„Ti kékellő halmok!”
(Berzsenyi)

A szőlőbe indultunk a dundi sógorasszonyommal. Én egy kölcsönkért biciklivel, ő meg a sajátjukon. Ő ismerte az utat, s én követtem. Elszoktam a biciklizéstől, s igyekezni kellett, hogy érjek vele. Az először látott dombok, lapok – emelkedőjűkkel és lejtőjűkkel – az izmoknak is ismeretlenként mutatkoztak, nemcsak a tekintetnek. Nem szólva a bicikli-csapásokról, melyek hol az árok peremén futottak, hol a szekérszék közötti kis háton, hol pedig át a sekély árkon, megkerülve egy csoport akác-bokrot s belehasítva néha a vetésbe is.

Ősz volt, így a tarlóba inkább, vagy a lófej nagyságú répák közé. Ősz volt, de az augusztus végi esőzések után újra kizöldellő. A levegő is majdnem tavaszias, kellemesen áttetsző, mint a kristály, ha lenne ugyan valahol olyan kristály, mint akkor a Kemenesalja fölött az ég.

Síkságon nevelkedtem, s így mindig csoda nekem, ha térségeket láthatok be egy magaslatról, ha ráláthatok egy tájra főnről, s meg tudom különböztetni az erdő fáit, a fénybe kitéremkedő lomb-formákat és lombszínüket.

A magasból nézve a mező is más. A hasábok nem elkeskenyedő téglalapok, melyeknek a végét esetleg éppen eltakarja a talajnak egy kis rándulása, hulláma; a magasból a hasábok, táblák minden sarka egyforma távolban van. Vagy fordítva: egyforma közel, mint a fűre terített szalvétáé.

A magasból úgy lehet a mezőre látni, mint a röplőről. A dombvidéki embert alig lephették meg a légi fölvételek. Legfeljebb a legmagasabb pontot nem látta úgy, ahogy a gépről látszik. A táj nagy részét olyannak látta, tudta, amilyennek a helikopterek pilótái.

És az sem csak babona lehet, ha a fül a hegyvidéki pásztoralokban teret érez. A dalba beleépülhettek valamiképpen a megnövekedett felületek, a szomszéd erdők, a csöndes völgyek, a mély vízmosások, a sásas fenék-földek – az itató vályúval és a kúttal, s még előbb az oda leereszkedő szarvasokkal.

– Tetszik? – szolt a sógornóm, fölöslegesnek tartva említeni, hogy mire céloz.

„Hogyan, hát neki is tetszik?” – gondoltam én. „Neki is, aki benne nőtt fel, és régen megunhatta? Vagy csak megunhatta volna, de nem unta meg?”

– Hogyne tetszene – mondtam.

– Itt a városi tődöd kiszellőzne.

– Igen, itt ki.

– Elhíheted, még a faluból is jó ide kiruccanni. Télen már alig várom, hogy kijöhessek. Nyáron meg, ha sokáig rossz az idő, nem találok a helyemet, nem tudom, mi hiányzik. Kiváltképpen, ha gyötörjük egymást valamiért, csak ide menekülök. A pacsirtákkal elszórakozom, azok nem feleselnek vissza.

– Hallgasd csak, most is szólnak!

– Szólnak ám, de nem úgy. El is hallgatnám őket, ne félj, mindig... Hanem itt most leszállunk, mert a kórság se erőlködik, kinyúlna a lánc is, mire fölkepesztetnénk oda, nézd csak!

Egymás mellett haladtunk tovább, a gépet tolva.

– Mehetünk ám lassabban is, ha neked ez gyors.

– Ne becsméreljük egymást – mondtam, pedig gyorsabban lélegeztem, mint szoktam. – Háromszor kéne csak kijönnöm, aztán mint a kibernetikus egér, úgy járnék itt be hegyet, völgyet.

– Milyen egér?

– Mint a kibernetikus egér, ami persze készülék inkább, és meg tudja tanulni a labirintusban az utat.

– Remélem, ez neked nem labirintus. Különösen most nem, hogy ekkora táblák vannak. Mert azelőtt nehéz volt a földet megtalálni, amikor a tagosítások voltak, dél volt, mire oda lyukadtunk, hogy hol a mienk. A papa egyszer így a szomszédét szántotta föl...

A dombtetőn újra fölültünk, s mint az angyal, leereszkedtünk a másik völgybe. Levegőből volt csak a szárnyunk, kétoldalt elsuhogó, s csillagpor helyett a megke-ményedett sár sercegett a gumikerekek alatt. Vinni is csak üres kosarat vittünk, nem pálmát. Mint a svájci drámaíró angyala Babilonban, vagy inkább már kívül Babilonon, a természet gyümölcszeivel akartunk megrakodni.

A jó hírt sógorasszonyom vitte ki korábban, együtt a gólyahírral, de akkor sem pálmalevéllel, csak kapával, metszőollóval, és tengersással, ahogy a raffiát hívják errefelé.

Megállapodtunk egy szép dombtetőn. Talán a hatodikon a falun kívül. Itt már a sógorasszonyom is nagyokat fújt, vagy csak szokásból tehette? – mert csipőre rakta a kezét hozzá, mikor lefektette a kerékpárját a gyöpös út szélére.

– Idenézz, itt a Kis-Somlyó. De a másik is sejlik, nézd csak!

Nem érdekelt a másik Somlyó, elég volt a Berzsenyi szülőföldje. Hadd idézzem itt a *Búcsúzás Kemenes-aljától* első versszakaszát:

Messze setétedik már a Ság teteje,

Ezentúl elrejti a Bakony erdeje

Szülőföldem képedet.

Megállok még egyszer, s reád visszanézek.

Ti kékelő halmok! Gyönyörű vidékek!

Vegyétek bús könnyemet.

Nem, a vers ott nem jutott eszembe, csak az, hogy van ilyen vers, és szép az. A hullámszára emlékeztem, nem a szavaira. A benne összefacsarodó érzelemre, s nem a formájára. A „búcsúzás” helyett „búcsú”-ra. S ahogy írom ezeket a sorokat,

leveszem a Berzsenyi kötetemet a könyvespolcra, és a verset másolás közben tanulom meg.

Berzsenyi szóba került a dombtetőn is. Megtudtam, hogy múzeumot vagy múzeumi szobát rendeztek be a hetyei szülőházban. Láta is a sógornőm, nem csak hallott róla.

Mire én is visszakanyarodtam a jelen valóságba, egyik kosár megtelt paradicsommal és uborkával. A másikba a szőlőt együtt szedtük.

- Csak olyat szedj le, amin a nap jól átvilágít!
- És ami az ínyemet is „átvilágítja” a cukros ízzel...?
- Az is jó lesz. Ehetsz, amennyi beléd fér, nem kell énekelned.
- Hosszú nótára nem is vállalkoznék. Ilyen helyen hasznosabb csendben lenni.

AZ EGYIK ÚJÍTÓ, AKI ELMENT

És amikor már nem volt mit hova rakni – eltelt az ember maga is, meg a kosár is púpozva volt –, még egyszer is szétnéztünk, de most már közelebbre. Kíváncsi voltam, mi az oka, hogy a dombon csak az az egy szőlő van. A sógorasszonyom aztán elmondta, hogy az az egy sem az övék, csak használják. Gazdája Pesten él most.

- Az volt ám egy élelmes ember – mondta. Aranyat csinált az mindenből. Tudod, ezt is mennyiért vette? – bagóért. Mert nem a szőlőt vette, csak a helyét. A helye meg olyan volt, amilyenek ezek a parlagok itt. Most pedig többet terem, mint körülötte négy-öt hold. Mert én most már tudom, hogy mennyit terem. Csak ami veteményt hazahordok, ér annyit, mint emezeken a selymes árpa. Mert ez a domb nem árpának való, és nem rozsnak. S a mi emberünk tudta, hogy mitől döglök a légy. És ha nem ez a világ jön, ez az ember divatot csinált volna, ezek a hátságok itt mind szőlők lennének már, vagy gyümölcsösök.

- S miért nem követik itt a szomszédai?

- Ezek? Ezek a szomszédok? Majd ha beültetné nekik valaki, szedni kijönnének. Mint te, nagyságos úr! Tudod, hogy én mennyit dolgozom itt éveken át? Aki csak a küszöböt nyergeli otthon, annak a szőlő is hiába van.

- S az az ember miért nem maradt itt?

- Na, mit gondolsz? Belül kerülni nem tudott, kívül meg nem maradt meg. Pedig ez belkert ám most is. Nincs tagosítva. Talán ha ő „betagosítja” maszek, s beülteti mindet szőlővel, nem lenne most már belkert. Így az állami gazdaság mit kezd vele? Az állami gazdaságnak nyolc hold semmi. Vagy mennyi lehet ez? – tíz?

- No de itt sok tizholdas dombtető van!

- De mind csak tíz hold!

A RIPORTER GONDOLATAI

A sógorasszonyom nem szociológus, csak egy vasutas felesége. Tervpályázatot arról sosem készít, hogy lehetne aranyat csinálni... dombjaiból. Pedig a szociológiai ismerete – és az agronómusi ismerete is – megvan hozzá. Ismeri a parasztság elmaradott, kockázatos, sosem hajlandó tagjait. Ismeri a lelki közeget, ami miatt nem kerülnek ezek a földdarabkák negyvenkilenc óta olyan kézbe, mely a kézbentartásukról is gondoskodna. Tudja, hogy itt lefekeződött a tíz- és százezer forintok előteremtése, mivel az egész társadalomnak más lett fontos. És talán még azon is elgondolkodik, hogy amíg a társadalom egésze a milliárdok beruházásával és bővített újratermelésével, (a szocializmus gazdasági alapjainak lerakásával) van elfoglalva, nem lehetne-e üzemben tartani a tíz- és százezer forintos növekedéseket, hiszen összegezve ezek is milliárdok!

*

A kisemberek sokmilliója a nagy terveken kívül eső területekre úgy kapott szabad kezet, hogy nem tudta megtartani hozzá a szabad kedvet, mert folyton ott lebegett az a „sose tudni”, mert nem tisztázódott véglegesen, hogy a szocializmussal mi fér össze. A badacsonyi katasztrális holdak, melyek értékben is többszázezer forintot, évi jövedelemben is közel százezret jelentenek, máig is „mentve” vannak, a kisparasztnak azonban nem volt kedve megvenni a tityetotyától kétezerért, egy rádió áráért a kihasználatlan föld-darabkát, hogy abba szőlőt vagy gyümölcsöt telepítsen, gyökereztetve magát is, nemcsak a szőlővesszőt a tájba-szülőföldbe, s fogantatva rá gyereket is a tájra, a szülőföldre.

Lehet-e nemzetellenes, vagy osztályellenes a természetes emberi élelmesség és életrealitás a nagy tervek réseiben, s ezekből a résekből lehetne-e szétrobbantani a nagy terveket? Nem afféle hátbiztosítást jelentenének-e inkább ezek, amelyekből a belföldi piac árubsége és a holnapi gyárak munkás-serege rajzana ki?

A falusi párttitkár a badacsonyi szőlőtulajdonosokkal sosem találkozik. Őket nem neveli, mint ahogy a balatoni villatulajdonosokat sem neveli. Arra sem igen gondol, hogy a szocialista társadalomnak is mindig hasznosabb még egy kis-gyümölcsös tulajdonosa, mint mondjuk egy villa tulajdonosa, mert a kis-gyümölcsös tulajdonosa termel a horhosok közti kis hátaikon, a villa tulajdonosa pedig nem termel, legalább is nem ebben a minőségében termel. Falun aztán az a lelkeség alakult ki: Ne lehessen neked sem, ha nekem nem, s maradjunk annyiban, amint vagyunk, mert ha engedünk neked, lehengerled az állami gazdaság ötezer holdját az ötszáz négyszögölről. Maradj tehát és gondolkodj – az ágyban is!

Bizonyára módot lehetne rá találni, hogy szaladjon a ló, de ne fusson el. Vagy korszerűbb hasonlattal élve, ami ugyan százötven éves szintén: Feszítsen a gőz, de ne robbanjon.

Egy másik utazásom alkalmával olyan gondolati kelepcebe kerültem, hogy az állomáson mellettem pöfögő gőzmozdonyról akartam naplót írni, levonva azt a tanulságot, hogy tölem másfél méterre több atmoszférás feszültség volt, mégis biztonságban éreztem magam, ahogy a vasutas is, aki olajos ronggyal törölgette a nagy gépet, olyasfajta veleérzéssel, mint a kocsisok, akik a lovat csutakolják. Százötven évvel ezelőtt ritka ember merészelt volna ekkora feszültségnek nem a hátán, de még a közelében is tartózkodni. A vonatok pedig éppen ettől mennek.

Elhagyva a képletes beszédet, megkísérlem összefoglalni, mit gondolok a nagy egésszel párhuzamosan haladó rész-fejlődés (partikuláris fejlődés) feltöltő szerepéről.

Meggyőződésem szerint ennek a teljes kikapcsolására a dogmatikusok sem törekedtek, ők teremtettek azonban olyan köztudatot, túlcitáló politikájukkal, hogy szinte automatikusan állt be a kikapcsolás. Nem is annyira gazdasági, mint inkább lelki impulzus hatására.

Tudomásom szerint az úgynevezett szakcsoportok csak a nagyüzembe illeszthetetlen részek valamilyen illesztésére szolgáltak elsősorban, de olyan új létesítményeket, amifélekre sort kerítettek volna a faluról megfutamodott újítók, ha a téészesítés nem jön közbe, és amifélekre a téészesítés mellett is szükség lenne, olyat a szakcsoportok ritka esetben hoztak létre.

Nem hiszem, hogy elegendő lenne az új politika jegyében csupán nagyobb bizalommal kedvet csinálni a kis telepítések iránt. Gondoskodni kellene arról, hogy új szakcsoportok alakításával, szervezett formában induljon meg a hézagok betöltése. Így esetleg tereprendezésre is sor kerülhetne.

Olyan falu-politikára kellene törekedni, hogy a belkerti föld-darabkák tulajdonviszonyal is akként rendeződhessenek rövid idő alatt, hogy „azé legyen a föld, aki megműveli”, vagyis aki művelni akarja, vehesse meg.

A falvakban esetenként kellene megvizsgálni, hogy a helyi munkaerőviszonyokra való tekintettel késleltetni vagy siettetni lenne-e helyes ezeket a népi beruházásokat.

Lehetséges, hogy néhol a tiszta szocialista forma szerint kellene ezeket a belkerteket – nagymérvű tereprendezéssel – a talajhoz optimálisan igazodó művelés alá vonni, ha jut rá beruházás.

*

Az olvasó elé fölfesthetném a jövő képét, de nem teszem, mert a jövő úgysem olyan lesz, amilyenek én fölfesténém. Így a jövőt kölcsönözzük máshonnan – a jelenből! Gondoljunk a japánok, a kínaiak, a hollandok szorgalmára! A minden négyzetméterében kihasználta, betelepített vidékekre!

És egy olyan államháztartásra, amelyben a messzeható árutermelés mellett a közlelre ható árutermelés is jól működik, és fölszabadítja a messzehatót. S olyan városi piacokra, ahol 12,- Ft helyett esetleg 5 forintért vehet csemegeeszőlőt a munkásosztály. Mert gondoljuk meg: eszünk-e annyi gyümölcsöt, amennyit megehetnénk? Nem fogyna-e háromszor annyi itthon is, különösen akkor, ha olcsóbb lenne?

És a küszöböt nyergelők is nem mozdítanak-e a feneküket, ha látnák a kibontakozó példát maguk körül?

Számításba kellene venni, hogy mennyi asszonyi munkaerőtartalékunk van jelenleg. S ebből falun mennyi? Megtöltenék-e vajon az őszibarackos teraszokat?

A MÁSÍK ÚJÍTÓ, AKI MEGJÖTT

Visszafelé sem fogytunk ki a táj szépségéből. Még a falu dicséretéből sem, annak ellenére, hogy szóbajöttek a problémák is. Lehet, hogy a sógorasszonyom csak alkatiilag kötődik nagyon a faluhoz, ez meglehet, de megvannak hozzá azok az érvei is, amelyek értelmileg átvezethetnek az alkatok határain. Az, hogy én a városi lakásban tévét nézek s közben esetleg kávéfőzők, fotelben ülök, ernyős lámpával világítok, nem új . . . d-n sem. Legföljebb a műsört értelmezem másképpen, mivel más a műveltségem. És itt a *más* nagyon szándékos, hiszen az a sokféle dologhoz való hozzáértés, az a megalapozott tájismeret, amire egy falusi embernek szüksége van, s ami benne tartalékolva van, nem műveltség-e?

Az emberiség mindig könnyebben tanult előre, mint visszafelé. Visszafelé legföljebb húzott, anélkül, hogy visszafelé tett volna egy lépést is. Az ugyanis, ha a barbárok egy kultúrát leromboltak, nem visszalépés volt, bár megrongálódása egy csúcshak (görögök, rómaiak), s valahogy e csúcs szétrongált darabjai mindig megőrződtek, s ha kikotorták őket, újra sugározták a valamikor már bizonyos vonatkozásban elért emberi értékeket.

És ha én e régi tudás értékét hangsúlyozom, nem az új tudás ellen teszem, de teszem a kettő egységért, hasznos összeházasításáért. Még lélektanilag is vonz a szerep, ha egy helyen mindenki azt hajtogatja: no csak, no csak! – azt kiáltani közbe: de lássuk csak! Mármint, hogy miként *no csak!*

Tizenhét éves voltam, 1943-ban, amikor „regényt” kezdtem írni egy érettségizett fiatalemberről, aki műveltségével visszatér falujába. Nekem persze nem volt érettségim, és így a regény éretlen lett. A szándék azonban nem vitatható. Már akkor üveg-istállókról, jó mezei utakról és jól gondozott földekről, fásításról, gyümölcsösítésről és célszerű trágyakezelésről ábrándoztam. S azt hiszem, hogy pályatévesztés volt, hogy költő lettem. Gyakorlati érzékem miatt a vers természetében élve sok bajom volt. Barátaim megmosolyogták eleinte a rímek közötti gondolkodásom „okosságát”, fogalomszerűségét, s néha agronómusi indulatát. A versbe egy másik paraszt kíváncszott volna helyettem, mert én mindig sajnáltam, hogy nem gondolkodhatok, csak érezhetek.

. . . d-n aztán megtaláltam az 1943-ban formált hősöm. Több mint húsz év múlva. Mert ilyenek a történelem tréfái velem. Vagy mással is?

Ereszkedtünk le a faluba – megrakottan, a tízholdas domb hatszáz négyszögölének annyi gyümölcsével, amennyi onnan nem is hiányzik, de amennyivel egy család egy hétig megvan.

A sógorasszonyomnak valaki odaköszön a szélső háznál, ami ugyan több, mint szélső ház – *más* ház, szűkebb környezetével is különálló a tágabb környezettől. Az utcára néző vaskerítés, vaskapu gondosan bemázolva és színben izlésesen. Látni rajta, hogy nem húsz esztendőre készült. A falak terméskő aljzatában két pinceablak, vagy

inkább alagsori, mert függöny azokon is. Az udvar meg sártól mentesítve, virággal és zöldséggel beültetve, hogy szinte minden négyzetméternek szerepe van.

– Megállj csak! – hallom a fölszólítást, majd az asszonypajtásnak szólót is: Hadd mutassalak be a sógorkámnak. Ilyen nagy emberrel még úgysem paroláztál. Író a szerencsétlen, és él belőle.

– Mondtam már...

– Tudom, érzékeny vagy, nem szereted a csármás menyecskéket, ... d-n pedig a csöndesebbjéből kevés van, úgy igaz-e?

Ahogy ilyenkor az ember szokta, ráhagyatkoztam a dolgok menetére. Volt abban valami elfogadható egyenlőség és testvériség, hogy egyaránt mutogatni-valókká lettünk az akkor először látott fiatalasszonykával.

– Látod, itt a sokat emlegetett jövő. Nem is igaz. Ha igaz lenne, belátnád, hogy a te kis városi kuckód elavult ehhez mérten. Itt megtalárod a tyúkólat és a hűtőszekrényt, a vízvezetéket és a kertet, a televíziót és a mandulafát, a kubikus talicskát és a Skodát.

Valóban megtaláltam, de a dolog működtető rugóit csak azután, hogy elköszöntünk a vendéglátótól és a helytől.

– Tíz évre a szőlős ember abbamaradt divatja után ez kezdett új divatot. Talán azért szerencsésebben, mert nem is ezt akarta. Ő tanult ember, s kimarták valahonnan, és így lett az állami gazdaságban agronómus. És nem csak jól jártak vele, ő is jól járt. Itt a felesége is állást kapott, és a falun négyezer forint pénz ám! Nemcsak megélhetési költség, mint nálatok. S elhíheted, erre még nem is irigykednek, hiszen mióta itt dolgozik, vagontételekben változott meg a termés.

– És öt utánozzák-e itt?

– Elhíheted, előbb majd, mint a szőlős embert. Flancolni szeretnek itt. Ma olyan házat ritka ember épít, mint amilyenben mi is lakunk. Őt azonban nehezen érik be. Ahhoz pénz kell, hogy villamosítsa valaki az egész háztartását, és akkor még autót, balatoni nyaralót is tudjon venni hozzá.

HULLÁMOK, TÖRTÉNELEM

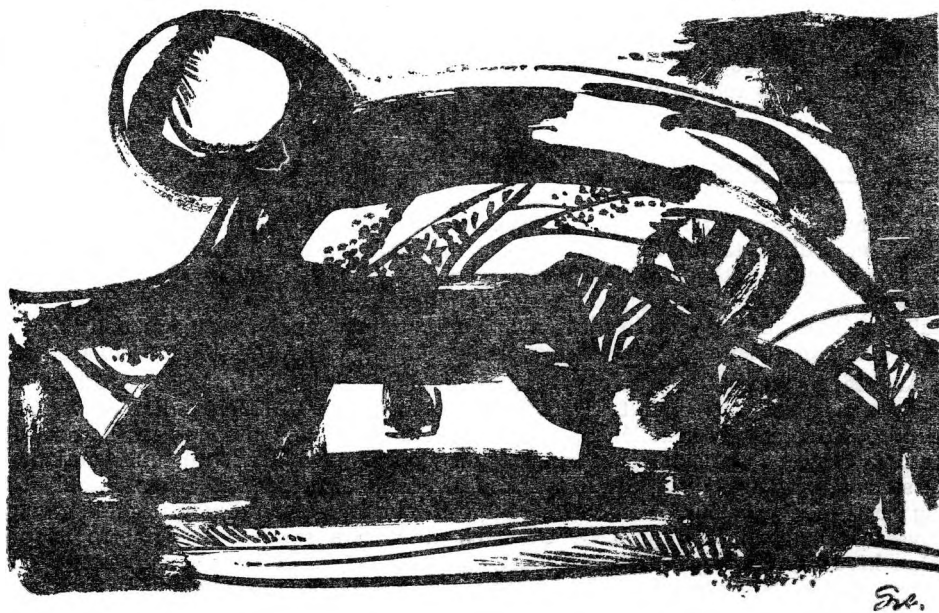
Közömbös, hogy melyik is ez a falu. Az itt talált példákat másutt is megtalál-nánk. A másodikat talán ritkábban, hiszen az állami gazdasági forma ritkább, s a téések nem mindenütt jelentenek még alapozást a kor technikai színvonalán kialakított életviszonyokhoz. S amiképpen a múltra jellemző kezdeményező erők falun meg-ritkultak, ritkák még a jövő kezdeményező erői is, már amelyek a nagy politikán és a nagy gazdasági szervezésen túl az egyénekre lebontva alakítják ki az új életformát.

Az állami gazdasági agronómus afféle jóértelmű civilizátor ... d-n. A történelem az ő kezére játszott az elmúlt esztendőkből, ahogy ő a történelem kezére viszont. Elszaporodása azonban nem látszik megalapozottnak a jelen pillanatban, hiszen kuthatunk, amíg az ő családi jövedelmével megegyező jövedelmet találunk falujában. Arra sincs garancia, hogy a közeli években elérhetik ők a keresetben az állami gazdaság kocsisai, gyalog munkásai, a feleségükről nem is szólva, akikből tanítónő, vagy gyógyszerész immár sohasem lesz. Ugyanez áll arra a százhetven emberre is, aki a falun kívül keres magának boldogulást, de nem négyezret. Más szempontból: egy statisztikai kimutatás szerint ... d foglalkoztatottsági aránya alacsonyabb az országos-nál, s hogy valami könnyűipari üzemet telepítsenek oda, arra nincsen remény. Ebből következik, hogy ötvenkilencel csökkent a falu 1620-as lélekszáma az elmúlt négy év alatt. S ez a csökkenő tendencia bizony tendencia, ami nem fordítható meg rövid idő alatt, még a legjobb beavatkozásokkal sem, hiszen a vezetés javulása az állami gazdaság nagyobb gépesítésében is kifejeződik majd és jogszerűen, s a népesség csökkenésének új lökést adva.

Ha pedig az ipar felvevőképessége nem bővül a következő években oly mértékben, ahogyan bővült eddig, mert hiszen az ésszerűsítés ennek ellene szól, akkor ép-

pen megfontolandó a szőlő- vagy gyümölcsstelepités, vagy másmilyen intenzívebb termelés indítása az imígy-amúgy kezelt belkertekben, hogy ne az állami gazdaságnak kelljen a nagyüzem bizonyos százalékán valamilyen intenzív termelésre – esetleg csak szociális megfontolásból – átállnia.

A hullámok tehát – a negyvenkilencesek és az ötvenkilencesek – nem összecsaptak, de valami párhuzamos továbbhaladáshoz együtt vannak. A megszilárdult nagyüzemi mezőgazdaság tekintélye elveszi a politikai élet immár az olyan törekvésnek, mely a kicsi föld-darabkák termőértékét, munkaerő igényét akarja megnövelni, hogy ilyen réven zárkózhassanak föl az utcasorok, a kocsisok, a tehenészek és a vasutasok az agronómus-civilizátor mögé. S ha mozgékony áruelvonó hálózatot épít ki a szövetkezeti kereskedelem ehhez a periférikus termeléshez, vagy ha már most irányítani tudná, hogy mi teremjen, aképpen lendülhetne föl egy-egy falu, mintha egy-egy könnyűipari üzemet telepítettek volna oda a „küszöböt nyergelő” asszonyoknak.

SZEKERES EMIL rajza

Színházi levél Budapestről

Világsikerek a budapesti színpadokon – ezt a bombasztikus címet adhatnám beszámolómnak. Rögtön utána azonban föl kellene tennem a kérdést, vajon miért nem tudta sem *Peter Weiss: Marat/Sade* darabja, sem *Sartre Euripidész* átdolgozása, de még *Rolf Hochhuth Helytartója* sem oly istenigazából lázba hozni a közönséget? Sőt érzésem szerint, – bár ezt csak a helyi sajtó-visszhang alapján tételezem föl – a mi közönségünk érdeklődése és főleg lelkesedésének hőfoka ezeken az előadásokon sokkal langyosabb volt, mint a nyugati országokban. És ennek minden bizonnyal jórészt ki-mondottan politikai okai vannak: a magyar közönség a nyugati átlagnál sokkal vilá-gosabban látja a harmadikutas világnézetek levegőben lógó elképzeléseinek tarthatat-lanságát: – már pedig ezeknek mindhárom darabban lényeges, sőt talán döntő sze-repük van.

Érdekes módon a legkevésbé *Hochhuth* drámájában zavaróak a szerző világszem-léletének téves pontjai, noha ezt a darabot kísérte a legnagyobb politikai visszhang jobbról is, balról is. A botrányokról, amelyekkel a jobboldal fogadta Hochhuth mű-vét, már elég sok szó esett, és arról is, hogy ezeknek keretében Hochhuthot már-már kommunistaként vádolták. Alaptalanul, mint azt maga Hochhuth bizonyította be már-csak azzal is, hogy a Helytartó előadásának engedélyezését nyílt levelének magyarul történő közléséhez kötötte. E „nyílt levél” pedig, mely a *Helikon* 1965/4. számában olvasható, arról tanúskodik, hogy Hochhuth egyrészt bizalmatlan, sőt helyenkint egye-nesen ellenséges nézeteket vall a szocialista országok politikájával szemben; másrészt pedig sok tekintetben egészen rosszul tájékozott az itteni viszonyokról. Hochhuth igen távol áll a marxista világszemlélettől, hithű és meggyőződéses katolikus, aki csak a színpadra vitt történelmi események *alapvető* megítélésében, vagyis a hitleri Német-ország megsemmisítő táborainak szenvedélyes elítélésében, és XII. Pius pápa ezzel kapcsolatos „bűnös hallgatásának” hangsúlyozásával került olyan helyzetbe, hogy ál-lásfoglalása lényegében azonos a kommunisták ezekre vonatkozó véleményével. A Helytartó valószínűleg nem drámai remekmű (ennek megítélését persze a mondani-valójának időszerűségéből fakadó politikai visszhang igen megnehezíti) –, de hősei-nek lélektani megalapozottsága művét mindenesetre a mostanában annyira divatba jött dokumentum-dramák átlaga fölé emeli. A Helytartóban ugyan minden drámai helyzet történelmi dokumentumok tanúságán alapszik; de művésziileg is részletesen kidolgozott, és a tények közötti belső mozgást mindig a hősök jellemének mélyéről feltörő szenvedélyekkel aláfestett gondolatok, valamint az ezekből fakadó cseleke-detek hozzák létre.

Hochhuth öntudatos idealista. Jellemző rá a pápai udvar elleni legfőbb kifogása, az, hogy *csak* realistáknak tartja őket; szerinte XII. Pius úgy gondolkodott, mint egy ügyvéd, diplomata, vagy pénzember, nem pedig mint a szeretet vallásának feje. A pápa politikai érveivel Hochhuth nem is vitatkozik; pedig Pius egész érvelését arra az alapgondolatra építi, hogy nem áll módjában, illetve helytelen politika lenne Európa jövője szempontjából, Hitler ellen erőlyesen föllépni, pont akkor, amikor Hitler egyedül tartja föl a „vörös veszedelmet”, és bukásával Német-, Lengyel-, Cseh- és Magyarország szovjet uralom alá kerülne, amit pedig Pius borzalmasabbnak tart

a nációk minden rémtetténél. Mondom, mindezzel Hochhuth nem is vitatkozik, e kérdéseket nem tartja elsődlegesen fontosnak, mivel úgy véli: amennyiben Krisztus földi helytartója nem akarja saját eszményeit elárulni, nem akarja vallásának alapvető tanításait megcsúfolni, – teljes erejéből tiltakoznia kell az embertelenség ellen, a megsemmisítő táborok ellen, ártatlan és védtelen kiszolgáltatottak legyilkolása ellen. Művében a pápával szemben az „igazi keresztény szellemet” Riccardo Fontana, jezsuita atya testesíti meg, aki miután belátja, hogy a pápa anyagias – politikus gondolkodását nem tudja megváltoztatni – a végsőkig vállalja azoknak az eszméknek a belső törvényeit, amelyeknek szellemében nevelkedett, és kötelességének tartja, hogy az áldozatok közé elvigye a „szeretet igéit”; önként az elhurcolt zsidók közé áll, és velük együtt lépi át az auschwitzi tábor kapuját. A döbbenetes az, hogy amikor Hochhuth idealista szempontok alapján megvádolja a pápát, bűnös hallgatásáért, tétlenségéért, egyben azt is bizonyítja, hogy az egyház valójában nem volt olyan tehetetlen, mint azt hangoztatni szerette, hogy a Hitlerrel kötött megállapodások egyrészt sokkal több lehetőséget biztosítottak volna a beavatkozásra, mint amennyivel az egyház élt, másrészt az erélyesebb fellépés sem veszélyeztette volna sem a papok életét, sem a nációk által engedélyezett vallásgyakorlást; – viszont a tiltakozás rendszerint eredményes volt, hisz amint ezt számos eset bizonyítja (és erre magyarországi példák is vannak), egyes főpapok bátor föllépése, ha nem is megakadályozni, de legalábbis mérsékelni, fékezni tudta az ember-irtást. Hochhuth humanizmusa ugyan vitathatatlanul idealista eszmékből fakad, de oly mély, őszinte és következetes, hogy a második világháború tragikus eseményeinek megítélésében szükségszerűen antifasizmusba torkollik. És ez az antifasizmus hozza közös nevezőre a Helytartó összes valóban haladó világszemléletű nézőjét.

A dráma eredetileg nyolc órás terjedelmű szövegét világszerte megrövidítették, természetesen nálunk is. A magyar színpadra alkalmazás és a rendezés munkáját a Thália színházban Kazimir Károly és Gosztonyi János végezték el – kitűnően. Sikerült érzékeltetniük a kor fojtó és izgalmaktól túlfűtött légkörét, melyben indulatokkal, kétségekkel és erkölcsi kötelesség-érzetükkel vívódó emberek vergődnek az események szorításában; sikerült kiemelniük a cselekmény fő vonalát úgy, hogy a széttagolt, rövid jelenetekből álló színmű eseményei belső erőktől sodorva folyamatosan és egyre gyorsuló iramban bontakozik ki. Fényszórók pásztázzák a nézőteret, kellemtelenül szemünkbe világítanak a színpadról – és ez, az erőszakos vallatások modern módszere egyszerre idézi föl a színpadi események légkörét – még a cselekmény elkezdése előtt – és ugyanakkor megjelöli a drámairó elsődleges szándékát is, hogy a múltat fogja *vallatni* a jelennek szóló tanulságokért. A képek gyorsan peregnek, az előadás üteme kemény, gyors; a jelenetek megszerkesztése feszes, és a színeszek jórészt hitelesíteni tudják alakításukat. A gyorsaság, a jó ütem nagyrészt a díszlettervező Rajkai György érdeme, aki érdekes, egyszerűségében is kifejező, és főleg könnyen változtatható színpadképet tervezett.

A Helytartó hősei közül XII. Pius pápa jellemének kidolgozása a legfelszínesebb; de Hochhuth nem használta ki eléggé Gerstein izgalmas figuráját sem. Gerstein szintén történelmi személy, az SS tagja volt, de egyenruháját arra használta, hogy zsidó életeket mentsen, hogy adatokkal segítsen Riccardo atyának a Pápa beavatkozását kicsikarni. (Egy ilyen rendszerrel szemben – mondja még a Biboros is – a hazaárulás sem bűn!) Gerstein élete a lehető legtragikusabban fejeződött be – erről ugyan már nincs szó a drámában, mégis elgondolkoztató; – miután állandó életveszélyek között átvészelte a náci időket, francia fogságba került, és az ő börtönükben fejezte be életét 1951-ben; szerepét, jelentőségét csak később tisztázták, és sorolták a volt SS tisztet a mártírok közé. Iróilag kísértetiesen jól sikerült alak viszont a Doktor, az abszolút rossz megtestesítője – a Tháliában Somogyváry Rudolf kitűnő alakításában! –, aki a tagadás szellemét képviseli, mértéktelen gonoszsággal és kegyetlenséggel. Tevékeny részese az ember-irtásnak; cinikusan vallja, hogy tudatosan keresi a gonoszság határait; azt, meddig tűri isten tetteinek szörnyűségét –, mert ha nem sújt le semmiért, bármit kövessen is el, akkor nincs, nem is létezik. A Doktor és Helga, aki egy másik auschwitzi SS menyasszonya, és a Doktor szeretője, – döbbene-

netes erővel játsszák el, hogy a hóhérok világában miként torzulnak undorítóvá a legszebb emberi érzelmek is. Helga – Polonyi Gyöngyi – érzéki vágyak rabja, gyenge ember, nem tud kiszabadulni a Doktor szennyes szerelméből, s miközben állandóan gyötri a vágy egy tisztább, emberibb élet után, egyre mélyebbre süllyed az erkölcsi fertőbe; menthetetlenül bűnrészes lesz a gyilkosoknak. Bűnrészes lesz, mint mindenki, aki nem lép föl cselekvőleg ellenük. A dráma csúcspontja alighanem az a jelenet, amikor Riccardo atya, a szeretettel velejéig átitatott, fanatikusan jámbor pap felkapja a revolvert, és – némileg a darab egész logikáját megcáfolva – megkísérli a Doktor életének kioltását. Nagy Attila lenyűgöző erővel jeleníti meg az arisztokrata származású jezsuita atyát, akit mélységes hite a halálra ítélt soraiba állít. Az egész előadás alatt nem csinál semmi föltűnőt, végig roppant fegyelmelzettel játszik, minden látványos színészi eszköz nélkül valósítja meg a legnehezebb színpadi feladatot: belülről ábrázolja hőstét. Fehéren izzó légkört teremt maga körül, kimért és mégis lágy mozdulataival, melyeket lefojtott szenvedély és vitatkozó gondolatok irányítanak; mindössze hangszíneinek, és csak igen kevés hangerejének változtatásával érzékelteti, mint sűt át egész egyéniségén lelki hullámverésének a cselekményt döntően befolyásoló, mindent elsöprő ereje.

Sokkal kevésbé ragadott magával az utóbbi időben Auschwitz-drámája miatt oly sokat emlegetett *Peter Weiss* színműve: Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása ahogy a charentoni elmeegógyintézet színjátszói előadják de Sade úr betanításában. Amikor 1964 nyarán a Royal Shakespeare Company londoni színházában, egy remek előadáson láttam Weiss darabját, majd olvastam világsikeréről, az volt a benyomásom, hogy Peter Brook rendező művészetének nagyobb része van ebben, mint magának a szerzőnek. Lényegében ezt a benyomásomat erősítette meg a budapesti Nemzeti Színház előadása is. Mert hiába olvasom, hogy Weiss a londoni (és a még korábbi berlini) bemutatás óta világnézetileg erősen közel került a marxizmushoz, az azért mégiscsak furcsa, hogy valamely irodalmi művet éppen világnézetileg két tökéletesen ellentétes módon lehessen értelmezni. A Marat/Sade darab lényege ugyanis nem más, mint egy szakadatlan, éles világnézeti vita a forradalomról, melyben Marat a meggyőződéses, és következetes forradalmár nézeteit fejti ki, de Sade pedig szélsőséges egyéniség kultuszában gyökerező kételkedését a forradalmi megoldás eredményességét, főleg pedig a diktatúra szükségességét és indokoltságát illetően. A londoni előadás egyértelműen azt hangsúlyozta, hogy az író de Sade véleménye képviseli, – a budapesti viszont teljes erővel Marat igazát hangsúlyozza. Marton Endre, a Nemzeti rendezője abból indult ki, hogy az elmeegógyintézet lakói, akik de Sade marquisnak a nagy francia forradalom eseményeiből Marat-val folytatott vitájának szemléltetésére kiválasztott jeleneteit előadják, mauguk is rabok, akik minden képbe beleszinezik szabadulásvágyukat; és fölvonultatta Marat nézetei mellett Jacques Roux is, – aki Londonban erősen háttérben maradt, – Roux-t a Marat-nál is következetesebb forradalmárt, a „veszettek” egyik érdekes figuráját. Segítségére volt a rendezőnek az író is, aki a budapesti bemutatóra némileg átdolgozta művét. Marton Endre igazán megtett mindent, hogy a darabot világnézetileg tisztázza és közel hozza a marxista történet-szemlélethez. Felmerül azonban a kérdés: vajon hányan ismerik a nézők közül oly részletesen a nagy francia forradalom történetét, hogy egész pontosan megértik milyen összefüggés van az 1793-as események, Marat meggyilkolása, majd a jakobinus diktatúra bukása és az 1808-as napoleoni idők között; milyen társadalmi osztályok érdekét képviseli Napoleon (és milyen módszerekkel); mely osztály nézeteit de Sade, Marat, illetve Roux? Vajon hányan értik a darab számtalan történelmi utalását, és hányan ismerik az eseményekkel kapcsolatban Marx, illetve a marxista történettudomány álláspontját? Fontos kérdés ez, mert elvonatkoztatva történelmi ismereteinktől Sade-nak a drámában elhangzó nézetei következetesebbek, logikusabbak, meggyőzőbbek, mint Marat-nak, a mai marxista filozófia szintjéhez mérten elavult, számos vonatkozásban téves elképzelései.

A londoni előadás az elmeegógyintézetben lejátszódó esemény-sort, melynek egyébként történelmi előzményei vannak, a XIX. század első éveiben ugyanis valóban rendeztek Charentonban a betegek közreműködésével színelőadásokat, de Sade

valóban ápolta volt ennek az intézménynek és az előadások egyik szervezője, s nagy része volt abban, hogy ezek az előadások Párizsban dívatba jöttek; – mindezt Peter Brook ironikusan fogta föl, és a történetet sziporkázóan szellemes, rendkívül látványos jelenetekben elevenítette meg. A budapesti előadás egy nagyhatású képpel kezdődik, mely azonban mély belső ellentmondásban van a rendező felfogásával. A nézőtérn még tart a közönség elhelyezkedése, amikor fölmeleg a függöny, és az elme-gyógyintézet betegeinek mindennapos életét látjuk. Hangsúlyozom: betegeket látunk, akiknek kóros állapotát nagyszerűen érzékeltetik a szereplők; miután azonban némi borzongással beleképzeltük magunkat ebbe a környezetbe, hirtelen azt kell föltételeznünk, hogy ezek a betegek voltaképpen egészségesek, akiktől az elme-gyógyintézetbe zárással akartak a hatalom urai megszabadulni, és akiknek szabadságvágya teljesen indokolt. Ez utóbbi elképzelést sugallják Varga Mátyás zárt, súlyos, át- és kitorhetetlennek tetsző díszletei, a brutális ápolók, és főleg az elemi erővel kitoró szabadság jelenetek.

Az előadás kétségtelenül a Nemzeti Színház korszerűsége törekvéséről tanúskodik, egyben azonban arról is, hogy a jelenlegi együttes gyakran ennek elemi követelményeit sem tudja megvalósítani. Mindenek előtt idegesítően lassú az előadás üteme. A jelenetek folyamatosságával van baj, hanem az egyes színészek végtelenül nehézkes mozgásával, és vontatott beszédstílusával. Vonatkozik ez elsősorban a Kikiáltót játszó Rajz Jánosra, de másokra, az együttesre is. Kimagasló teljesítményt nyújt viszont Sinkovits Imre, aki mélyen átéli de Sade szerepét; valamint az álomkórban szenvedő és feladatát csak lassan fölfogó beteg által alakított Corday Sarolta megjelenítője: Váradi Hédi; meg a fiatal Izsóf Vilmos (Jacques Roux). Ezzel szemben a Marat-t játszó Kálmán György nem mindig tudja hitelesíteni hőstét, noha egyik legjobb, és legfelkészültebb színésze az együttesnek.

A fentiekkel sok tekintetben egyező gondolatokat vet föl egy másik új világsiker: *Euripidész* Trójai nők című drámája *Sartre* átdolgozásában. Csengery János, a darab első magyar fordítója kissé csüggedten állapítja meg, hogy a dráma szerkezete szét-eső, és csak azt tudja fölhozni mentségül, hogy az első két rész, amely nélkül pedig a fennmaradt harmadik sem értékelhető igazságosan, elveszett. *Sartre* átdolgozásában eltüntette a mű legfontosabb fogyatékoságait azzal, hogy dráma ellenéteinek kielezésével belső sodrást adott a cselekmény kibontakozásának. Természetesen nem küszöbölhette azonban ki a drámának még a többi görög tragédiához viszonyítva is szokatlanul nagy számú utalását a görög mitológiára és mondavilágra. A Trójai nők lényegét a néző csak akkor értheti meg, ha tisztában van a trójai háborúval, mely a darab kezdetére éppen véget ért; és ismeri a később történeteket is – az Odüsszeát, Agamemnon szörnyű halálát, no meg a győztes görög sereg pusztulását. Sic gloria transit... akarta mondani Euripidész egy történelmi pillanatban, jóval a latin közmondás megszületése előtt, amikor hazája éppen egy szicíliai hódító kaland lehetőségét mérlegelte; – amelynek vége aztán, amint ezt Thukydidész remek leírásából tudjuk, Alkibiadész vállalkozásának csúfos pusztulása volt.

Euripidész drámája a legyőzött és kiszolgáltatott trójai nők szörnyű sorsát viszi színpadra, de nyilvánvalóan azért, hogy szemléltesse milyen korlátlan hatalom birtokosai voltak a győztesek, akiknek végzetét a korabeli nézőtérn mindenki ismerte. Tévednek, akik a modern nacionalista érzelmeket visszavetítik a görög világba, és valamiféle hazaárulással „vádolják” Euripidészt, mivel a görögök által okozott szenvedéseket ábrázolta. A trójaiak helyzetének megértése, és tárgyilagos bemutatása egyáltalán nem szokatlan a görög irodalomban – gondoljunk csak az Iliászra. Az ősbemutató nézőjének Hekabé bizonyára nem egy szerencsétlen öregasszony volt, hanem a mesés keleti királyság, a hatalmas Trója uralkodójának felesége, a görögverő hős, Hektor anyja, akit az a görög sereg taszított a mélybe, amelynek hamarosan el kellett pusztulnia. És ez, a *sereg sorsa* volt az, amelyben az istenek lélekrázó kezét megérezte.

Sartre átdolgozásában ezek a hajdani távlatok némileg elhalványultak, és helyettük a legyőzöttek, a háború sújtotta népek szenvedése bonatkozott ki megrendítő erővel, szemben a győztesek véres kegyetlenségével és értelmetlen pusztításaival.

Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Sartre szemlélete több szempontból is erősen vitatható, ami sokat levon a színművészeti értékéből és gyengíti igazát.

A Vígszínház előadása csak helyenkint tudta magával ragadni a közönséget. Vámos László, az előadás rendezője elsősorban is „festői” hatásokra törekedett, Szinte Gábor remek függöny-diszlete és Láng Rudolf görög vázák színeit idéző ruhái segítségével igen hatásosan. Az alacsony emelvényekből összeállított színteret egy nem pontosan körvonalazott romokat ábrázoló hatalmas, ív-alakban kifeszített festmény zárja, mely nagy erővel sugallja a pusztulás hangulatát. Sajnos, a szereplők mozgatása nem mindig sikerült, pedig amikor egy-egy kép már „beállt”, az mindig hatásos, finoman kidolgozott. A szereplők közül Sulyok Mária Hekabéja valóban megrendítő erejű alakítás, és szép a kórus szövegmondása is; Ruttkai Éva azonban nem képes kellő meggyőző erővel kivetíteni Kasszandra egzaltált – de később mindig beteljesülő – látomásait.

Végezetül még egy előadásról, *Jean Giraudoux* Párizs bolondja című színművének bemutatójáról egész röviden. Az álmok és a valóság határai elmosódnak e színműben, melynek középpontjában a főszereplő kérdése áll: „Csak nem túritek az ilyen világot, ahol látástól vakulásig boldogtalan az ember?!” Mennyivel derűsebb lehetne a világ – álmodozik az író –, ha eltüntetnék belőle az érzéketlen, pénzhajhász kizsákmányolókat, és a napi hajsza helyett az élet apró örömei kerülnének előtérbe; ha szegények és bolondok berendezhetnék a maguk szeretetszomjas világát. Ezért itéli halálra a társadalom parazitáit a bolondok bírósága, és ezért csalja őket Chaillott bolondja az alagútba, melyből nincs többé kiút. Természetesen Giroudoux tudja, hogy mindez csak szép álmok, és tudja ezt a József Attila Színház rendezője, Benedek Árpád is, aki remek külsőségek között állította színpadra színvonalas együttesét.

Úgy hiszem, az a bemutató sorozat, amelyről itt beszámoltam a *Jelenkor* olvasóinak, igen érdekessé tette színházaink műsorát, és hangsúlyoznom kell, hogy az előadások mindegyikében észrevehető több kevesebb sikerrel megvalósított korszerűsége törekvés; egy nyugtalanító kérdést azonban mégis föl kell tennem: Mi van a magyar drámával?

NAGY L. SÁNDOR

Színházi vita a Szovjetunióban

Érdekes eszmecsere zajlott le nemrég a Szovjet Írószövetség és a Kulturális ügyek Minisztériuma színházművészeti folyóiratának hasábjain (*Tyeátr*, 1965.) A vita, amelybe bekapcsolódott a „*Szovjetszkaja Kultura*” és a „*Zvezda*” című irodalmi folyóirat is, az író és rendező viszonyának problematikája körül bontakozott ki, aztán fokozatosan kiszélesedett a szovjet színház egész mai helyzetét elemző disputává, melyben írók, rendezők, kritikusok és elméleti szakemberek, a mintegy félezer hivatásos szovjet színház legismertebb képviselői vettek részt.

A. Szolodovnyikov a „*Tyeátr*” vitázáró cikkében három fő okot jelöl meg, amely a felmerült témát az érdeklődés középpontjába állította, az eszmecserét rendkívül közvetlen hangúvá tette.

Világjelenség a színházbajárók számának csökkenése. A szovjet színházak látogatottsága is már hosszabb ideje évi százmillió néző körül stagnál, s nem változtat ezen a helyzeten az állami támogatás állandó növelése sem. Egyes területeken, mint

például az Azerbajdzsán köztársaságban, határozott visszaesés mutatkozik. S mint ahogy a világon mindenütt, felmerülnek ilyenkor a színház társadalmi szerepét, politikai és eszmei súlyát illető kétségek. Mint uralkodó szociális-művészeti jelenségről, többen beszélnek az átlagnéző színvonalához való elvtelen alkalmazkodásról. Egyesek az elmúlt évad kommersz-darabjait emlegetve Osztrovszkij, Shakespeare, Schiller, Goldoni és a többi klasszikus nyílt elárulása, a szovjet színház nevelő szerepének feladása felett sajnálkoznak. A jelenség okát általában a színházak vezetésében keresik, s úgy vélik, hogy aránytalanul nagy szerepet kap még az adminisztratív irányítás, nem érvényesülhetnek eléggé az eszmeileg is megalapozott művészeti törekvések.

Maga a művészeti vezetés is nagy belső problémákkal küzd. Az egész színházi életet átfogó nemzedékváltásnak vagyunk szemtanúi. Különösen érezhető ez Moszkvában és Leningrádban, ahol a fiatalabb erők előretörése egészen új arcú színházakat hoz létre. (Moszkvában például a Drámai és Komédiai Színházat a Tagankán J. Ljubimov -, Leningrádban a Drámai Nagyszínházat, G. Tovsztogonov vezetésével.) Az új főrendezők a stíluskísérletek sokféleségének gyakorlati -, és a realista hagyományhoz való viszony elvi-esztétikai kérdéseit egyaránt felvetik. A színházi megújulás ennek ellenére lassabban halad, mint azt a társadalmi fejlődés megkövetelné.

Szavakban már mindenki elismeri, hogy a szocialista-realista színház a ma nézőjéhez vezető utat csak a doxmás sematizmus elvetése, az élet friss áramaiban való bátor megmerülés után találhatja meg, s hogy ezen az úton a szovjet művészetnek nagy, forradalmi felfedezéseket kell tennie. A felfedezőutakat azonban helyenként még adminisztratív- és tekintély-torlaszok zárják el. A problémák szerteágazóak, egyértelmű tisztázásuk egy folyóirat-vita során nem is lehetséges. A hozzászólások legfőbb értéke éppen a téma igen sokoldalú megvilágítása volt.

V. Pimenov cikke fogalmazta meg először azt a gondolatot, hogy az élet által sürgetett színházi megújulás elsősorban *tartalmi, eszmei természetű*. A modernség az író és rendező új nézőpontját jelenti az élet jelenségeivel szemben, a formai kísérleteknek is mindig eszmei ihletésűeknek és művészileg tudatosoknak kell lenniök. Ilyen kísérletekre viszont szükség van, ezek nemcsak néhány művész, hanem végső soron az egész társadalmi haladás közös ügyét szolgálják. A XX. és XXII. kongresszust követő művészetpolitikai gyakorlat nemcsak az adminisztratív jellegű akadályok elhárításával, hanem úgy is gyümölcsözően hat a színházra, hogy új, eszmeileg tisztázottabb, emberileg meghódíthatóbb magaslatokat jelöl meg, s a művészileg felderített területet a politika, a vezetés stábjával is igyekszik elfoglalni.

A valóság, a kor izgató nagy kérdéseire való közeledést kéri számon G. Tovsztogonov a drámairodalomtól „A társadalom előtti felelősség” című írásában. Korunk nagy témáiról szólva megállapítja, hogy azok ábrázolhatók „az emberi sorsok és jellemek, az egyéni és társadalmi konfliktusok sokféleségében” is. Ennek jó példáit véli felfedezni V. Rozov: „A házasság napján” és A. Vologyin: „Öt este” című darabjában. A hozzászólók egy része vitatta, hogy ezek a művek a szocialista hős korszerű ábrázolásának példáit nyújthatnak.

N. Ohlopkov és N. Velehova, mikor a költőiséget veszik védelmükbe, szintén a kor nagy kérdéseinek ihletését tartják a színház legfőbb előrelendítőjének. „En a költő: lelkesedéssel áthatott művészet mellett agitálok – írja Ohlopkov, – mert csak ez egyesítheti magában az érzelmi átélést a filozófiai mélységgel.”

A. Szolodovnyikov rámutat azoknak a nézeteknek helytelenségére, amelyek a kor racionalizmusára, a publicisztikai- vagy filozófiai színház követelményére hivatkozva, kiutasítanak az érzelmeket a színpadról. Ezzel el is jutott a vita a kérdések másik csomópontjához: az „átélés művészete”, a *Sztanyiszlavszkij-rendszer* mai érvényességének problémájához, a Moszkvai Művész Színház gyakorlatának értékeléséhez. Az elmúlt évad néhány sikeres bemutatóját, elsősorban John Reed: „Tíz nap, amely megrengette a világot” című regényének dramatizált változatát értékelve (Drámai és Komédiai Színház a Tagankán, J. Ljubimov rendezésében) egyes kritikusok arra a következtetésre jutottak, hogy a modern színház, a „tisztá illúzió és látványosság” művészete nem támaszkodhat tovább a „primitív realizmus”, az átélés sztanyiszlavszkiji hagyományaira. Ilyen vélekedések kísérték Brecht: „Jó embert keresünk”

című darabjának bemutatását (szintén a tagankai színházban, J. Ljubimov rendezésében) és *Csehov*: „Három nővér”-ének újszerű rendezését (G. *Tovsztozonov* munkája a Leningrádi Drámai Nagyszínházban) is.

Szolodovnyikov ezekkel a nézetekkel vitázva, s az előadások konkrét elemzése útján bizonyítja, hogy azok nem mondanak ellent Sztanyiszlavszkij mindig újra serkentő elméletének és annak a realista gyakorlatnak, ahogy ez megvalósul Jefremov, Efrosz, A. Popov, *Tovsztozonov* és a szovjet színház más tekintélyeinek művészetében. Sztanyiszlavszkij csaknem negyven éve kijelentette már: „Nemcsak megérezni és átélni kell az emberi szenvedélyek csodálatos mélységeit, hanem szinte a karikatúráéval határos kifejező erővel kell sűriteni, szemléletessé és érzékelhetővé tenni őket.” Többször sürgette a groteszk elemek bátrabb felhasználását a realista drámában, maga is példát mutatott erre a „Holt lelkek” és a „Figaró házassága” színpadi megvalósításakor.

J. Ljubimov igazi érdeme a „Tíz nap . . .” tagankai rendezésében éppen a forradalom eszményeinek és eseményeinek mély átélése és kifejezése – bizonyítja *Szolodovnyikov*. Az előadás nagyhatásúvá azzal lesz, hogy már az első percekben meg tudja győzni a nézőt az előcsarnokban, majd a polgárháború csatateréin tolongó vöröskatonák forradalmi lendületének valóságáról, a kor egész atmoszférájának, a lenini gondolatnak igazságáról. A rendezés fogyatékoságai éppen ennek az erénynek túlhajtásából, az érzelmek pátoszának túlzott teatralitásából, a mindenáron való látványosság-keresésből származtak, melyek színes kaleidoszkóppá tördelték szét az előadást.

Brecht mindig a tanítvány tiszteletével beszélt Sztanyiszlavszkijről. „Ő megértette a társadalom bonyolultságát és úgy tudta ábrázolni, hogy nem vészett el benne. Rendezései mind tele vannak eszmékkel” – írja, s tíz alapvető elvet sorol fel a nagy rendező művészetéből, melyeket saját dramaturgiájának is alapjává teszi. Történelmiellenül provinciális tehát az a nézet, mely szerint a szovjet színházművészetnek „Brecht-től kell megtanulnia a szocialista realizmust”. Az új Brecht-rendezések lefeljebb hasznos kísérletek lehetnek az új színházhoz vezető úton, melynek jelzőtábláit már Sztanyiszlavszkij felállította.

Sajnos, sok félreértésre ad okot, hogy Sztanyiszlavszkij célkitűzéseit egyesek me-reven azonosítják a *Művész Színház* mai gyakorlatával. Nem a Sztanyiszlavszkij-szisztéma, hanem éppen az ettől való eltérések okozták a *Művész Színház* ismert tévedéseit.

A *Művész Színház* az elmúlt húsz évben – gyakran a személyi kultusz kultúrpolitikai befolyására – sok középszerű, néhány egészen gyenge darabot mutatott be. A „rég nemzedék” távozása után a rendezői és színészi munkában is egyre több művészetén kívüli szempont és törekvés érvényesült, a színház belső élete a karrierizmus és a biztos sikerre való termelés melegágya lett. Mindebből többen azt a következtetést vonták le, hogy Sztanyiszlavszkij forradalmasító eszményeinek következetes harcosságait többé már nem a *Művész Színház*ban kell keresni.

Bármily kategorikus is ez a vélemény, mintha igazolná azt a múlt évad egy másik, sok vitát kiváltó előadása, a „*Három nővér*” *Tovsztozonov* rendezésében.

Ismeretes, mily szorosan összeforrt *Csehov* drámáinak sorsa a Moszkvai *Művész Színház*zal. Halhatatlan érdeme ennek a színháznak, hogy a „*Sirály*” pétervári bukása után egyáltalán drámaírásra tudta serkenteni az elkeseredett írókat, hogy győzelemre vitte darabjait a forradalom előtti Oroszországban, majd az egész világon. A *Művész Színház* „*Sirály*”, „*Három nővér*”, „*Cseresznyés kert*” és „*Ványa bácsi*” előadásai ma is töretlen fényvel ragyognak s már egy kicsit tradícióvá és művészi normává is váltak, mint ahogy színészeinek beszédét fogadtuk el az orosz irodalmi ki-ejtés normájául is. Elkerülhetetlen tehát a leningrádi produkció egybevetése a *Csehov*-előadások Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko nevével fémjelzett hagyományával.

A kritikusok és szakemberek nagyobb részének véleménye szerint *Tovsztozo-*

nov érdekes felfedezésekkel gazdagította ezt a hagyományt. Kiindulási pontja azonos a Művész Színházéval, ő is a kárbavesző szépség líráját akarta színpadra vinni. Művészi ihletése azonban racionalistább, aprólékos és eszmeileg is mindig pontos elemzése mélyebbre hatol a csehovi gondolatban, – a mai néző számára aktuálisabb, emberileg-társadalmilag összetettebb értékeket tud megjeleníteni. Ez a mai néző szemzőgéből történő mély elmezés minden líraisága mellett is epikus sodródva teszi az előadást. A vidéki orosz értelmiség költői nosztalgiákkal átszőtt hétköznapi felett Tovsztogonov színpadán a történelem szele zúg. A történelemé, mely a századforduló óta két forradalom, egy polgárháború és két világháború zivatarában megmérte és könnyűnek találta a csak álmodni és szenvedni tudókat. A Művész Színház „Három nővér”-ében – a magyar előadások többségéhez hasonlóan – nem annyira az egyes szereplők emberi konfliktusai, hanem inkább a mondanivaló egészének jelképe, hangulata ragad meg bennünket: a három nővér, amint egymást átkarolva áll az utolsó jelenetben, a durva valóság által megtiport szépség, értelem, jobbravárás képe.

Tovsztogonov másként értelmezi a csehovi stílus-egységet. A szovjet rendezők közül ő teszi fel először a kérdést: mi történt volna, ha Andrej nem a hisztériás Natását veszi el feleségül, ha Versinyinnak Mása az életpárja, ha a nők eljutnak Moszkvába? Más lett volna e az életük? S úgy felel rá, hogy – nem! Erről nemcsak a kor, hanem ők maguk személy szerint is tehetnek.

A leningrádi előadás minden szereplője külön szálakkal van a sorsához kötve. Mindegyikőjüknek külön belső élete, saját reménye és saját bukása van, ha a legfőbb okok közösek is. A második felvonástól kezdve mindig sűrűbb lesz a színpad atmoszférája, s egyre nehezebbé válik a lélegzés. A halálos szorításban a szereplők menteni akarják egymást, de ehelyett újra a reménytelenségbe taszítja őket közös bűnük: a valóság iránti felületes *közömbösség, passziivitás*. Döbönt csend fogadja a nézőtér, mikor a Tuzenbachra halált-hozó párbajlövés után a részeges Csebutikin így dörög: „Egy báróval több vagy kevesebb... Nem mindegy?”

A darab kezdetén az óra ütése nyitja meg a cselekményt. S végig az egész előadáson szinte kézzelfoghatóan jelen van a mindent és mindenkit megmérő, kérlelhetetlen *idő*. Prozorovék ebédlőjében összehozza az idő a múltat a jelen ítéletével. Ez az újfajta, józanabb ítélet a viták főforrása színházi és irodalmi körökben egyaránt. A nézők egy része – akárcsak nálunk Ádám Ottó „Cseresznyeskert” rendezése után, – csalódottan kel fel székéből. Az ember hosszú időn át nagy gonddal kialakít magának egy csendes busongó elégikus Csehov-képet, s ezt most egyszerre széttörik...

Néhány kritikus (J. Kalmanovszkij pl. a „Znamja”-ban) Csehov esztétikai humanizmusát félti az új interpretációtól. A szakma nagy többsége azonban lelkesen üdvözli a leningrádiak kísérletét, s további meglepő eredményeket vár a „lírai komédia” (Gorkij nevezte el így Csehov darabjait) tragikus és komikus elemeinek kibontásától. Osztozik ebben a reményben a Csehov-kutatók egy része is, akik a színház felfedezéseitől *Jermilov* akadémikus korábban egyeduralgó, Csehov sok-felhangú dramaturgiáját több kérdésben mechanikusan egyszerűsítő koncepciójának gyakorlati cáfolatát várják. Ehhez a legújabb irodalomtörténeti, és irónikus, grotesz elemeket felmutató műfajleméleti kutatások elegendő alapot szolgáltatnak. Már Sztanyiszlavszkij figyelmeztetett: „Csehov könyvét nem olvastuk még végig. Úgy csuktuk be, hogy nem hatoltunk a legmélyére. Újabb és újabb nemzedékeknek kell felütniük – és végigolvasniuk ezt a csodálatos könyvet...” És most ismét a realista hagyomány életképességét, szüntelen megújulni-tudását láthatjuk, mint a szovjet színház jelenének és jövőjének legfőbb energiaforrását.

A nagy elődök példája azonban egy nyugtalanítóbb igazság felismerésére is ösztönöz: igazán modern színházat csak *kortárs* írók és rendezők együttes erőfeszítései hozhatnak létre. Nagyon ritka ma a Szovjetunióban is író és rendező. dráma és színház olyan egymásratalálása, mint ez Csehov és Gorkij, Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko idején, a Művész Színház hőskorában történt. Ez a szükséglet indította el a vitát is. S lám, a kérdés milyen bonyolult.

A személyi kultusz légköre természetesen rontotta a szabad művészi társulások, alkotókészségek létrejöttének lehetőségét. Mayerhold színháza kénytelen volt bezárni kapuit, nagy lendületet vett a színházak uniformizálása, erőszakos egyenlősítése a Művész Színház stílusának égisze alatt. Nyilvánvaló, hogy ez a folyamat nem a legjobb drámai anyagot használta fel, leggyakrabban a sematikus fércművekben találta meg méltó irodalmi partnerét. És mégis, a harmincas–negyvenes években az irodalom legnagyobbjai: K. Trenyov, L. Leonov, A. Tolsztoj, B. Lavrenyev, A. Afinogenov, Ny. Pagogyin, V. Visnyevszkij, A. Kornyejcsuk, K. Pausztovszkij, B. Romasov, K. Szimonov mind nagy lelkesedéssel dolgoztak a színházak számára. Miért hallgat most A. Kron és L. Leonov, miért csak forgatókönyvet ír a Leningrádi Nagyszínház házi-szerzője, A. Vologyin? Miért van ma nálunk olyan kevés Visnyevszkij? – teszi fel a kérdést cikkében A. Szolodovnyikov. Ha a rendező nagy *társadalmi témához* akar nyúlni, miért csak az „Optimista tragédia”, a „Tizenkilencen” vagy „Az acélt meg-edzik” áll rendelkezésére ma is? Hol van a kor lendülete mai drámairodalomunkból? – kérdezik a színházi emberek. Ám az íróknak is megvannak a maguk panaszai a színházakkal szemben.

Valamiben mindkét félnek igaza van: csak a magas művészi hőfokon izzó nagy társadalmi téma az, ami egybeforraszthatja egymással és közönségükkel a toll és a színpad művészeit. A vita tanulsága szerint ez a téma a Szovjetunióban is keresett hiánycikk.

DOHNÁL TIBOR rajza

Bolmányi Ferenc

Bolmányi Ferenc képeivel ritkán találkozhat a tárlatlátogató közönség. Egyéni kiállításai munkásságának mindig csak egy-egy állomását foglalták össze, csak töredékes képet adtak róla, mint például a jelenlegi, a Fényes Adolf teremben, mely az utóbbi hat év anyagát mutatja be. Művészetének igazi felmérése még hátra van, olyan retrospektív kiállításra vár, melyen végigkövethetjük majd festészetének alakulását, az utat, mely a most bemutatott képekhez vezetett. Bár visszavonultan dolgozott és ritkán szerepelt kiállításokon, a szakemberek számontartották mint lírai hangú, különleges színérzékű festőt, akinek sajátos képzeletvilága, szimbólumainak szuggesztív ereje jelöli meg helyét a magyar festészet történetében.

Pályájának egy korai szakaszán, a Szentendrén töltött éveken kívül a magyar festészet egyetlen irányához sem kapcsolódik. A modern művészetnek azokkal a képviselőivel rokon, akik ősi kultúrák szellemének és motívumkincsének ihletéséből alakították ki formanyelvüket. Festményei a népművészetet idézik, de nem egyes elemei, formái térnek vissza, nem is naivitása, hanem ritmusa, színessége, az érzelmek kifejezésének egyszerűsége. A népdalok és népballadák hangulata és varázslatos atmoszférája fogja körül a nézőt képei között.

Akadémikus felkészültségű, klasszikus hatású portrék sorával indul pályája a 30-as évek elején. Ezekben a nagyrészt megrendelésre készült képeken a testek plaszticitása, az anyagszerűség érzékeltetése foglalkoztatja, egyénisége ekkor még háttérbe szorul. A következő állomás Szentendre. Főleg tájképeket, portrékat fest, melyekben a képi szerkesztés törvényeit keresi. Erős kontúrok, puha, finom színárnyalatok, dekorativitásra törekvés jellemzi képeit. Stílusa ekkor közel áll Czöbeléhez. Festményeit gyakran borítja kék vagy narancsvörös egységes tónus. Motívumai egyszerűek – házak a domboldalon, csendélet, kertek –, a képek előterében néha különös vonalú, ág-bogas fa mutatja, hogy a konstruktív rendben is vonzotta a természet szabálytalansága, a fantáziát jobban megmozgató forma. A korai portrék díszes, reprezentatív ábrázolásmódját leegyszerűsített, néhány erőteljes szerkezeti vonallal körülfogott fejek váltják fel. A befelétéknítő, a lélek rezdüléseit figyelő arcok zártágában líraiság, érzelmi mélység tükröződik.

Ezzel lényegében véget is ért a látvány festésének ideje. A *Fényvárosok* képcikkussal már a fantázia világába lépünk. Képzeletbeli, hatalmas metropolisok körengeteiben elvesznek az apró pálcika-emberkék. A technikai fejlődés felemelő és nagy-szerű, de egyben szorongató és félelmetes is. A meghitt, meleg tónusokat hidegebb árnyalatok váltják fel. A mindent előtűző sárga fényben szétfoszlanak a kontúrok, hideg kristálytömbökként csillognak a házak, melyek ajtók és ablakok nélkül nem otthonnok többé. Ezekben a 30-as évek végén készült képeken már gyakran kísért a háború előérzete. Az egyikben kihalt utcán kaszás halál vágtat, mögötte lángok festik vörösre az eget. De a festő sosem adja át magát a teljes reménytelenségnek. A szépség, az életöröm is megjeleníti a maga látomásait. Hatalmas szívárvány iver fogja egybe a folyóparti fényváros házait a feloldódás reményeként. Felemelt karú figurák tárulkoznak az ég felé a napba futó hajón. Az ellentétek, a fény és sötétség, a jó és a gonosz, remény és kétségbeesés egymás mellett élnek a következő korszakok képein is. Ez a vívódás festészetének alapmotívuma lesz.

A háború után évekig Nagymaroson él. A fényvárosok kozmikus víziója helyett egy időre megint a környezet, a látott világ festéséhez tér vissza. A látványt azonban a képszerűség törvényei szerint erősen átrendezi. Vastag, fekete vonalakkal határolt színes síkok, geometrikus rend jellemzi ezeket a munkáit. Néha egy csendélet hullámzó kontúrja ellensúlyozza bennük a képfelépítés szigorú merevségét. Sikszzerűen ábrázolt, dekoratív hatású akt képek Matisse-i arabeszkekkel a falon, szobabelsők, a nagymarosi kikötő a motívumok. A világ beszűkül számára és az egyedüllét, a magány érzése hatja át a képeket. A *Nagymarosi szoba* nem azért üres, mert nincs benne senki, hanem mert elment belőle valaki. A *Szobában* ülő figurája hideg tájba tekint, ellentétül a tárgyak meleg színei, az egzotikus növény narancs színű levelei szinte mítosszá emelik a bezárkózást. A *Borotválkozó* önarcképe az álarc mögött az arcot kereső szigorú önvizsgálat. A maszk ezután egyre többször tér vissza. Védekezés ez, de egyben lehetőség is a kitárulkozásra. A cirkusz világa – mint annyi más festőt a modern művészetben – őt is vonzotta, és képein felvonul előttünk *Robin úr és társulata*. Bohócok, rejtélyes manók jelennek meg, szomorúak és elesettek, társuk legtöbbször egy-egy különös állat. Ebben az egymásra utaltságban még a vadállatok is megszeliődnek. A *Moziban* grotesksége, a *Koncert* keleties íze mellett az ember-állat-táj-csillagok világát átfogó panteisztikus egységét kifejező képek a jellemzőek. Ekkor alakulnak ki sajátos motívumai, melyek legtöbbször nem egyértelműek. A furulyázó figura melankolikus és szelíd, de máshol sötét és rosszat hozó. A mesék fantasztikus madarai, karmos griffek és kiterjesztett szárnyú varjak népesítik be a képzeletbeli tájakat. De ott vannak a népdalok felröppenő pávai is, vagy a *Küzdő állatok* balladai feszültsége mellett a bukolikus hangulatú *Legelő kecske*. A küzdelem szenvedélyes kifejezése lobogóvá fokozza a színeket, zaklatottá teszi a formákat. A szín egyre jobban önállósul, feloldja a kontúrokat, tüzes pirosak, kékek világítanak elő a sötét alapból. A *Feszültség* egymást tépő madarairól káprázatos színes tollak hullanak, a képen a figuratív és non-figuratív közti határ elmosódik. Ez a határ sosem éles nála. Az absztrakt képekkel egy időben fest olyanokat is, melyek figuratív elemeket tartalmaznak. Az elvonatkoztatáshoz nem a formák fokozatos leegyszerűsítésével és átírásával jut el, hanem az indulatok ereje és feszültsége szinte öntudatlanul töri át az ábrázolás kereteit. A *Magáramaradott* figurája már teljesen beleolvad a környezetbe, a színek sugallják az egyedüllét érzését és a néhány erőteljes fekete vonal inkább szerkezeti zártságot, mint körvonalat ad. Az átmenetet nem tudjuk meghatározott időhöz kötni, bár az 50-es évek végétől egyre gyakoribbak a non-figuratív képek. Az 1962-es *Gobelin-terv*-en még egyszer felvonulnak a jellegzetes motívumok (a páva, a furulyázó stb.), de a bomló figurák és a dekoratív elemek egyenrangú részei a szín-pompás kompozíciónak.

A szín volt érzelmeinek legfőbb kifejezője a figurákban is és a színvíziókba is belelátjuk a mesebeli motívumokat. A küzdő madarak karmai, a bohócok ruhájának csikozása és a pávatollak gyöngyszerű pettyei a non-figuratív képeken is megjelennek. Szárnyas hal, tó felé lépkedő állat villan fel egy-egy színek kompozícióiban, de sokszor a néző képzelete alakítja át a színellentéteket szörnyállaton lovagló figurává, vagy a napot eltakaró fekete madárrá. A tárgyi formák megszűnésével a gondolatok is egyre átfogóbbak lesznek, kozmikus fokozódnak. A képek egy külön csoportján fekete hálórendszerből középkori üvegablakokhoz hasonlóan sugároznak elő a színek. A feketét az impresszionizmus száműzte a palettáról, mint a természetben nem létező színt. Szépségének igazi felfedezése az absztrakt művészet érdeme. Ebben érvényesül igazán tragédiát sugalló ereje, árnyalatainak a tómpa, matt folttól a bársonyos melegségig tartó gazdag skálája. Ez a fekete váz néha kereszt alakot vesz fel Bolmányi egy-egy képén, vagy a mélyből felvillanó szenvedő arc hirdeti, hogy a világot naponta újra meg kell váltani, és minden új keletkezésének mélyén valamilyen emberi áldozat rejlik. De ha gondolatunk nem is kapaszkodhat ilyen tárgyú elemekbe, akkor is érezzük a képek befelé húzó erejét, a színek világításbeli fokozataira épített szerkezetét. Ellenértés velük néhány teljesen laza, Monet legutolsó festményeinek oldottságára emlékeztető kép. Az élmény azonban nem a tavorózsák vagy a lombok fénnel és levegő-

vel átítatott impressziója, hanem egy elvont gondolat színbeli kifejezése. A keletkezés és pusztulás két véglete nyilvánul meg bennük, lezuhanó csillagrendszerek, sistingő égítetek fogalmazzák meg korunk rettenetét. De mellettük megint ott találjuk a megbékélés, az áradó mesélőkedv és játékoság kifejezését. A piros és kék szín jelenítette meg eddig is festészetének alapvető, ellentétes hangulatait. A magábaafordulás, az elmélyedés és meditáció érzését sugalló kéekkel szemben a piros a küzdelem és feszültség jelképe volt. Most egyre gyakrabban lesz a vidámságé és meséé; ritmikusan elosztott foltjai előreugranak az egyik képen, melyben varázslatosan színes tenger alatti világot sejtünk, csikos halakkal és soha nem látott, csak álmodott növényekkel.

„Művet alkotni annyit jelent, mint világot alkotni” – vallotta Kandinszkij. Bolmányi Ferenc ezen a kiállításán kitarja előttünk évtizedek festői munkájával megte-remtett világát, hogy belépünk és részesei legyünk.

SZÍJ REZSŐ

Kondor Béláról

Mindössze 35 éves. Pestlőrincen született 1931-ben, a Főiskolát 1951–1956 között végezte el, s az azóta eltelt esztendőök alatt olyan rangot szerzett magának, amelyhez hasonlót termékeny kortársai között is csak igen kevesen. A Főiskola előtt két évig a Ganz Hajógyárban dolgozott, a gépek világával itt került közelebbi kapcsolatba. 1957-ben Franciaországban tett tanulmányutat, ott nyílt alkalma megismerkedni szemtől-szembe az időszak művészeti újdonságaival, anélkül, hogy egyoldalúan került volna bármelyik irányzatnak is hatása alá. Itthon Miskolc és Hódmezővásárhely művésztelepének gyakori vendége, ami egyben biztosítéka a hazai valósággal való kapcsolatának.

Kiállításokon 1954 óta vesz részt. 1958-ban a luganói nemzetközi grafikai bemutatón szerepelt, 1963-ban Párizsban a Fialatok Biennáléján, 1964-ben pedig a Tokióban rendezett IV. Nemzetközi Grafikai Biennálén, ahol díjat is nyert. Művei 1962-ben még Miami-ban, 1964-ben pedig Szabadkán is szerepeltek. Itthon önállóan 1959-ben mutatkozott be a Fényes Adolf-teremben, 1964-ben pedig a Dürer-teremben rendezett egyéni kiállítást. Mind a két helyen munkáinak csak töredékét mutathatta be, de az ugyancsak 1964-ben Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Esztergomban s mindenekeelőtt a Székesfehérvárott rendezett kiállításon sokirányú alkotómunkásságának már szélesebb skálájával léphetett a közönség elé. A székesfehérvári kiállítás országos visszhangot keltett, s mintegy előjátéka lett az 1965. évi Ernst Múzeum-i nagyszabású gyűjteményes kiállításának.

Kondor Béla már az induláskor – ha még némi fenntartással is – de már „befutottnak” számított, a pálya kezdetén a Derkovits-díj nem mindennapi tehetséget fémljelt. A nyilvánosság hiányára sem panaszkodhatott, mert a különféle sajtóorgánukok sűrűn közölték grafikáit, s a kiadók is többször megbízták igen jelentős illusztrálási feladattal. Ez utóbbiak közül Thomas Mann Varázshegy-éhez, Hemingway: Az öreg halász és a tenger című könyvéhez, Guevara A sánta ördög-éhez, valamint az Ébredő Afrika című néger költői anthológiához készített illusztrációi a legjelentősebbek. Főleg az utóbbi kettőben ért el egészen magas művészi színvonalat, képalkotásban, kompozícióban és technikai megformálásban egyaránt.

Legutóbbi kiállítása változatos, izgalmas, nem egy vonatkozásban szokatlan és markánsan egyéni ízü világot vetített a látogató elé. A közönség az Ernst Múzeum labirintusában Kondor képei előtt szembenézni kényszerült a modern művészet formai eredményeivel, akár átvette a látottak áramát, akár kérdései, vagy éppen ellenvetései támadtak. Szembekerült egy olyan művész munkásságával, akinek ilyméretű fővárosi bemutatkozását évek óta sokan várták, s a késedelem miatt már-már a tiltott gyümölcs vonzásával izgatta az elméket. A „lepel” a kiállítással lehullt, de megmaradt a varázslat, tekintet nélkül arra, hogy mennyi valódi értője akadt Kondor világának.

Kiállított több száz festménye és rajza nemcsak mennyiségével nyugozott le, hanem meglepő formai értékeivel is. Olaj, olajpasztell festmények mellett rézkarcok, litografiák, tus- és ceruzarajzok sorakoztak, s természetesen számos munkája készült vegyes technikával. Kísérletező művekkel is találkoztunk, sőt, az egészen érződött valami hatalmas kísérletező jelleg, ami az egyéni oeuvre-teremtés nagyszabású vállalkozásából természetesen következett. Ugyanakkor mégis egy teljesen kiforrott művészet szólt hozzánk, olyan elsodró színvonalal, ami nem hagyott kétséget az iránt, hogy ez az ember mindent tud, s megjelenítő ereje semmilyen feladat előtt sem ismer akadályt.

Olajképein is érződik a grafikus látásmódja, bármennyire hangsúlyozták is némelyek a művész *festő* mivoltát. Festményein tudatosabban szerkeszt, mint grafikáin általában, ritkábban enged teret a tudatalatti kellően nem mindig ellenőrzött vezetésének. Kis- és nagyméretű olajképeit kevés színből építi, gyakoriak a freskókra utaló, lehalkított színek, jelölül annak, hogy Kondor falképben is meg tudná mutatni, mire képes. A festő mellett azonban, legalábbis egyelőre, még a grafikus tartja az első helyet. Újra és újra csodálkozással álltunk meg rézkarcainak tömege s a bennük is megnyilatkozó káprázatos fantázia előtt. A vonalvezetés finomsága, érzékenysége, ami nemcsak technikai tudás kérdése, a mondanivalótól függetlenül is a legteljesebb elismerésre késztet. Már a Guevarához készített rézkarcainál is kitűnt különös szerkesztői képessége és az a technikai finomság, a tudásnak az a – jóértelemben vett – főlényes bravúrja, amellyel rézbe karcolta gondolatait, azóta készült rézkarcain ez a tudás még tovább nemesedett. Vonalképzésének rendkívüli érzékenységét azért kell hangsúlyozni, mert enélkül a kitűnő kortárs rézkarcolók között – Kondor értékelése valamilyen halványabb lenne.

Gyűjteményes kiállítását szemlélve egy egészen sajátos *rendszer* körvonalai s ezen belül szépen formált épületkövek bontakoztak ki, ebben is hasonlítva az általa kedvelt költőre, *Blake-re*, aki ezt írta magáról: „*Rendszert kell alkotnom, különben más rendszerre igaz le. Nem okoskodni és hasonlítgatni fogok, az én dolgom a teremtés.*” – S valóban: Kondor sem okoskodik túlságosan, nem hiába írta egyik Madách illusztrációja alá: „*a tett halála az okoskodás*” – noha természetesen a „rendszerépítés” nála sem nélkülözi a tudatos tevékenységet, amellyel – megtoldva a tudatalattiból fakadó sajátosságokat – az értelmi számvetést is igénybe veszi a másokhoz hasonlítás veszélyeinek elkerülésére. A Blake-sorokat joggal írhatja mottóul művei fölé, noha, mint minden vezérige, adott esetben ez is tökéletlen, ha szösz szerint akarjuk vele a művész munkásságának *egészét* jellemezni.

Mi jellemzi Kondor Béla világát? A tematika és a forma adhat erre kielégítő választ, noha semmiesetre sem végleges érvénnyel. Mert a művész éppen azok közé tartozik, akikről talán sohasem formálhatjuk meg végleges érvényű ítéletünket. „*Van hely, ahol az ellentétek mind egyaránt igazak*” – mondja Blake, s ez a megállapítás Kondor Bélára is alkalmazható. Átéli a szárnyalni vágyó lélek bilincsekben vergődését éppúgy, mint a korlátokat nem ismerő, zabolátlan állapotot, mindig annak megfelelően, hogy milyen hangulatban milyennek látja magát s a világot. Emberlátása és történelemszemlélete részben a kiábrándult, részben az adott dolgokon fölülemelkedő, s azokba beletörődő emberé, bár ugyanakkor mindennek az ellenkezője is állítható, anélkül, hogy lázadása átfogó és végső céljaiban tisztázott lenne. Ironikusan ábrázol, s az iróniából magának is bőven adagol. Néhol már a frivolitás határát érinti,

bár máskor meg még azt is humanizálja, amit szíve szerint utál és elvet. Az ellenkező végleten pedig önemésztődése – éppen a mondottak miatt – sohasem válik olyan megrázóvá, mint Blake esetében, aki gyötrelmes fájdalommal kérdezte: „*O, miért születtem ennyire másnak? / Miért, hogy egyetlen rokont se lássak? / Az én szemem tűz, az én / szavam vére, / Hát hallgatók tétlen és / társtalan élek.*”

Tematikájának változatossága meghökkentő s erősen összetett egyéniségre utal. Rá kell mutatni rendkívüli *jelképteremtő* erejére, amellyel a már ismert valóság szinte közönséges elemeit is a szimbólum rangjára képes emelni. A múltból azokat az eseményeket festi, rajzolja, amelyek ma is jelképes értelműek a gondolkodó ember számára, amelyek alapvető tanulságokat jelentenek, s ezért a hordozó szimbólum is elemi erejű. A mából a környező világra utaló s nemegyszer ugyancsak végzetesen jelentkező eszméket, feltűnő helyzeteket és tevékenységeket emeli ki. S mert formailag még realiztikus alkotásai legtöbbszörében is fölismerhető a szürrealista beütés, a jelenkorból vett motívumok is könnyen emelkednek a jelkép rangjára. A bibliából, a mítoszokból épp úgy meríti szimbólumait, mint az egyházi és profán történelemből. Többszörösen visszatérő témája az „első emberpár” kiűzetése a paradicsomból. Mivé válik azonban ez a téma Kondor kezében? Csöndes humorrá, szelíd évődéssé, hisz tragikus csak akkor lehetne, ha a mai tudásunk mellett is hinni lehetne a letűnő hitvilág „paradicsomában”. Éppen ezért az Úristen sem az a szigorú Atyaisten, aki a középkor s még a reneszánsz képein is megszokott. Az angyalok sem villogtatják kardjukat könyörtelen szemvillanások kíséretében – a kiűzött emberpár láthatóan nem nagyon zavarhatja magát az új környezetben.

Annai bizonyos, hogyha vallási képzeteket idéző, bibliai történeteket eszünkbe juttató képeire nézünk, köztük Krisztus alakjára, a megfeszítetre, majd az oltárképekre, tévedés lenne azt hinni, hogy itt a szó eredeti értelmében vett vallásos szemléletről van szó. Ellenkező értelemben sem nyilatkozhatunk, mintha itt hitelenséggel állnánk szemben. Ezek a jelképek – mint a paradicsom, angyalok, Ádám és Éva, Savonarola stb. – nem vallásos hitet, hanem pszichológiai és pedagógiai igazságokat, keserű történelmi tapasztalatokat fejeznek ki a művész felfogásában.

Másik nagy élménye a *háború* a maga cselszövényeivel, képmutatásával és kegyetlenségével. A háború egyik eszköze a repülőgép, amely újra meg újra visszatérő motívuma művészetének. A szárnyas gép, tehát maga a repülés nem új gondolat, de viszonylag még új vívmány s a civilizált világban majdnem minden embert foglalkoztató ténye a technikának. Kondor gépszemlélete azonban nem kötött a valósághoz, a gyakran jelentkező szürrealista forma lehetőségét különben is kizárja. Arról nem is beszélve, hogy lapjainak repülőit maga a művész teremti, mondanivalójának megfelelően. Az emberi tudás és alkotóképesség kifejezésére a gépnél jobb jelképet, az űrrepülés korában aligha választhatna. Még a Pegazust is úgy rajzolja, mint egy absztrahált repülőgépet.

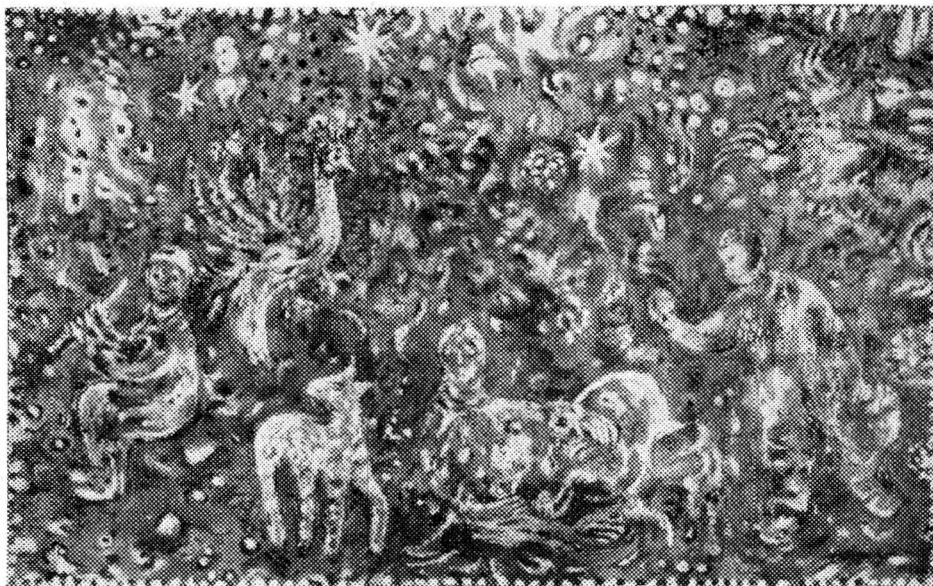
Ezek után érthető grimasza is, amit mutat a világnak, amikor egybekomponálja korokra való tekintet nélkül a háború eszközeit és megtestesítőit (*Fegyvergyűjtemény, Hadakozás, Lovasczata*) s ezzel mintegy le is leplezi a hivatalos magyarzatok mögött megbújó álszent rugókat, a szép jelszavakkal takart hódító, rabló és elnyomó uralmat, amiket oly szívesen álcáznak azok, akiknek sohasem drága a milliók élete. Ennek a szemléletnek illusztrálására egyik legjellemzőbb alkotása a *Trójai faló I.* (1961) című rézkarca.

Némelyik képét fölirattal látja el, méghozzá néha találó, néha csúfolódó, néha meg egyszerűen értelmetlen fölirattal. Nem új fogás ez sem, nemcsak a freskókon és oltárképeken volt gyakori. Újszerű funkcióját már Ensornál is megtaláljuk. De ezek az ákom-bákomok, a néha tükörképszerűen készült feliratok is azt bizonyítják, hogy igazi művész számára nincs elavult motívum, még megunt képépítő fogás sem, ahogy az irodalomban is minden megkopott forma és elhasznált motívum új életre kelhet az igazi költő tollán.

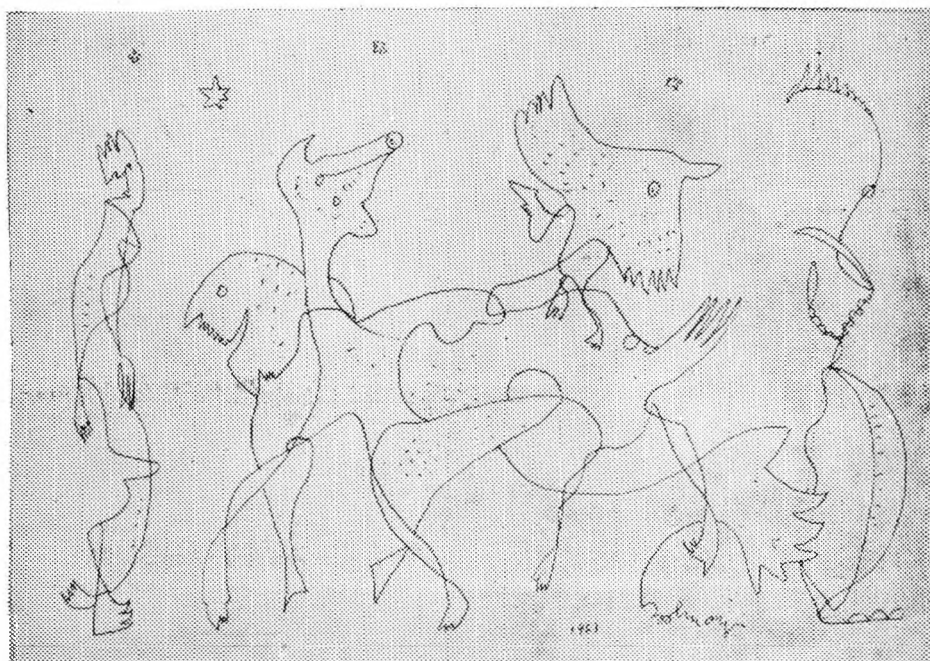
Gyakori nála a fölemelt ujj, nem megtörve úgy, mint Grünewaldnál, hanem egyenesen fölfelé mutatva. Ezekben az ujjakban kevesebb mennydörgés és több határo-

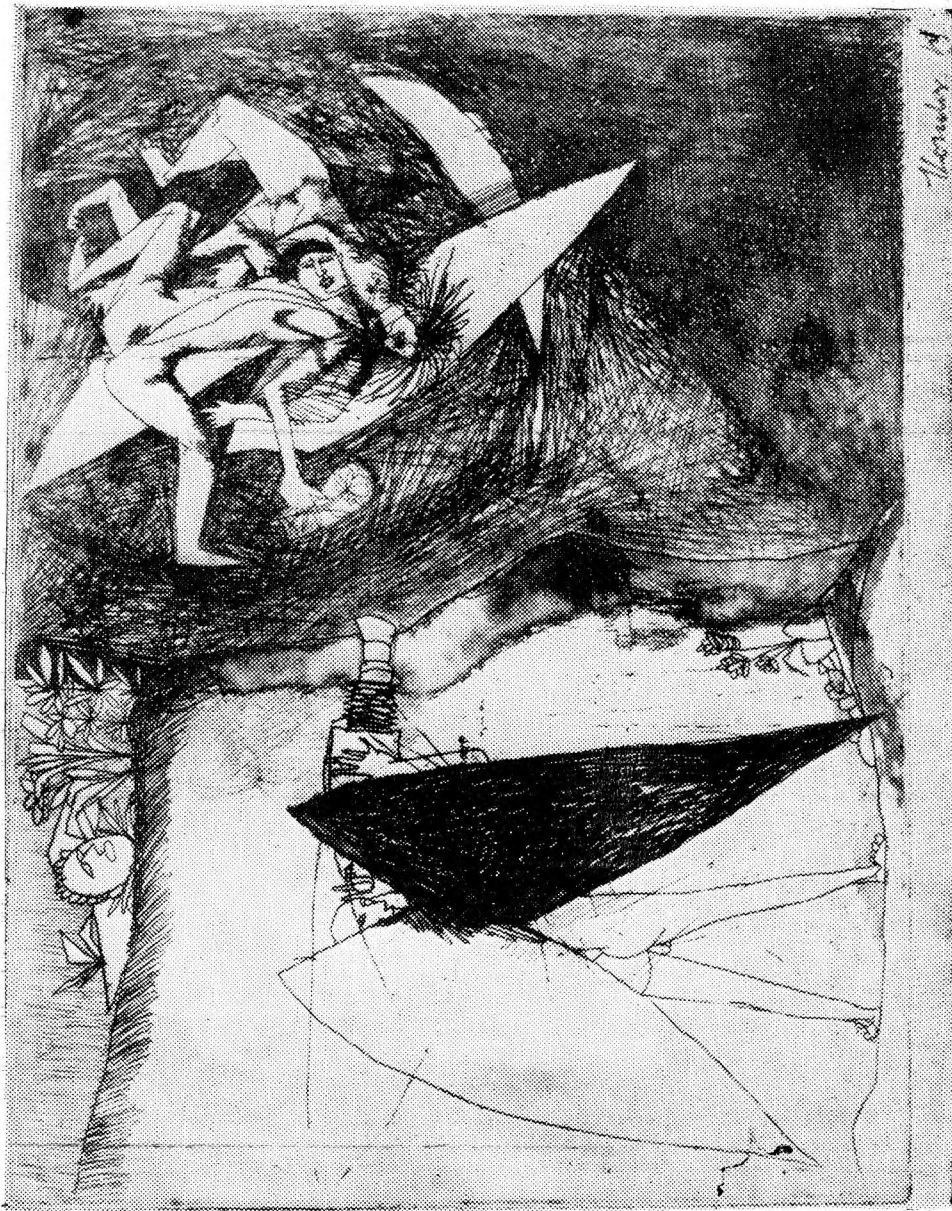
BOLMÁNYI FERENC: *Kompozíció (olaj)*

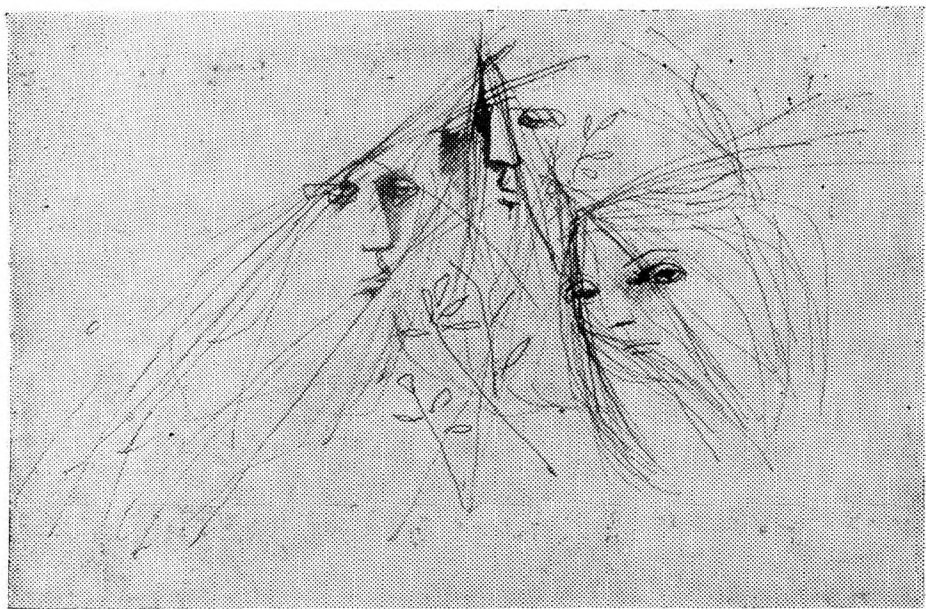
BOLMÁNYI FERENC: Szőnyegterv

BOLMÁNYI FERENC rajza

KONDOR BÉLA: Rézkarc

MÓROTZ LÁSZLÓ rajzai

zottság mellett a humor is megnyilatkozik. *Blake a prófétákkal vacsorázik* című képe is mit mutat? Gondoljunk Rembrandtnál Krisztus emmausi jelenetére. Kondornál is valami efféléről van szó, de nem a biblikus áhitat fokán. Az egyik „próféta” kezében poharat látunk, míg másik kezének ujjja fölfelé mutat, amire Blake rá sem hederít, mert eközben egyik kezében tart valamit, ami akár libacomb is lehet, de ugyanakkor mintha újságot is olvasna. A másik „próféta” szemöldök- és szakállrengetege mögül csak kézfejének ujjával látszik valamit magyarázni Blakenek, aki különben bizonyára szentkönyveken álló széken ül. A kép aláírása: „Egy emlékezetes ábránd”. Miféle ábrándról lehet itt szó, ki tudhatja? Talán már a művész maga sem. De ha magát a rézkarcot nézzük, ismét a vonalak, a foltok varázslata vesz hatalmába, az a bizonyos szuggesztív erő, ami a jó alkotásból delejes erővel sugárzik. S milyen szépek ezek a teret megbontó és egyúttal kitöltő vonalak!

Az egyéni stílus – ha nem mesterségesen kiagyalt – születik és csak másodsorban módszeres törekvés eredménye. A már bevált, sőt elhasznált formák ismétlése éppúgy lehet az üresség leple, mint az öncélú modernkedés. Mindkettő elkerülhető, ha a művész benne él a maga korában s birtokolja a múlt formai örökségét. A művész kezén a tartalom szükségképpen találja meg a korszerű formát, s a hagyományost éppúgy megtölti élettel, mint az egészen újszerűnek vélt formakincset. Mert a művész számára igazán nem az a probléma, hogy a régiből merít-e, vagy az újból, mert mindenki onnan vesz, ahol talál – jegyzi meg találóan Hubay Miklós Brechtrel kapcsolatban. Vérbeli művésznél mindig egyéni *színezetű* forma születik, már amennyire a formák keveredésének gyorsasága révén ilyesmiről egyáltalán beszélhetünk. Formai tekintetben kellő állányegüléssel mindig időszerű lehet, ami már valaha létezett, fölszemes a bizonyító anyag felsorolása, az egész művészettörténet ezt igazolja. Lehet a forma klasszikus ízű, lehet újszerű próbálkozás eredménye, mindig az a lényeg, hogy az időszerű mondanivaló megtalálta-e a neki megfelelő formát. Kondornál e tekintetben szinte tökéletes találkozásról beszélhetünk. Formakincse változatos történelmi vidékekre utal, az ikonok ihletése éppúgy megtalálható nála, mint a trecentóé, a téma-beli kapcsolatok révén az egyházművészet inspirációja éppúgy, mint korunk művészetének hatása, de mindig átlényegítve a mai ember érzésvilágán s áthangolva korunk formanyelvére. Míndezt egy merészen asszociáló fantázia és a rendkívülien érzékeny megelevenítő képesség szövi egybe. Kondor egyszerre realista és szürrealista. Egymástól független jeleneteket gyakran komponál egymásba, figurákba újabb alakokat, történésekbe szabad asszociációk révén újabb cselekményeket. A szürrealizmus nála sem csak csupán tiltakozás valamilyen nemkívánatos társadalmi jelenség ellen, hanem a kor egyik természetes kifejező eszköze, miként volt korábbi történelmi korszakokban is. Mint minden igazán mély mondanivalójú művész, Kondor sem szakad el a valóságtól, alig akad néhány olyan grafikája, amellyel a ráció nem tud mit kezdeni.

Nem ő az egyetlen kortársai között, néhány idősebb mestert is ideszámítva, aki ha ritkán is, kienged kezéből kevésbé kiérlelt, csak vázlatosan megformált lapokat, amiknek pedig nem a nyilvánosság előtt volna a helyük. Kondor nemegyszer megmutatta már, hogy nem könnyen hajlik a gerince, e tekintetben is példát mutathatna azoknak, akik azt hiszik, mert fölértek bizonyos magaslatra, most már félkész termésük előtt is illik leborulniok a nézőknek. Némely rajzának fekete-fehér ellentétéből nehéz kiolvasni a tartalmi mondanivalót, bár a fantázia eredetiségét még ily esetben is ritkán lehet megtagadni tőle. Az *Amor omnia vincit* feliratot viselő rajzán a ló fejét először előrenyújtott nyakkal, majd ellenkező irányban fölcsapott fejjel rajzolta meg. De az első változat törlése közben megállt s így mind a két elgondolás nyoma látható a rajzon. Lehet ez a műgond hiánya, bár kétségtelen, hogy így sem rossz a kompozíció, akár a pillanatnyi ötlet, akár a kényelmesség véglegesítette is ebben a formában. Más kérdés, hogy szüksége van-e Kondornak az effajta mókákra, hisz az ilyesmi már polgárbosszantásnak is vérszegényen hat. – Egy másik képe: *Jónás a város előtt*, annyira egyszerű, oly kevés eszközzel próbálkozik rajta, ami már majdnem a semmivel egyenlő. A gondolat mégcsak érthető, de konkrétum sehol semmi.

Annyi bizonyos, hogy művészete a humoros elemek ellenére sem megnyugtató s ez az ő esetében nemcsak hogy nem elmarasztalás, hanem föltétlenül pozitív érték. Társadmunknak szüksége van a nyugtalanításra s Kondornak a társadalmi életünkkel kapcsolatos művei (*Cirkusz I., II., Eszpresszó* stb.) különösen alkalmasak az eszméletetésre.

Nem állithatom – mint tette valaki –, hogy máris iskolát teremtett, mert a hírközlés, az értesülés, a hatások terjedésének szédületesen gyors idején nem olyan könnyű eldönteni, hogy erre, vagy arra a művészre ki hatott legelőször és leginkább. De Kondor jelentősége iskola nélkül is fölér egy iskola teremtésével. Kétségtelen, hogy kortársai közül nem egyre hatott bátorítóan, aminthogy bizonyára ő sem csukta be szemét olyan művek előtt, amelyekre érdemes volt fölfigyelnie. Kitűnő művészeink vannak s gyerekség lenne bármilyen sorrend fölállítása a legjobbak között. Azt azonban lehet állítani, hogy Kondort itthon a legelsőik között találjuk, modern mítoszteremtésben, társadalmi érzékenységben, ahogy művészi kifejezőerőben ugyancsak kortársai legkülönbjei közé tartozik.

Ismét az ő költőjét idézem: „az ellenvélemény az igazi barátság”. Talán ha némely vonatkozásban negatívan fogadná is egyik-másik megállapításomat, bizony mondom nem az akadémikusok hátsó gondolatával formáltam véleményemet. Ellenkezőleg, egy igazán kivételes művész előtti tiszteletadással, úgy, ahogyan láttam 1965. szeptember 10-én.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Szépirodalmi Könyvkiadó a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának ötvenedik évfordulója alkalmából regény-pályázatot hirdet.

A pályázaton bárki részt vehet eddig nyomtatásban meg nem jelent, új regény kéziratával. A regény cselekményének a Magyar Tanácsköztársaság idején kell játszódnia, és a Tanácsköztársaság előzményeit, eredményeit, küzdelmeit, társadalmi hátterét emberi sorsokon átszűrve, magas művészi színvonalon kell ábrázolnia.

A pályamű terjedelme 10 ívnél (200 gépelt oldal) rövidebb, és 30 ívnél (600 gépelt oldal) hosszabb nem lehet.

Díjak:

- I. díj: 50 000 forint
- II. díj: 30 000 forint
- III. díj: 20 000 forint

A pályázat jeligés.

A kéziratot a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz (Budapest, VII., Lenin krt. 9–11) kérjük benyújtani.

A pályázat határideje: 1967. október 1.

A pályaműveket a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőségéből és a magyar irodalmi, kritikai élet kiváló személyiségeiből alakítandó zsűri bírálja el.

A pályázat eredményét 1968. május 1-én hirdetjük ki.

A díjnyertes regények kéziratát a Szépirodalmi Könyvkiadó a Tanácsköztársaság évfordulójára, 1969. március 21-re megjelenteti. A szerzői jogokért a fennálló rendelkezésekben előírt összeget fizeti.

Budapest, 1966 március.

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

IF
JÜ
SÁG

OROSZ SÁNDOR: *Ifjúságunk zenei kultúrájáról*

W. PETROLAY MARGIT: *Jegyzetek egy konferenciáról*

SZEPESI ATTILA: *Sárkány röppen, Aranypók (versek)*

MÜ
VÉ
SZET

OROSZ SÁNDOR

Ifjúságunk zenei kultúrájáról

A Kit mit tud? néhány tanulsága

Zenekultúránk eredményeiről leginkább felsőfokú jelzőkkel beszélünk, s mivel zenei életünk „világszínvonalon” áll, róla szólván is gyakran csupán a jogos sikerek jutnak eszünkbe. Zenekultúránk ugrásszerű fejlődését kétségtelenül bizonyítja, hogy zeneművészeti főiskolánk mellett mintegy öt szakiskolában, százhat állami zeneiskolában, száznál több zeneoktatói munkaközösségben és csaknem ugyanannyi művelődési otthonban folyik zeneoktatás. Alsófokon több mint ötvenezer, a szakiskolákban pedig mintegy kétezer növendék tanul. Tudományosan megalapozott zenei oktatásban részesülnek az általános iskolák tanulói, sőt az óvodai zeneoktatás is büszke lehet eredményeire. Bemutatók és fesztiválok bizonyítják, hogy a tanulókon kívül több tízezerre tehető azoknak a száma, akik valamilyen formában rendszeres, aktív zenei tevékenységet folytatnak. A néhány hivatásos énekkar mellett nagyszámú műkedvelő kórus sorakozik fel, számos hivatásos és műkedvelő zenekar (szimfonikus, kamara, fúvós, stb.) működik figyelemre méltó eredménnyel. Zenei közművelődésünk egyre jelentősebb hordozóivá válnak az együttesek baráti körei, az Országos Filharmónia által irányított *Zenebarátok Klubja* hálózat. Országunknak eleven hangverseny-élete van. Az Állami Operaház és más zenés színházak mellett egy hangversenyévad során országosan mintegy ezer előadás várja a közönséget. A zenepedagógusok mellett több mint tízezer zenész rendelkezik hivatásos működési engedéllyel.

A nemzetközi zeneéletbe való bekapcsolódásunk is jelentős. Alkotó- és előadó-művészeink nemcsak Európában, hanem a világ távoli országaiban is sikerrel képviselik zenei műveltségünk magas színvonalát. Részesei vagyunk csaknem minden jelentős nemzetközi fesztiválnak. Világhírű nevek, mint pl. Yehudi Menuhin, David Ojsztrah, Szvjatoszlav Richter, Pablo Casals stb. tanúsítják, hogy országunkban zenei világnagyságok is gyakran dobogóra lépnek.

Itthon és külföldön elért sikereink a nemzetközi zenetudomány figyelmét is felénk irányították. Erkel, Liszt, Bartók és Kodály munkássága századokra szólóan gazdagította a hazai és egyetemes zenekultúrát.

Az elmúlt húsz esztendőt úgy értékelhetjük, mint a zenei művelődés lehetőségeinek széleskörű kibontakozását. A tudományosan megalapozott és kidolgozott zenei oktatáshoz eleven hangversenyélet kapcsolódik. Megtaláljuk a zenei művelődés számtalan aktív formáját. A rádió, televízió és hanglemez segítségével pedig a zene szinte állandóan jelen van életünkben. Ha ez volt a cél, elmondhatjuk, hogy vállalt feladatunkat dicséretesen teljesítettük.

Mégis amikor zenei művelődésünk eredményeit társadalom-politikai, műveltségi, erkölcsi oldalról közelítjük meg, s ha azt kutatjuk, hogy életünk bonyolult összefüggéseiben a zeneművészet milyen szerepet tölt be, számos problémával találkozunk.

Ezek közül a leglényegesebbre, az ifjúság zenei izlésére kívánom a szót fordítani, hiszen az ifjúság gondolatvilágában, alakuló világnézetében, erkölcsi magatartásának kibontakozásában jelentős helyet foglal el a művészet és a zene. De zenei nevelésünk és annak eddigi eredménye egyformán érintik-e az ifjúság egészét? Nem tűnt-e el a dal az ifjúság ajkáról? S nem túlzott-e nálunk az ifjúság körében oly nagy mértékben hódító könnyű műfaj üzletszerűsége?

A *Ki mit tud?* játékot figyelemmel kísérő néző azt tapasztalja, hogy az énekesek és hangszeres szólisták, kamarakórusok és zenekarok zenei tolmácsolása szinte „hivatásos” színvonalon mozog. Ez a megállapítás nemcsak a TV játékokra, hanem a műkedvelés minden hálózatára érvényes. Az úttörők évenkénti kulturális szemléjének bemutatóin, a diáknapok és különböző műkedvelő művészeti találkozókön is ezt a színvonalat tapasztaljuk. A produkciók oldaláról nézve el kell ismernünk a szakirányítás és képzés magas színvonalát. Ebben a műfajban ez nem is lehet másként. Képzetlenül nem lehet színpadra állni, sőt a gondolatok és érzelmek zenei tolmácsolására nem is vállalkozhatnak azok, akik nem részesültek éveken keresztül zenei képzésben. A produkciók tolmácsolásában résztvevő fiatalok zenei oktatásban vesznek részt, az általuk képviselt színvonal inkább a zenei oktatásnak, mint az ifjúság zenei műveltségének jellemzője. A zeneoktatási hálózat azonban nem terjedhet ki az ifjúság többségére. A rohamos fejlődés ellenére is kimondhatjuk, hogy szervezett folyamatos zenei képzésben – az általános iskola után – a fiataloknak csak csekély hányada részesül. E hányad országos méretű megoszlása is rendkívül aránytalan, s a tervszerű fejlesztés ellenére is nagyrészt városokra és nagyközségekre korlátozódik. A *Ki mit tud?* és más szakmai jellegű országos fesztivál ezeket a problémákat nem mutatja, ellenkezőleg, gyakran eltakarja és ködösíti.

Művészeti nevelésünk folyamatossága szempontjából az sem lehet közömbös, hogy az oktatás túlnyomórészt a 14 éven aluliakra szorítkozik. Ezt követően zenei tanulmányokban leginkább azok vesznek részt, akik a zenét hivatásszerűen vállalják. Az általános iskolai korhatáron túl zenét tanulók száma még korántsem kielégítő, a szervezett zenei oktatás a 14–16 éves korosztálynak csak minimális százalékára terjed ki.

Művészeti intézmény, zenei szakember munkája közben számtalanszor kapcsolódik a népműveléshez. Kórusok, zenekarok baráti körök, klubok mellett helyet kap itt a zenei ismeretterjesztés számos formája csakúgy, mint a hangversenyszervezés, sőt az 1964/65-ös tanévben számos művelődési otthon vállalkozott zenei tanfolyam szervezésére is. A népművelés tehát a zenei nevelés másik nagy lehetősége.

Nem véletlen, hogy a *Ki mit tud?* értékelése kapcsán a népművelés művészeti tartalmát is vitatták, hiszen az ifjúság népművelésben folyó zenei nevelésének veszélyei is vannak, főként az, hogy ez a nevelés elsősorban produkciós szemléletű.

A nevelés központjai az együttesek – ahol erre megfelelő szakember áll rendelkezésre. Az oktatók listája azonban csaknem azonos a zenei intézmények és iskolák tanárainak névjegyzékével. Ahol szakember nincs – márpedig sok helyütt nincs – ott a népművelés túlzott „produkciós” szemlélete sok esetben gátolja az ifjúság zenei nevelésének sokrétűbbé válását. A zenekarok kereteiben folyó aktív zenélésben nyilván csak azok a fiatalok vehetnek részt, akiknek valamilyen hangszeren

megfelelő előképzettségük van. Az énekkarok, amelyeknek tagjai nem kottaolvasók, nehezen állják a versenyt. A közös zenei tömörülésnek ugyan van mas kotott es oldottabb formája is, de a kibontakozás nehezen talál utat, különösen, ha abban nem érvényesül eléggé a nevelési jelleg. Mennyiségi szempontok szerint eredményesnek mondhatjuk az ifjúsági hangversenyeket is. Az Országos Filharmónia figyelembe veszi a fiatalok érdeklődési körét. Hangversenyei eljutnak több budapesti munkásszállásra és iparitanuló intézetbe. 1964/65-ben több mint harminc városban négyszáznál is több ifjúsági hangversenyt szerveztek. A budapesti ifjúsági hangversenyekre is több mint tizezer bérlet fogyott el. Az Országos Filharmóniának az ifjúság hangverseny-látogatása érdekében tett fontos kezdeményezéseit az Ifjú Zenebarátok Klubjának megalakulása és a Jeunesses Musicales nemzetközi szervezetbe való felvétele is bizonyítja. De ezek után sem lehetünk bizonyosak abban, hogy a hangversenyélet sokkal nagyobb ifjúsági tömegekre terjed ki, mint a zeneoktatás vagy népművelési tevékenység. És a hatókör még akkor sem sokat javul, ha a hangversenyéletbe a műkedvelő ének- és zenekarokat is beszámítjuk.

A zeneművészet értékeinek közkinccsá tételében különös helyet foglal el a rádió és televízió. Arról, hogy milyen mértékben szolgálja ez a lehetőség a zenei kultúra terjedését, nincsenek megbízható adataink. Ki tudja, hogyan nyújt élményt és milyen réteg számára? Milyen szerepet tölt be a zenei hallás fokozásában? Hogyan ébreszt kedvet és tesz érdekeltté az aktívabb zenei tevékenységre? Hogyan elégíti ki a „kezdő” és „haladó” néző vagy hallgató igényét? Hol van a befogadás aktív és passzív határa? Ehhez hasonló kérdések sokasága vár még feleletre.

A törvényszerűségek ismeretében tudjuk, hogy aktív befogadásra csak ott számíthatunk, ahol az általános műveltség és megfelelő zenei képzettség kielégítő színvonalon áll. Nyilvánvaló, hogy kiterjedt zeneoktatási hálózat nélkül, a zenei intézmények és sokoldalúan felkészült szakemberek népműveléssel történő összefogásának hiányában a rádió és televízió hatása sem lehet kielégítő.

A *Ki mit tud?* játék adásait nézők örömmel tapasztalhatták a fiatalok zenei produkciójának magas színvonalát. Ám helytelen lenne azt hinnünk, hogy ez a színvonal kifejezi az egész ifjúság érdeklődését a zeneművészet értékei iránt. Az adások szervezői azt is tudják, hogy nem túl sok zenei produkcióból válogathattak. Közöttük is sok volt a gyenge, és a képernyő előtt elhangzott műsor is fokozott felkészülés eredménye. Ez persze nem von le semmit annak értékéből. De ha a figyelem csupán a *Ki mit tud?* értékelésére és a bárhol elhangzó zenei produkciók elemzésére korlátozódik, már nem is az ifjúságról, hanem a zenét tanuló fiatalokról van szó. Arra kell ügyelnünk, hogy feladataink meghatározása és eredményeink elemzése ne vezessen az ifjúság zenei nevelésének ilyen értelmű kettészakadásához.

Annak érdekében, hogy a társadalmunkban egyre növekvő lehetőségek a ráfordított energia és az elért eredmény arányosságához vezessenek, véleményem szerint az egész ifjúságra tekintő zenei nevelésre van szükség: a zeneiskolai hálózat és népművelés, a hangversenyélet, a rádió és televízió szoros kapcsolatára. S talán szükség van a cél és a feladatok differenciált új értelmezésére is, hogy az ifjúság egészének sokoldalú, folyamatos zenei neveléséhez juthassunk el.

E bonyolult és ezerféle más jellegű társadalmi kérdéssel is összefüggő témában felvetődik egy újabb kérdés: énekel-e és mit énekel ma az ifjúság? Véleményem szerint ezt a problémát érdemtelenül mellőzzük, pedig a zenei aktivitásról, az egészséges közérzetről, a kisebb és nagyobb közösségek mozgásának minőségéről nagyon sokat elárul. Szocialista társadalmunk nevelésének hatékonyságától azt várjuk, hogy nagy műveltségű, sokoldalúan képzett, munkáját és társadalmát szerető generáció nőjön fel. Tudjuk, hogy e nagy célok valóra válásának személyi (személyes?) feltételei vannak. Ezek közül csak az élményszerzésre utalnék, hiszen ez a sokoldalúan művelt. az ismeretekkel bőven rendelkező ember számára sem nélkülözhető. Amit ma a dal az ifjúság egyéni és közösségi élményeiről elárul, nem túlzottan megnyugtató. Néhányszor vitáztunk már – ha szűken értelmezve is – erről a kérdésről. A helyzet objektivitását azzal magyaráztuk, hogy a mai világban, az élet mai tempója mellett, a tudomány és a technika szélesebben fejlődő korszakában, a hazai és nemzetközi poli-

tikai kérdések hatása alatt irreális lenne éneklő ifjúságról álmodozni. Tapasztalatokra épülő személyes meggyőződése, hogy az ifjúság ma is többet énekelne, ha volna mit. Sokszor talán mi magunk adjuk ködös magyarázatát a fentiekkel – saját tehetetlenségünknek. Klasszikus dalokat énekelni – úgymond – nem az ifjúság, hanem az előadóművészek feladata. A népdalok sok erőfeszítés ellenére sem tudtak elég közel kerülni az ifjúsághoz. A tömegdalok kérdésében pedig úgy állunk – valljuk meg őszintén –, örülünk, ha az Internacionálé közös éneklésekor nem kell szégyenkez-nünk. De a tánczene éneklése sem divat, mert a mai sikeres tánczene inkább hang-szeres jellegű.

A nevelési szemlélettől időnként eltérő divat és az üzletszerűség nagymértékben előidézője annak, hogy nem születtek még meg azok a dalok, amelyek alkalmasak lennének közös éneklésre. Pedig sok olyan dal kellene, amelyet a fiatalok szívesen énekelnek. Legalább időnként, amikor erre kedvük és lehetőségük van, ne csak tánc-zenét dúdolhatnának!

Nap mint nap szóvá tesszük a fiatalok tánczenei ízlését. Nem véletlenül, hiszen a tánczene átjárja az ifjúság életét.

Úgy gondolom, nem kell bizonyítani, hogy a fiatalok tánczenei érdeklődése ma már nem csupán attól függ, hogy mit játszanak a hazai hivatásos zenekarok, vagy milyen számokat sugároz a rádió stb. A technika fejlődése és a fiatalok növekvő anyagi jóléte, s függetlensége következtében szabadon válogathatnak Európa – sőt, a világ – rádióadásainak műsorából. Élnek is ezzel a lehetőséggel, hiszen szemünk előtt játszódik az amatőr tánczenekarok egyre nagyobb térhódítása. Valószínű, hogy az amatőrség jelentősége e műfajban tovább növekszik. Helyes lenne felülvizsgálni a tánczene elvi, szakmai és sok más strukturális kérdését. A tánczene rég túlnőtte a vendéglátóipart és indokolt, hogy szerepét mint fontos kultúrpolitikai kérdést kezel-jük. A nyomában napról-napra születő hatások sürgetően kényszerítenek erre. Évről-évre növekszik az évekig, rendszeresen hangszerrel tanuló fiatalok száma. Közülük is sokan a tánczene területén rekednek meg.

Az ifjúság igényes zenei nevelésének további kibontakoztatása sürgetővé teszi az eredmények és a társadalmi lehetőségek hatékonyságának gondos elemzését. A megoldás útját az iskolai és iskolán kívüli zenei tevékenység fokozottabb egységében, a hivatásos és műkedvelő terület kapcsolatának erősítésében, a tömeg-kommunikációs eszközök aktivitásra serkentő hatásának növelésében, az új formák és tendenciák támogatásában, a fokozott zenei propaganda kialakításában és a társa-dalmi erők szervezettsége növelésében látom. Ez a törekvés előnyös helyzetet terem-tene a sokoldalúbb felkészültségű, de egyben bonyolult nevelési feladatok ellátására alkalmas zenei szakemberek számának növeléséhez is.

W. PETROLAY MARGIT

Jegyzetek egy konferenciáról

Az elmúlt évben három dunántúli megyénk többszáz óvodájában végeztek fel-mérést arról, hogyan valósul meg a gyakorlatban az óvodás gyermekek irodalmi ne-velése. Az ez év januárjában, Kaposvárott rendezett konferencián a Somogy, Győr-Sopron, és Vas megyei óvodák irodalmi foglalkozásainak értékelését hallottuk három beszámoló keretében.

Az előadók sokoldalúan és részletesen foglalkoztak az óvodai irodalmi foglal-kozások anyagával és az anyag módszertani feldolgozásával. Beszámolóikból kitűnt, hogy az irodalmi nevelés az óvodai élet egészét átszövi: játékot, munkát, sétát, kirán-dulást. Az óvónők a környezetismereti foglalkozásokon megismert anyagot a művészi

ábrázoláson keresztül, érzelmi ráhatással igyekeznek élményszerűvé tenni, sőt a tér-, formaismeret, ábrázoló, ének-zene-, és testnevelési foglalkozásokat is összekötik irodalmi művek megismertetésével. Az irodalom segítségével sok esetben elemi feladatokat oldanak meg, mint pl. a beszédtechnika fejlesztése, az anyanyelv helyes használatának tanítása, a ritmusérzék fejlesztése, a képszerű gondolkodás kialakítása stb.

*

Az óvodások irodalmi neveléséhez elsősorban a népköltészet és a gyermekirodalom szolgált anyagot. Az a néhány klasszikus vers, melyről a beszámolókból szó esett, elenyészően csekély kivételt képez.

A népköltészetet szolgál kíséretül a bölcső ringásához, az ujjacskákkal való játékhoz, a népköltészet kíséri a nagyobb gyermek fogócska-bújócska-játékát, körjátékait, intellektuális játékeit mondókák, találós mesék, kiszámolók, apró drámai jelenetek, dalocskák formájában; a népköltészet emeli át – a mese segítségével – a gyermeket a közvetlen érzékelés fokáról a képzelet útján való megismerés fejlettebb fejlődési fokára. A népköltészet elsődleges és természetes forrása a kisgyermek irodalmi élményeinek. Másik forrása a gyermekirodalom, mely annál inkább tud megfelelni fontos feladatának, minél inkább él a népköltészet tartalmi és formai sajátosságaival.

Mind a népköltészeti, mind a gyermekirodalmi alkotások felhasználása komoly feladat elé állítja az óvónőket, akiknek az anyag kiválasztásánál figyelembe kell venni a kisgyerekek *életkori sajátosságait*, a mű *pedagógiai mondanivalóját* és *művészi értékét*. Amint a kaposvári konferencián elhangzott beszámolókból kitűnik, e három szempont egyeztetése meglehetősen próbára teszi az óvónő pedagógiai tudását és irodalmi tájékozottságát, annál is inkább, mivel a rendelkezésére álló források ritkán egyeztetik ezeket a szempontokat. A versek kiválasztásánál gyakran az alkalmosszerűség igénye érvényesül az esztétikai érték rovására, a meséknél az életkori sajátosságok nem mindig tudják érvényesíteni jogos igényeiket, az elbeszélés műfajánál ismét engedményeket kell tennie az óvónőnek a művészi értékek rovására. A felhasznált forrásművek felsorolásából kitűnik, hogy a kérdés fontosságához mérve igen szegényes az az anyag, melyből az óvónők e három szempontnak megfelelően válogathatnak.

Legkedvezőbb a helyzet a versek területén, ahol az *Óvodások verseskönyve* című szép és gazdag gyűjteményen kívül még Gazdag Erzsi, Weöres Sándor, Károlyi Amy, Csanádi Imre, Csányi Gyöngyi, Vasvári István, Donászy Magda és mások kötetei elég gazdag választékot kínálnak a türelmes keresőnek. A mesével már nehezebben boldogul a pedagógiailag jól felkészült és irodalmi műveltséggel rendelkező óvónő is, hiszen a könyvtári forgalomból már régóta kifogyott *Három törpe* c. gyűjteményen és a *Kisgyermek nagy mesekönyve* c. kiadványon kívül egyébre alig támaszkodhat. A forgalomban levő népmese-gyűjtemények anyagából kevés olyan mesét tud kiválasztani – hangzott el a konferencián –, amely cselekményének és nyelvének egyszerűsége által alkalmas lenne a 3–6 éves gyerekek számára.

Legrosszabb a helyzet az elbeszélések területén. A Somogy megyei felmérés adatai szerint a verssel foglalkozó irodalmi foglalkozások aránya 50 százalék, a mesével foglalkozóké 25 százalék, az elbeszélésekre csupán 5 százalék jut. (A többi megszlik a diafilm-vetítés és a bábjáték között.) A mai élettel foglalkozó elbeszéléseket az *Ünnepek, ünnepélyek az óvodában* c. kiadványban talál az óvónő, esetleg a *Pöttös Panni* c. és még egy-két hasonló könyvben. Az elhangzott beszámolók mindegyike megállapítja a fájdalmas hiányt ezen a fontos területen.

A mese mellett ennek a műfajnak is fontos szerepe van: a realitás világában játszódó elbeszélésekben mondani el a kisgyerekeknek öt érdeklő történeteket, életkorának megfelelő eszközökkel, művészi igényességgel. Ez a kívánság egyaránt szól a magyar íróknak és a magyar könyvkiadásnak.

A Győr-Sopron megyei beszámolóban elhangzott az a kívánság is, hogy az írók meséljenek a gyerekeknek a modern technika vívmányairól, hiszen a gyerekeket végtelenül érdeklik az autók, rakéták, szputnyikok. Véleményünk szerint a mai életet

ábrázoló elbeszélésekben természetesen a mai élethez tartozó kellékek, tehát gépek is, szerepelhetnek, de maga a *gép nem lehet hőse az elbeszélésnek, csak az ember, aki megtervezte, létrehozta a gépet.*

Ami pedig a „technikai mesét” illeti: a mese világa, a képzelet világa nem azonos a tudományosan megszerkesztett szputnyikok s egyéb – bármennyire is bámulatra méltó konstrukciók világával. *A mese tárgya nem a megvalósult, hanem a megvalósításra váró világ.*

Ha részletkérdésekben eltérést mutatnak is a felmérés eredményei a három dunántúli megyében (feltehetően hasonló a helyzet országos viszonylatban is), lényeges vonásaikban mégis egységes képet mutatnak. Mutatják, hogy az óvónők tisztában vannak az irodalmi nevelés fontosságával, igyekeznek egyrészt módszerként alkalmazni oktató-nevelő munkájuk minden területén, másrészt feladatuknak tartják, hogy a kisgyermekkel az irodalmat megszerettessék, tudatában annak, hogy a szépirodalom hathatós eszköze a tudatformálásnak, hogy az ember *egész valóját* formálja, képességeit felszínre hozza, elrendezi, érzelmi életét differenciálja, egyszersmind elmélyíti, segíti az embert önmaga és a világ megismerésében, szociális magatartásának kialakításában, saját belső harmóniájának megteremtésében.

Ebben a felelősségteljes munkában a magyar gyermekirodalomnak is részt kell vennie, megszívlélve a kaposvári konferencia tanulságait. Nem szabad közömbösnek maradnia, lebecsülve a „legkisebbek” igényeit, hiszen ennek a fogékony korszaknak a benyomásai döntő módon határozzák meg a fejlődés irányát. Meg kell végre szabadulni attól a szemlélettől, mely a gyermekirodalmat a felnőttek irodalmával szemben valami másodrangú tevékenységnek minősíti, s ezt a véleményét többek között azzal is kifejezésre juttatja, hogy nem vesz róla tudomást sem elismerő, sem pedig elmarasztaló kritikával.

Sok jó gyerekkönyvre van szükség: versre, mesére, elbeszélésre, mesejátékokra, bábjátékokra, mert ezek legnemesebb forrásai az örömmek és ezek rakják le a humánnum alapjait a gyermekben, akinek feladata lesz az emberhez méltó, békés, alkotó élet megteremtése: a mesék igazságának valóraváltása.

SZEPESI ATTILA

SÁRKÁNY RÖPPEN

Sárkány röppen.
Feje fodros, haja tarka,
orra, szeme, meg a farka
az is csupa tarkabarka.
Sárkány röppen.

Perdül, fordul.
Fellegek közt villanó
égi vándor, léghajó?
Rakoncátlan lobogó?
Perdül, fordul.

Volt, nincs. Hova tűnt?
Kicsi pont már. Alig látom.
Éjszakára visszazálljon,
égi szálon, holdsugáron.
Volt, nincs. Hova tűnt?

ARANYPÓK

Aranypók, aranypók,
lábad vékony, mint a drót.
Szőjj palotát aranyszáלבól,
nézz ki fényes ablakából,
kis pók, aranypók!

Hej, tágas a világ:
el ne hagyd a palotát!
Ne légy soha kicsi vándor,
ne bolyongj hat kicsi lábon:
tágas a világ!

Röppenj, kicsi légy:
te leszel a pók-ebéd.
Ha főnnakadsz aranyhálón,
megesz a pók aranytalon,
zöld légy, buta légy!

POMOGÁTS BÉLA: *Áprily Lajos*

VÁRKONYI NAGY BÉLA: *Fodor József új versei*

SZAKONYI KÁROLY: *Ismeretlen vizeken*

MAKAY GUSZTÁV: *Első funkcionális verstanunk*

CSORBA GYŐZŐ: *Károlyi Amy: A harmadik ház*

KRISTÓ NAGY ISTVÁN: *Hajnal Gábor: Az idő szelében*

DÉVÉNYI IVÁN: *Gyergyai Albert: Kortársak*

SERES JÓZSEF: *Szabó Magda: Tündér Lala*

SZEGHALMI ELEMÉR: *Takács Tibor: A káltános fejedelem*

BODRI FERENC: *A győri Kistaludy Károly Könyvtár 1965-ös évkönyve*

Áprily Lajos

Az *Őszi napló*ban Bóka László figyelmeztet Áprily Lajos költészetére: az értetlenséget, a feledést akarja róla elhessenteni. Az olvasóban bízik, aki „majdcsak megtudja, hogy igazi költő voltál, igazi költő vagy” – mintha magát a poétát akarná megszólítani. A szívrohamok baljós figyelmeztetései között is kedves költői (s ki nem volt kedves az igazi költők közül?) reneszánszában reménykedik. Áprily reneszánsza – későn, de nem megkésve – most elérkezett: a jelentkezés után négy évtizeddel újra olvasókat toboroznak könyvei. Válogatott verseinek kötete: az *Ábel füstje*, két kiadásban fogyott el, a *Jelentés a völgyből* pedig az elmúlt tél igaz könyvsikere lett. De Bóka – igényes olvasókra számítva – arra is figyelmeztet, hogy Áprily költészetében ne csupán az impresszionizmus és táj költészet műves megszólaltatóját lássuk, ne csak a *Március* táncos lépteit („A nap tüze látod, a ürge diákot...”) halljuk ki, hanem próbáljunk elmélyedni rokonszenvesen emberi, mégis magányos világában.

Aki az első Áprily-köteteket – a *Fausi elégiától* *Az Aranymosó balladájáig* – fellapozza, melankólikus, nem egyszer komor hangulatú versekre talál. „Versei elégiák, életérzése: a melankólia” – Németh László mutatta be így valamikor az enyedi költőt, s valóban, Áprily lírája az ősz húrján hangzik fel, mintha már ifjúságában az „őszikék” elégikus hangulatát érezné át. „Barlangtüzem ki nem világít / fájdalmas szirtbe zárt titok”, „a sorsom szent bűvópatakja / tompán zuhog a föld alatt”, „kísértetes magányosságba / síklik a páncélos hajó” – a kiragadott metaforák titkolt boldogtalanságot árulnak el. Magányossága, elégikus közérzete az őszi tájban találja meg jelképeit: a hulló lombokban, a vérszínű avarban, az őszi ég árva madaraiban. A kifosztott természet az elmúlásra figyelmezteti, s ő szinte kihívja maga ellen ezt a figyelmeztetést. Az elkerülhetetlen végzet tudatában alkot: szinte a görög tragikusok vagy Hölderlin sors-élményét éli át. Ezért használja oly szívesen a görög mitológia kcmor jelképeit: az *Esti dal* Laokoont és fiait idéző döbbenetében vagy az *Antigone* sötét alvilág-idézésében: „Sötét az Acheron homokja / itt meg kell halni, Haimonom.” Ha kudarcok érik, bennük a végzet kérlelhetetlen rendjét ismeri fel, nem lázadásra gyűl, hanem megnyugvásra inti magát: „Sic fata volunt”.

Áprily lírája heves és tartós fájdalom tüzeiben születik, elégikus hangját nem pusztán az ifjúság hagyományos veszendőség érzése okozza. Több ez, mint fiatalos érzékenység, és komorabb, mint a századfordulón divatos világfájdalom, – a csüggeteg panaszokban egy világot kereső, de nem találó költő vallja meg vívódásait.

Mióta költői alkotások értelmezéséhez a pszichológia segítsége is megkívántatik, tudjuk, hogy egy-egy életmű koordinátái között mindig jelentkeznek a költő alkata. Nos, Áprily valamiképpen eleve melankolikus természet (utolsó nyilatkozatában – Könyvtáros 1966. 1. sz. – maga is nyugtalanságáról, „neuraszténiás alkatáról” beszél): még a tavaszi színeket is borongós elégiává oldja. Ifjúkorának illúziókat foszlatozó élménye: a világháború pedig igazán nem deríthette fel az alkat sötét színeit. „Idegzetünk finom húrjain nagybőgő vonóval játszott a történelem” – emlékezik fiatalkorára a már idézett nyilatkozatában. A háborús évek komor tanulsága ugyan nem kiáltott fel közvetlenül verseiben, melankóliájára mégis hatott, emléke évekkel később is visszatért. A háború utáni nemzedék hamarosan újra megtalálta az élet derűsebb pillanatait – szerelmet, tájat, művészetet – Áprilynál és társainál azonban továbbra is az idegekbe épült szorongás és dezillúzió működött.

A húszas években kibontakozó erdélyi magyar költészet mesterei: Áprily, Tompa, Reményik, Szentimrei, Olosz a háborús évek komor hangulatából indultak és a magányosság szorongató érzéséhez érkeztek el. Hiába alakult ki hamarosan irodalmi élet, lapokkal, kiadókkal és sikerekkel, a hétköznapi közeg a magány maradt. Az egymástól távoli dolgozószobákba „decentralizált” irodalom csak ritka ünnepként kínálta a baráti vitát és értő bírálatot, azt a társas életformát, mely a budapesti irodalmi élet természetes atmoszférája lehetett. Áprily Nagyenyeden, Tompa László Székelyudvarhelyen, Reményik Sándor és Szentimrei Jenő Kolozsváron, Olosz Lajos Kisjenőn: vidéki házaik „barlanghomályában”, könyveik közé zártan küzdöttek magányuk és kedvetlenségük komor kísérteteivel. Áprily szereti az enyedi csendet, nem kívánczik a nagyváros zajos világába, mégsem érzi otthon magát: számára a kor lesz bántóan idegen. Az élet nyűgéről panaszkodik, feleslegesnek érzi magát, mint Anyégin Eugén, Goncsárov vagy Turgenyev hősei. Élete-sorsa olyan, mintha ezek huszadik századi rokona lenne: behavazott táj, parázsló kandalló, melankólia. (Nem véletlen tehát későbbi műfordítói vonzalma az orosz irodalom klasszikusaihoz!) Életét „remete-sorsnak” tudja, a nagyenyedi kollégium és a tanársor szeptembe zártan mozdulatlanok tetszik a világ, kiúttalannak a sors és fenyegetőnek a jövő. „Jövőbe néz és mit se lát” – vallja a *Hómezőkön is túl*, „a ragadozó Idő / áll, mint az ölyv a levegőben” – fél a *Fegyverszünet*, *A kor talára* pedig költő és kora mélységes ellentétével terhes, szinte az „elidegenedés” motívumát mutatja be:

Itt éltem én is. Rabkoszton, vizen.
Itt lázadoztam; itt zúzódttam össze.
Egy vak poroszló szárnyam és tüzem
e zord idő-cellába börtönözte.

– ezek az idegenség, a nyugtalanság és a szorongás hangjai.

Pedig komorság és melankólia mellett mennyi szépség-szomj sóvárog és élet-szeretetet lüktet verseiben! A *Március*, a *Tavaszdíj*, *Az orvhalász* izgatott öröme, természettel pajtáskodó jókedve a melankolikus közérzet sajátos ellensúlyát adja. Mint a költőtárs Bartalis János vagy a tanítvány Dsida Jenő lírája, ő is a természet bukolikus nyugalmasában keres és talál vigasztalást, örömet. Ezért van az, hogy életérzése minden végzet-motívum és magánytudat ellenére sem tragikus. Elégikus természete nemcsak nosztalgiát, de békét és összhangot is hoz, s melankólia és megbékélés, borongó magányosság és fel-felvillanó életöröm különös harmóniáját alig zavarják meg a külvilág eseményei. Áprily költészete nem „fejlődik”, mint más költőké: aki az utolsó kötet érzésvilágát meg akarja ismerni, akár a jóval korábbi *Szeptemberi írákat* is fellapozhatja, – ugyanarra a borzongásra, eleven színezettségre, fegyelemre és harmóniára talál.

Áprily lírája szinte időtlen világ, s nem nyílik belőle kapu, hacsak a múltra nem, a meditáció és a nosztalgia felé.

A költő, aki az adott életmódban nehezen találja meg otthonát, és nem tudja elszánni magát a lázadásra sem, a nosztalgiában keres vigaszt. A nosztalgikus érzékenység természete szerint egyformán vonzódik a múlt: a gyermekkor eltűnt birodalma felé – mint *Álom a vár alatt*, *Silencium* című verseiben – és a távoli világok derengő messzeségeihez: az akolból elkíváncozó szarvast használja jelkép gyanánt *Az irisórai szarvas*. Miként a fiatal Babits, Áprily is számkivetésnek érzi sorsát, szöges övnek a láthatár szűk körét.

Ó hányszor hittem, szárnyamat kibontom,
ha hívó szél jön, messze tengeré,
és átrepülök túl a horizonton
távol derengő tengerek felé

~ a *Vadludak* lefojtott fájdalmában az elvágódás jelentkezik. Személyes okok mellett ez a nosztalgia szólította el őt szülőföldjéről, ám Budapesten sem talált igazi otthonra, s a nagyváros lázas légkörében gyakran sóhajt fel a honvágy, a fenyvesek fájdalmas hiányának panaszra.

Az elvágódás szép verseket formál, mégsem békit össze költőt és sorsot. Olykor még a lázadás vágya is felhangzik ezért: Áprily nem egyszer szeretné áttörni magát az élet szenvedélyesebb rétegeihez. „Lázamnak néha szűk a katlan / a bús sorból kiugranám” (*Költörés a völgyben*) – feszíti szét egy pillanatra az indulat a vállalt sors bilincset, de a lendület félbemarad, a költő visszatér műhelyébe, magányába, és a lázadás parancsát fiának hagyja örökölni.

Viharokból kibomló új világért
csak álomom volt, nem lobbanó vitám.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövő ködökbe zúgó trombitán.

A seb, mit rajtam vad kor ökle zúzott,
sötét heggé simul minden dalon.
De mint a monda tóba-hullt harangja
a mélyben él az ember-fájdalom.

~ a *Vallomás* a „sorssal csatázni” nem bíró költő szemléletét és magatartását fedi fel. A lélek mélységére és a műhely feyelmére hivatkozik, s Áprily költészete valóban e kettőben találja meg értelmét és hivatását.

„Körön s világokon belül / világot épít egyedül” – fogalmazza meg e líra élettervét *A menekülő*. Áprily „mindig mélyebbre ásva”, saját lelki alkatának és életének lehetőségeiből építi fel világát, úgy mint a modern magyar költészet többi „külön úton” járó, mégis a közösségnek alkotó mestere: Dsida Jenő, Takáts Gyula, vagy akár saját fia, Jékely Zoltán. Magányos költő – szoktuk Áprilyról mondani – egy szűk világ énekese, nem az élet hegycsúcsainak, hanem szelíd dombjainak dalát zengi. Ez így van: Áprily nem illeszkedik modern líránk extenzív indulatainak áramába. „Riadozunk az óceántól / az ér, az ér a mi hazánk” – mondja a *Pisztrángok kara*, mintegy Ady híres igéjének („az Értől az Óceánig”) válaszaként. Bóka László figyelmeztet erre: ne követeljük költőinktől, hogy mindegyik egy-egy új Petőfi legyen. Áprily

költészetét sem lehet Ady felől „megérteni”: az *Ábel füstjének* alkotója nem vállalkozott az Ady-örökség folytatására. Nem is vállalkozhatott. Németh László nevezi Ady költészetét olyan Toldi-buzogánynak, melyet a költő halála után senki sem tudott és mert felemelni. Áprily sem: egyénisége, sorsa, tapasztalatai egyaránt távol tartották ettől. Észre kell vennünk azonban e költői világ sajátos értékeit is, a költészet hatalmas ország s egy térképre nemcsak hegycsúcsok kellenek. Áprily a természet és a humánium intenzitását szólaltatta meg, egy sajátos életforma, magatartás és műhely humanisztikus rendjét, biztonságát mutatja be olvasóinak.

Ezeket az eszményeket hangoztatja utolsó kötete is.

A *Jelentés a völgyből*: Áprily őszikéi az elmúlás didergető élményéről hoznak üzenetet. Lírai rajzainak jelképesége, a változatok és hangulat-ismétlések egyféle „kozmosz október” melankóliáját árasztják. Az az elégikus életérzés, mely egész költészetének forrása és hangulata, most különös erővel zeng: az élet végső állomásaihoz közeledő férfi líráját fűti fel. Áprily korábban sem gyűjtötte magát lázadó indulatokra, nem szállt perbe magányával, borongó indulataival. Az ifjúság elégiáinak énekese most sem lázad fel az elkerülhetetlen végzet ellen: szinte kézfogásra nyújt parolát az elmúlásnak, csendes rezignációval indul a halál felé:

Ó, lesznek még vihartermő nyarak,
fölköttem villámok vágnak keresztül,
zengő mennydörgések szólítanak,
s elcsöndesült szívem egyet sem rezdül.

– mondja a *Júniusi éjszakák* záró soraiban. Csupán a „jó halál” végső kegyelmére számít: a csendes, harmonikus elmúlásra. Ezért méri fel a vég előtt azt a világot, mely eddig is megbékélésre, nosztalgiára, itt-ott még derűre is tanította.

Ez a világ a természet. Áprily mindig őszinte igézettséggel ámult a tájon, virágokon, évszakok változásain, már indulásakor a környezet szépségei között talált nyugalmat, azok a ritka versek, melyek az élet örömét villantják elének, mindig a természet ihlető varázsából táplálkoztak. Versei azt bizonyítják, hogy az ő számára nem egyszerűen téma a természet, nemcsak látvány, mely impresszionista képeket sugall, hanem jelképek sora is, melyben lelkének rezdüléseit közvetítheti. Áprily szemérmes költő, úgy érezzük, mintha Arany János rejtőzködő hajlamát ismételné meg, nem szívesen vall érzéseiről, hacsak nem a természetleírás metafóráiban. Most, a végső seregszemle idején, ugyancsak a tájba transzponálja át személyes gondjait, s tőle várja a vigasztalást. Ezért idézi maga elé a fák és dombok, mezei virágok és erdei vadak, tavasz és ősz megnyugvást, biztatást sugárzó szépségeit.

Ámulni még, ameddig még lehet,
amíg a szived jó ütemre dobban,
megőrizni a táguló szemet,
mellyel csodálkoztál gyerekkorodban

– hangzik az *Ámulni mégben* az öregkor hitvallása és „életterve”. Valami „horatiusi” program áll az őszikék mögött, egy sajátos „carpe diem”, mely élet és öregség értelmét az apró és tűnő örömök: a természeti szépség, a családi élet, a jóleső testi munka megragadásában, megőrzésében és poétizálásában keresi.

Mindez sajátos dialektikát feszít Áprily új verseibe. A konkrét természeti élmények és az elégikus közérzet, a környezet szépségének rajza és a borongó melankólia egyszerre életszeretet és lemondás, a végzet tagadása és elfogadása. Mint mondtuk, Áprily költészete nem tragikus világ: konfliktusai, szenvedélyes összeütközései nincsenek. A versek képanyaga és hangulata között jelentkező ellentét sem tragikus, a végső „ámulás” öröme és a pusztulásnak való felkínálkozás sohasem a dráma közegében találkozik. Áprily melankolikus természete nem teszi lehetővé a lélek különböző erőinek összezsapását, ami másnál indulat vagy szenvedés, az nála megbékélés és elfogadás, szelidség csupán.

Áprily békülő szemlélete mögött egy lélek évtizedes edzése – magány, kudarcok, végzettudat – áll, nem az elégedettség kispolgári „középszere”. Jól tudja ő, hogy mire vállalkozik s mivel néz farkasszemet, azt is mit veszít. A *Marasztalnálak májusom* a vers fokozatosan emelkedő indulatával jut el a végső sorok fájdalmas zengéséhez: „Marasztalnálak, mert nem tudhatom: / találkozunk még, tündér hónapom?” Csakhogy az ifjúság óta gyakorolt önfegyelem, mely egy életen át türelmet és megnyugvást parancsolt reá, most is működik. És ez megkíméli őt a hevesebb indulatoktól, lehetővé teszi, hogy egy élet tragikus pillanatairól is csendes, emberi hangon számoljon be.

Már több ízben is említettük Áprily humanizmusát. Csendes embersége, humanista eszményeinek nem hivalkodó, annál őszintébb szolgálata mindig költészetének vonzó értékei közé tartozott. Költői lényének sajátos szelidsége, alkotói magányossága természetesen humanizmusára is meghatározólag hat: az extenzív, az emberiség és az ország sorsával birkózó közéleti magatartás helyett Áprilynak egy befelé és szűkebb környezeté felé forduló érdeklődés, egy csendesebb jószándék jutott. Életét, sorsát mégsem választja el az emberektől: nem tart igényt a „vátesz” vagy a „vezér” megkülönböztetett szerepére, helyét az egyszerű emberek közösségében jelöli ki. „Ember voltam, remegő, daloló” – a *Költő* című vers így fogalmazza meg egy élet végső tanulságát. S aki felismeri, hogy a költészetnek nemcsak politikai-eszmei, hanem morális hatékonysága is van, Áprily humanizmusát is értékeli. „Elszoktunk attól, hogy a művek társadalmi jelentését ne csak a direkt-politikai érvényű műalkotásokban keressük” – talán nem lesz unalmas, ha megint Bóka László figyelmeztetésére hivatkozunk. A világ szépségeinek felfedezése, a természet és az ember közösségének megragadása, az őszinteség, a példaadás, az elkerülhetetlennel való megbékélés – mindez „társadalmi jelentés” is, hiszen sok embernek szól, s gondokra, morális és személyes problémákra ad humanista feleletet.

Éppígy a humanizmus eszményeit érezhetjük Áprily kivételes műgondjában, formáinak harmonikus szépségében és nyelvének tisztaságában. Mesterei, példaképei azok a költők, akik a tökéletesség és a tisztaság igényével formálták versekké élményvilágukat: Csokonai, Arany, Reviczky, Kosztolányi. „Azokat a költőket szeretem legjobban, akik lucidus, világosan érthető, tömör versekben fejezik ki koruk világérzését” – olvassuk a már többszörösen idézett nyilatkozat lapjain. Áprily műhelye, tudjuk, sohasem tűr zökkenőt, hevenyészett megfogalmazást. Indulásakor ez talán mesterségnek tetszett: a poeta doctus fölényes formakészségének és gondosságának, – egykori híres verse: az *Egy pohár bor* is erre utalt. Aki azonban most lapozza fel régebbi s legújabb verseskönyveit, arra gondol: a műgond ezen a fokon, Áprily verseinek a fokán már nem mesterség csupán, inkább lelkület és magatartás. Az összhang, a tökéletes forma igénye mögött egy költő mély embersége, lelki nemessége áll fedezetnek, magyarázatnak egyaránt. Áprily évtizedei a század kegyetlen válságaiiban az emberség biztató példáit mutatták fel: „Káin” kormos lángja mellett tüzet gyújtott, hogy felszállhasson „Ábel füstje” is.

Fodor József új versei

„Magunkkal szemben szüntelen igénnyel / felmérni a világot...” – olvassuk az új Fodor-kötet egyik versciklusában (*A Goethe-házban*). Egyértelmű világképet érünk a szavak mögött, s egész életre szóló ars poeticát, amelynek eszmei-etikai töltei úgyszólván a pályakezdés óta fűtik, hevítik a költőt. Fodor József líráját értékelve, szemléletmódjának, művészi tartásának gyökereit keresve, új verseit az eddig felmérhető életmű sodrába fektetve, érdemes fellapozni első önálló kötetét, az 1927-ben megjelent *Lihegő erdők*-et. Egyik erőssodrú korai költeményében ilyen ítéletet formált a húszas évek elejéről:

Nincsenek már kiáltók, elvonultak,
Mint a puszták sakáljai. Hideg
Tájon villog a dér és szüntelen
Undok szelek zsvajganak. Az éjben
Ütött harangként még felbongnak a
Zenék vadonjai, meghalt dalok
Árnyai zajlanak; s orvul levert
Hősök sírján kiálló kopjaként
Mered a bűn az ormokon . . .

(*Nincsenek már kiáltók.*)

A helyzetkép pontos, helytálló, megcáfolhatatlan. Hangvételében komor és kiábrándult. A költő széttekint a világban, s kevesli, amit maga körül lát: hiányérzetei vannak, nem tud megkapaszkodni sem a tökéletlen társadalmi valóságban, sem saját fiataltsága kiszigerelt álmaiban. Többet, éltetőbb léghört, tágabb szemhatárt akar. A lemondás, s a belőle táplálkozó pesszimista világszemlélet helyett így jut el az ösztönös lázadásig. A harcot, mint korának kérlelhetetlen ellenlábasa, már kezdetben a maga módján vivja: függetleníti magát mindenfajta divatos stílusirányzattól, történelmi távlatba ágyazott jelképrendszert teremt eszmei mondanivalójának, s mert ember-formáló küldetést lát a költészetben, célkitűzéseit mindenkor a kimagasló lírikus-elődök törekvéseihez igazítja. Nem köt alkut a korral, inkább pusztába vonul, képletesen persze, hogy a bibliai próféta példáját követve megtalálja az „Igazságot”, „Is-tent”, a „világ hangját”, a „népeket irányító erőt”. Csillapíthatatlan szomjúsága egyértelmű, egyetemes igényű: áttörni sejtelveink kusza bozótosán, megkeresni legrejtettebb énünket, a változó világ jelenségei mögött az emberi lényeket.

Fodor József több mint negyven éve keresi ezt az élet-növesztő többletet. Elszántan, töretlen hittel, eszményi állhatatossággal. S mindig rangosan, a kortársi költészet élvonalában haladva. Egy tucatnyi kötet, több átfogó válogatás jelzi az eddig megtett út felmérhető eredményeit. Mennyiségét tekintve sem mindennapi lírai teljesítmény az övé, a lényeg mégis az, hogy értékét, rangját, irodalomtörténeti jelentőségét első-sorban az életműben tükröződő erkölcsi világrend határozza meg. Fodor az emberi teljesség megszállottja. Eszménye, étosza az állandó előrelépés, a tisztulás, a tökéletesedés. Költészetének széles pástján örökös a nyüzsgés: fények és árnyak viaskodnak, teremtő és pusztító erők, miközben az egymást taszító ellentéteket, a legkülönbözőbb jelmezekbe öltöztetett *jót* és *rosszat* mindenkor erősen polarizálva érzékeljük. Az ilyen fogantatású lírának természetes velejárója, hogy előadásmódja tele van feszültségekkel, tömény indulatokkal, eksztatikus stílusselemekkel. A ditirambikus hevület, a pá-

tosszal felerősített ódai emelkedettség itt nem mellékterméke, inkább szerves tartozéka a költői dikciónak. Romantikus alkat? Tagadhatatlanul. De csak abban a mértékben, ahogy az asztronautikában vagy a mélytengeri kutatásban is találunk romantikus vonásokat, mint általában minden emberi kezdeményezésben, amelynek eddig fel nem tárt, ismeretlen tényezőkkel kell számolnia. Individualista? Az. Ám nem a szó elmarasztaló értelmében. Azon a fejlődési fokon, ahol a költő ösztönösen vállalja a társadalmi kötöttségeket, ahogy az élő szervezet a légzést, a táplálkozást vagy a környezethez való alkalmazkodást. Nem bocsátja áruba személyisége védett területét, sajátosan kiformalódott egyéni látásmódját, de ismeri a kimondott szó hatását, alkatérlelő erejét, s ezért úgy alkot, hogy műve segítője, szellemi támasza lehessen egy tágabb közösségnek.

A társadalmi elkötelezettség nála mindennek előtt az élménytartalmak erős etikai ihlettségében kap hangot. Ez viszont szilárd világszemléletet feltételez, s végeredményben egy keményen kiharcolt emberi-művészi magatartás dolga. A költői gyakorlatban érvényre jutó erények: a bátor szókimondás, a gerincesség, a humánus csúcspont ostromló elszántság, ennek a példamutató alapállásnak életerős hajtásai.

Fodor József legújabb kötete, a *Magam nyomában*, szerves folytatása az eddigi életműnek. A könyv címe is találó: töretlen utat jelképez, ragaszkodást a korábbi célkitűzésekhez. A költő alkotóereje teljes birtokában a hatvankilencedik életév küszöbén sem rezignált, nem „öszikéket” ír, mert úgy érzi, nincs ideje a szemlélődésre, a lemondó szomorkodásra; ma is, mint a kezdet kezdetén, vágyak emelik, elemek sodorják, és fűti az örök emberi becsvágy az „egyetlen szóért”, a kimondhatatlant. A szökevény fiatalságot látomásaiiban tartja fogva, ezért futja erejéből állandóan *Új utak-ra*:

Mint friss, ép árboccal a Minden
Partján, indulni újra, menten,
Elem és vágy emel –
Míg lehető és lehetetlen
Fog még, percig, száz ismeretlen
Képzelt ízeivel!

Nyilvánvaló, hogy itt nem önáltató varázslattal vagy a belső dopping valami titokzatos válfajával állunk szemben. A szellem kutató készenléte, a fürkésző kedv, a pihenés nélküli följajzottság kivételes költői adottság, testi és lelki tényezők szerencsés összecsengésének eredménye: az egészséges életmódnak, a nemesebb értelemben vett „goethei önzésnek” éppúgy szerepe van benne, mint a folyamatos érzelmi-eszmei töltekezésnek. Fodor az élet teljéből merít. Versei nem külszíni fejtések, rímekbe foglalt reflexiók; a felületi szépség nála csak ürügy, hogy mélyebbre hatolva megkeresse a jelenségek fejtettebb forrásait. Innen van, hogy néhány jellegzetes alapélménye a többszöri megfogalmazás során azt a benyomást kelti, mintha eddig ismeretlen, szűzföldnek számító talajt venne birtokába. A dolgok minden érintésnél új szint, zamatot kapnak, a más-más profilból megrajzolt önarckép új vonásokkal bővül. Ez az újjáteremtő készség, a valóság tartalmak szüntelen variálásának igénye főleg a költő nagyobb terjedelmű alkotásaiban jut érvényre. Azokban a hatalmas verskompozíciókban, ahol az emberiség, a történelmi-társadalmi fejlődés áll a mondanivaló középpontjában: a természettel és önmagával viaskodó ember – hibáival és erényeivel, alázatával és lázadásaival, örömeivel és gondjaival, megtorpanásaival, bukásaival és jövőt formáló akaratával.

Az új kötetben egyszerre hármat is találunk a hosszabb-lélegzetű versekből (*A Goethe-házban*, *Az építő éneke*, *Alexandros*). A történelmi példák bordázatára épített mondanivaló eszmei vonatkozásban mindhárom alkotásban közös eredetű. A bennük megnyilatkozó művészi becsvágy is azonos: megközelíteni, kibogozni a lét legtisztább szándékait, valósággá formálni, anyagba, kőbe, versbe vésní, egyéni és közösségi magatartásba oltani a képzeletünket évezredek óta foglalkoztató emberség maximumát.

Kézenfekvő, hogy a humánus lényegének feltárása a felsorolt ciklusok mindegyikében más-más hőfokon jelentkezik: legtágabb idő- és térbeli megfogalmazásában az *Alexandros*-ban, legkonkrétabb formájában, az életközelség meggyőző hitelével, talán mégis *Az építő éneké*-ben, ahol a Chartres-i katedrális névtelen kőfaragója többek között ilyeneket mond önmagának:

Erőnk szűk s iszonyú a feladat! –
E tornyon itt, a Müben és a sorban,
Hágó talpunkkal mind fennebb, magunk
Emelte új s új magason! A véső
Sziszeg s csattan a fürge kalapács, bong
A mély kő és dühödve visszamordul,
S tüzet fúj az építőre: míg az, vad
Homlokkal, szikrák villáma s a vert tömb
Porló fehér viharában, csak egyre
Tekint: mint vágni, vésni ki a márvány
Álom-görcsében alvó, beleképzelt
Alakot, eszmét. Oh víg küzdelem!
Jó szenvedés! E sajtó és mezíten
S mindig bizonytalan kis Én-t feloldva
A munka ritmusában! . . . . .

Nem könnyű költő. Verseinek szenvedélyes sodra sziklatömböket és patakokat forgat. Az olvasónak, főleg annak, aki először ismerkedik ezzel a lírával, perceken át az az érzése, hogy az elemek állandó keresztüzében rideggé edzett, érdes-tenyerű tengeri hajóssal fog kezét, s talán fel is szísszen az ujjait összelapító markolástól. De ha ez a kézfogás állandósul, hamarosan rájön, hogy a kemény szorításból emberi melegség, gyöngédség, maradéktalan odaadás árad. Nos, a költővel szemben akkor vagyunk igazságosak, ha robusztus önviaszkodásai, eszméket görgető vers-freskói mellett lírájának érzelmi gazdagságát is szóvá tesszük; az új kötetben erősen előtérbe lépő finom szív-hangokat, a kis dolgok, apró köznapi örömök, a fák, füvek, érő gyümölcsök, meghitt séták, egymást váltó évszakok szeretetét, a természeti jelenségek láttán kiváltott önfelédlt oldódást. Ez a „magasabb életért” hevülő lírikus akkor öleli át végérvényesen, önmagában is az embert, amikor ilyen sorokat vet papírra:

Világos utcák, könnyű kis terek,
S itt járok én még, a régi gyerek,
Tán kissé fáradt s egy kicsit öreg.
. . . . .
Kit szép utak várnak, kit paloták,
Kis utca, tér s tán rajta kicsi fák,
Egy kis papír s pad: nekem a világ.

(*Világos utcák*)

Az egyetemességre törekvő életműbe, a Mindenséget átfogó szárnyalásba az ilyen egyszerű hangvétel közegén át épül be Fodor József sajátos lírai mikrokozmosza – árnyaltan, mégis meggyőzően, a szonatinák érzelmi-hangulatai rezgéseit követve. *A Bubits-kertben, A költő hálája, az álomért, a Rákóczi út 54* vagy a *Nyarak vándora, Kánikula, Vén nyár, Könyvet írok rólad* – a felsorolást tetszés szerint folytathatnám – egytől-egyig azt bizonyítják, hogy költőnk a rövidebb lélegzetű költeményeknek is avatott mestere. (Szépirodalmi Könyvkiadó)

VÁRKONYI NAGY BÉLA

Ismeretlen vizeken

Bertha Bulcsu: Füstkutyák című regényéről

Ismerem Bertha Bulcsut. Nyaranta hajót bérel a boglári kikötőben és vízre száll. Ha tehetné, tengereken vitorlázna, de tudvalévő: a Balaton is rejt elég veszélyt. Bertha is sokszor került már viharba, olyankor – bevallja, nem szégyelli – kísértette a félelem; de mindig nagyobb volt benne a győzés reménye-hite, s ezért vállalta a veszélyt. Berthában sincs kevesebb vágyakozás a biztonságra, mint más halandóban, de ösztöneiben jól érzi, hogy a művésznek, a művészetnek semmi köze a nyugalomhoz és a megelégedettséghez – amiként Faulkner írja.

Ilyen belső szándékkal foghatott regényíráshoz; – a novellista Bertha oly' biztonsággal áll e műfaj talaján, hogy már elérkezettnek látta az időt: valami veszélyt kell vállalni, írói veszélyt, erőpróbát, merészen, berthai módra.

Megírta a Füstkutyákat.

Az író már évek óta elkényeztette olvasóit; magam – másokhoz hasonlóan – ha megláttam a nevét egy novella elején, vagy felütöttem elbeszélés-gyűjteményeit, tudtam mit várhatok: Bertha ismét megengedi, hogy betekintsek teremtett világába, ahol keserű – szomorú emlékekre itt-ott fény hull az író szeszélye szerint, láttatva a vízparti emberek lassú mozgását, a szerelemmel sután-szépen küzdő lányokat és férfiakat, a ködben bolyongókat, a fáradt munkásokat és a világot érteni akaró fiatalokat. Álomszerű víziók ezek, hirtelen támadnak és váratlanul érnek véget, hogy megmaradjanak emlékezetünk poggyászában s magunkkal vigyük valamennyit, mint a velünk megessett dolgok terhét. Novelláiban már-már eléri a tökélyt, azt, amely egyre kialakulóbban az ő *berthaisága*, s kik értőbbek a tudós méricskélőknél, a bölcs mezében tetszelgő irodalom-osztályozóknál, jól tudják, hogy ez az egyetlen lehető mérce: mennyire hasonlít egy író *önmagára*.

Nem azt akarom mondani, hogy Berthának a novellák írása már nem okoz gondot, korántsem azt, hiszen jó művész, igazi író, s az ilyen soha nem ír egyszercsak könnyebben, mint írósa kezdetén, hanem újra és újra szüzen megküzd a műért; a legszebb és legkeservesebb az, hogy a tehetség soha nem vált át rutinba, az időnkénti írni-tudás adomány a sorstól, nem pedig a gyakorlat eredménye. Mégis: megelheteti valaki a terrénumát, mint ahogy az ember megragad egy tájon. Bátorság kell a kalandozáshoz, a fölfedező utakhoz; ezt a bátor útrakelést éreztem regénye olvastán.

Becsülöm őt, hát meg kell mondanom, a Füstkutyák nem tökéletes mű, nem olyan lenyűgöző, mint a novellái, mégis rokonszenves munka, mert indulattal írta, hiteles írói indulattal – ha ez az indulat nem is találta meg igazán a tárgyát.

Olvasóim bizonyára emlékeznek ifjúságunk azon idejére, amikor először tört ránk a szerelem testet és lelket égető érzése, noha vágyakozásunknak még nem volt valóságos alanya; szerelmesek voltunk anélkül, hogy valakit igazán szerethettünk volna. Azt hiszem ez az állapot nem sokkal, vagy egyáltalán nem különbözik a későbbiektől, amikor már párra találtunk. Önmagában mindkét állapot egyazon értékű, legfőlőbb praktikusán különböztethető meg. Az írói indulat is eképpen: érték önmagában is, csupán a kész mű láttán bírálható, vajon az indulat tárgya miféle: elégséges-e, vagy kevésbé?

Bertha írói – regényírói – indulata nagyobb a Füstkutyákban, mint amit választott tárgya, illetve a tárgy regénybeli felvetése – megérdemel. Nincs meg a kellő arányosság. Nem az indulatból kellene kevesebb, hanem amit céloz, az lehetne érdeme-sebb. Nagyszabású emberi sorsokat sejtek – Bertha tehetségének jóvoltából – egy publicisztikai értékű gond körül. Nem akarom a regény cselekményét ismertetni, akik olvasták, jól tudják, miről beszélek. Az okorcai termelőszövetkezet közgazdasági prob-

lémái – nem tagadom – összefüggenek az ott élő parasztok sorsával, de ezeket a közgazdasági kérdéseket egy műben vezető szálként kezelni kockázatos, inkább csak színfalként, kellékként lehetnének a történet színpadán. A Füstkutyákban az emberi sorsok, tragédiák képezik a kulisszát, pedig ezek alapos kibontása érdekelne; nem egy rövid szakaszban summázva-elbeszélve, hanem a mű folyamán elemezve, kibontva.

Pazarlást láttam, gazdag lehetőségek elmulasztását. Ami Berthának oly' nagy erénye novelláiban, hogy varázsló-tehetsége révén figurái bőrbe bújhatunk és így magunkon érezhetjük mindazt, ami embereivel megesik, az itt a regényben csak néhol bukkan fel, egy-egy epizód erejéig. Berthában mindig azt szeretem, hogy írásai magába fogadnak, amiként én is azokat, – most, a Füstkutyák olvastán külön éltünk: könyv és olvasó, kicsit idegenként, csupán egy-két gesztussal megteremtett kapcsolatban.

Mindamellet a könyv olvasmányos, az író tehetsége vitathatatlan: egy-egy kézmozdulattal, hangsúllyal valóságot teremt. Él a könyv, vérkeringése van, érzékletes és – mondtam már – lüktet benn az igazi írói indulat. Ez az a *berthaiság*, ami minden írásában ott van, akármit ír. Bertha Bulcsu már nem tud rosszul írni, ezt bizonyítja a Füstkutyák is: egy csaknem publicisztikai anyagot emel tehetsége írásművé. Novelláiban túlszárnyal önmagán olykor, itt ő emelkedik könyve fölé.

Jól tette Bertha, hogy megírta a Füstkutyákat. Erőpróbát akart, s az erőpróba sikerült, tehetsége mindent kibír. Tisztességesebben cselekedett, mintha nem szállt volna idegen, ismeretlen vizekre. Amikor újra kikötőbe ért, bizonyára megvizsgálta a hajó kötélzetét, a vitorlákat; emlékezett a viharok és szélcsendek idejére, megismerte a víz mélységét, már tudja, hogyan készüljön fel a következő útra. Nem lesz könnyebb ez a következő út, mert új és új veszélyek várnak a vállalkozóra, de ha nem szakadna el soha a parttól, nem válna belőle jó hajós.

Nem féltém útjaitól, – látom hajóját, amint tágas-szép vizeken úszik, s bejárja a maga útjait a parton várakozók gyönyörűségére.

SZAKONYI KÁROLY

Első funkcionális verstanunk

Péczy László: Tartalom és verstorma

Hatalmas munka eredményét foglalta rendszerbe Péczy László, a pécsi Tanárképző Főiskola tanára, amikor a verstantudomány egy egészen új ágának, a *funkcionális verstannak* kidolgozására vállalkozott. Ennek az új felfogású verstannak a fogalmát és problémakörét költőink, metrikusaink, versszakértő irodalomtudósaink eddig csak megközelítették, elvben és gyakorlatban – ahogy erről Péczy könyvének bevezetője nagyon gondosan számot ad, Csokonaitól József Attiláig, Négyesy Lászlótól Vargyas Lajoson, Gáldi Lászlón, Szabédi Lászlón keresztül a mai költészet verstani problémáit kutató Kiss Ferencig –, de nem dolgozták ki részletesen, nem rendszerezték átfogóan, és végső következményeit sem vonták le. Péczy is szerényen csak úgy fogalmazza meg célját, hogy „egy funkcionális verstan körvonalait megrajzolja”, „megsejtse”, „alapjait lerakja”. Ennél azonban máris jóval többet ad az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatában megjelent *Tartalom és verstorma* című nagyszabású tanulmányában.

Nem csoda, hogy csak most született meg az első ilyen rendszerezés. Ahhoz, hogy valaki sikeresen oldja meg ezt a nehéz és bonyolult feladatot, egész sor készség

szükséges: tudósokú verstani alapképzettség, amelynek szilárd bázisáról új eredményekre lehet jutni; kiváló irodalmi és esztétikai hozzáértés a versek tartalmi mélységeihez, hiszen a legragyogóbb formaérzék is csak üres keret, ha költészetről van szó; finom zenei érzékenység, mert nélkül lehetetlen a ritmus, rím kényes kérdéseire nyúlni; rendszerező képesség a hatalmas anyagban, akár az elméleti előzményekre gondolunk, akár a rengeteg verspéldára; s ugyanakkor minuciózus alaposság és türelmes pontosság, amelynek híján minden lépés kockázatos a verstani elemek kényes területén. Péczelyben, könyvének bizonyosága szerint, mindez szerencsésen egyesült.

A funkcionális verstan – a szerző értelmezésében – abban tér el a hagyományos leíró verstantól, hogy a vers formai eszközeit nemcsak leltárszerűen felsorolja és rendszerezi, hanem valóban a vers kialakításában játszott szerepük, funkciójuk szerint szemléli és értékeli, mint a tartalom kifejezés eszközeit. A leíró verstan merőben formalisztikus szemléletet tehát dialektikus, funkcionális szemléletre váltja át. A szemlélet alapja a tartalom és a forma szerves egysége, annak minden esztétikai konzekvenciáival. Az alapkérdés: „adott esetben miért nyúl ilyen vagy olyan versformához a költő”? A könyv bevezetése egész sor költői és metrikusi nyilatkozattal illusztrálja, hogyan bontakozott ki fokról fokra verstudományunkban az a szemlélet, amely a versforma összetevőiben jelentéssel bíró funkcionális eszközöket lát a tartalom kifejezés szolgálatában. Nem véletlen, hogy a költő bizonyos tartalom kifejezésére milyen formát választ („amikor az alkotás alapját képező élményanyag művészi tartalommal és kifejezést sürgető feladattá érik, mint mágneses központ magához vonzza a művészi megvalósuláshoz szükséges eszközöket, vagyis a tartalom formává teremődik”, 15. l.). A forma azonban nemcsak függ a tartalomtól, hanem vissza is hat rá („miközben a művész formálás közben keresi a legmegfelelőbb lehetőségeket, a tartalom is gazdagodik, világosodik, kristályosodik”, 13. l.), sőt – a költők nyilatkozatai szerint – nem egyszer a forma keresi a tartalmat.

Ugyancsak a bevezetésben vázolja fel Péczely a funkcionális verstan teljes problematikájának mintegy tíz területét. Ezekből a tanulmány elvileg csak hárommal foglalkozik egy-egy fejezetben – a versformákat meghatározó tényezőkkel, valamint a ritmus és a rímelés funkcionális szerepével –, de úgy, hogy ezek keretében úgyszólván a teljes problematikát érinti (pl. a strófaszervezeteket a rímeléssel kapcsolatban).

A három fejezet izgalmasan, meggyőzően és a legapróbb részletekig lehetővé mutatja meg tartalom és forma összefüggéseit, ezzel egyúttal a funkcionális verstan létjogosultságát is bizonyítva. A versformát meghatározó tényezőket a témában, az érzelem fokát, a műfajt s nemegyszer a stílust is formáló költői inspiráció jellegében, a versformákat befolyásoló történelmi környezetben, a műnek a történelmi-társadalmi helyzetéből következő tendenciájában és a költő egyéniségében jelöli meg, – ahogy felhasználja a hagyományos verstani elemeket, és ahogy egyénien változtat rajtuk.

A ritmus funkcionális szerepét illetően megállapítja, hogy nemzeti versidomunk formái általában dallamosabbak, énekszerűbbek jövevényformáinknál, mert az értelmi és a versnyomaték a hangsúlyos verselésben gyakrabban esik egybe. Bizonyára ez az oka annak, hogy Petőfi óta költőink „a líra területén leginkább a dal műfajára korlátozták a nemzeti formákat, s a magasabbrendű líraiság, az elmélyültebb érzelmiesség és bonyolultabb gondolatlóság megfelelő formáinak inkább a jövevény formákat érezték”, amelyekben a beszédszerűbb jambikus ritmus uralkodik. A múlt század közepe óta háttérbe szorult hangsúlyos versformák – irodalmunknak a nép élete és sorsa felé fordulását nyomon követve – a népi írók feltűnésétől kezdve egészen mai költőinkig, mégis előretörték. De hogy? Péczely számtalan beszédes példán mutatja be, hogyan képezték ki költőink (már Zrínyi óta) nemzeti versformáink beszédszerűbb változatait, amelyek magasabbrendű ihletnek megfelelő teljesítményekre is alkalmasak a „beszélt versben”: hol a szótagszámot változtatják sokféleképpen, hol a hangsúlyt tolják el a sor, illetőleg az ütem elejéről az ütem belsejébe („eltakart metszet”) hol enjambement-t alkalmaznak, hol pedig – s ez a legáltalánosabb mód mai költőinknél – összeötvözik a kétféle verselési elvet: a hazai ütemest és az átvett időmértékest, vagyis „megmértékkelik” az ütemes verset (akárcsak már Arany). Így sok

versünkre a szimultaneizmus, a „ritmikai többszólamúság” jellemző (Ady). Az tehát, amit mai verseinkben az avatatlan olvasó iskolás szemlélettel hajlandó lenne verselési pongyolásnak tartani, az – tudatos vagy öntudatlan – művésziesség lehet. Például a magyaros versidom modern használatában mutatkozó sok „pontatlanság”, „szabálytalanság” adott esetben a túlzott dallamosság elkerülését, az élőbeszéd kereketlenségéhez való közeledést szolgálja. Péczely olyan formákban is, amelyeket eddig a szabad vershez soroltunk volna (pl. Illyés korai verseit), kimutatja a szabadon kezelt, de a főbb metrumkereteket még nem sértő magyaros verselést.

Péczely könyve is segít szétoszlatni azt a tévhitet, hogy nemzeti versformáink csak szűk téma- és inspiráció-kör kifejezésére alkalmasak. „Nemzeti versformáink – kellő kiképzéssel – a tartalomkifejezés szempontjából semmivel sem jelentenek szűkebb skálát, mint rimes-időmértékes jövevény formáink” (76. l.). Ugyancsak példák sora érzékelteti, hogy az antik verselésű kötött versformák hogyan függenek össze a tartalommal, persze itt is kiaknázva a variációk végtelen lehetőségeit. (Érdekes megállapítás: József Attila, Radnóti Miklós, Illyés Gyula nem egy verse nemcsak tartalmában, hanem a művészi fegyelmet, szigorú kötöttséget kívánó klasszikus versformával is kifejezett valami tiltakozást koruk barbársága, ziláltsága, emberi viszonylatainak logikátlansága ellen, mintegy a kulturáltság és a humanizmus mementójaként hatott.) Péczely korántsem újítja fel azt a formalisztikus babonát, amely szerint egyes ritmusfajták *eleve* bizonyos hangulatokat közvetítenek („a versforma magában véve még csak holt képlet, életrehívó szava a költői mondanivaló, megvalósításának eszköze a költői nyelv”, 94. l.), de azt meggyőzően mutatja ki, hogy bizonyos gondolati, érzelmi, hangulati tartalom kifejezésére nem véletlenül folyamodnak költőink ehhez vagy ahhoz a ritmusfajta-hoz vagy versformához. Ő is elismeri, hogy a jambusi formák végtelen sokfélesége az árnyalatok kimeríthetetlen gazdagságát, a tartalomhoz simulás számtalan lehetőségét rejt magában, de azt is kimondja, hogy a jambus, *lényegét nézve*, mégis csak ellenkezik nyelvünk dinamikai és hangleyjtésbeli alkatával (a magyar hangsúlylal ellentétes emelkedő jellege miatt). Annál nagyszerűbb, hogy költőink milyen pazar leleménnyel tudják összeegyeztetni a kétféle elvet.

A sorozatosság (vagyis a ritmikai képletek ismétlődése) tekintetében Péczely is azok nézetét osztja, akik a sorozatosságot a ritmus elengedhetetlen feltételének tartják. A sorozatosság esztétikai értékelésében megkülönböztet *metrikus verset* (amelyben a ritmikai elemek bizonyos következetességgel ismétlődnek) és *egyedi, egyszeri ritmust*, amelyben a ritmus nem mint kész hagyomány van jelen, hanem *éppen annak a versnek* a tartalmi tényezői, a gondolatok, érzelmek folyamata, kibontakozása, hullámzása, alakítják ki. (Az ilyen rendszerint polimetrikus vagy poliritmikus vers, szemben a képletes, monometrikus-monoritmikus verssel.) Az *egyedi ritmus* kategóriája nélkül meg se lehetne közelíteni legújabbkori verseink ritmusát. Ebben a fejezetben mintaszerű a *Csongor és Tündéből* az Ej monológjának és József Attila *Külvárosi éjének* a tartalmi és formai összhangot feltáró elemzése, és meggyőző az a következtetése, amely legújabb líránk verstani megértésének egyik kulcsa lehet: „az ilyen fajta vers nem úgy keletkezik, hogy az ihletnek, mondanivalónak, témának stb. megfelelő hagyományos formába, ill. ennek variánsaiba illeszkedik a kifejezendő anyag, hanem a megszülető gondolat vagy a kibontakozó érzelem teremti, ill. bontatkoztatja ki a neki megfelelő formát” (130. l.). Ilyenkor – helyesen állapítja meg – inkább a tartalom felől születik meg a forma, az erős gondolatiság, az értelmi meggyőzés szolgálatában. „Van itt is ritmus – e nélkül nincs vers – csak a metrikus vershez viszonyítva lazább, elmosódottabb, el-eltűnik, majd újra felbukkan, megerősödik, gyakran vált” (uo.). „Mindez új korszakot jelent a magyar verselés történetében” – teszi hozzá Péczely.

Azt a szerepet, amelyet a szabad vers legújabbkori verselésünk kialakításában, a hagyományos metrumok merész feloldásában játszott, egy Kassák-vers elemzésével érzékelteti. Rendkívül érdekes az is, amit a versforma művön belüli megváltozásának esztétikai funkciójáról ír, egész sor hazai és külföldi versen példázva, hogy mik lehetnek egy-egy versen belül a ritmusváltásnak a tartalomból következő okai.

Ugyanígyan gazdag a tanulmánynak a rimelésről szóló harmadik fejezete. Az

alapelv itt is funkcionális jellegű: „a rim értékét végső soron csak szövegbeli összefüggésében lehet megállapítani” (165. l.). Péczely azonban, mint másutt sem, itt se dogmatikus, és hangoztatja, hogy „a szöveg hangulati légkörének megteremtésében jelentőségükkel és hangalakjukkal maguk a rímzők is szerepet kapnak” (187. l.), vagyis fontos funkcióhoz jutnak: hol a sor (vagy éppenséggel az egész vers) gondolati, mondattani vagy akusztikai lezárására szolgálnak, hol az emlékezetbe vésést könnyítik meg, hol a költemény érzelmi és hangulati hatásához járulnak hozzá. „A költői tehetség egyik próbaköve, hogy a nemzeti nyelv szókincsének hatalmas tárházából ki tudja választani a helyhez, alkalomhoz, mondanivalóhoz leginkább illő rímnek való szót” (187. l.). Péczely meggyőzően mutatja ki, hogy még legkiválóbb formaművész költőinknél (Kosztolányi, Babits, Weöres), legbravúrosabb rímtechnikusainknál is a tartalom kifejezés szolgálatában áll a rím, náluk sem bontva meg a tartalom és a forma művészi egységét. A végső tanulság: „egy-egy vers rímtechnikája éppoly szerves része a tartalmat kifejezni hivatott formai rendszernek, mint a forma bármely más eleme, pl. a szerkezet, a stílus, vagy akár a versforma más tényezője, mint pl. a ritmus” (219. l.).

Péczely a részletkérdésekről szóló eddigi irodalom rendkívül gondos számbavételével dolgozta ki rendszerét, régi költői nyilatkozatoktól a legújabb kutatási eredményekig. Műve az eddigi verstani kutatások eredményének nagyon lelkiismeretes összefoglalásaként is kitűnő. Feldolgozási módszerét világos és didaktikus kifejtés, módszeres előrehaladás jellemzi, amely könyvét a nem-szakember számára is érthetővé és élvezhetővé avatja. Számtalan szuggesztív példa-elemzés alapján vonja le következtetéseit, – de levon ilyeneket is, nem csupán illusztráció-sorozatot, példatárt nyújt tanulmányában. A példákban finom érzékenységgel nyúl le a versek legapróbb tartalmi és verstani összetevőire, következtetéseit pedig az evidencia erejével tudja elfogadtatni. (Legfeljebb egy-egy példában érezzük túlzásnak funkcionális verstani következtetéseit: pl. azt, hogy Babits *Május huszonhárom, Rákospalotán* című versében a hexameter és a pentameter váltakozásából eredő ritmikai ellentétben „annak a tartalmi ellentétnek a feszülését is érezzük, amely az első rész forradalmi nekihevelése és a második rész megtorpanása, a megvalósuló, forradalmat elutasító magatartás között van”. (23. l.). A tanulmány rokonszenves vonásai közé tartozik, hogy sehosem általánosít dogmatikusan, az új elméletet felállító tudós elfogult hevével: az árnyalt jelenségkomplexumokat valóban árnyaltan, a variációkra és a kivételekre is gondosan figyelve mutat be és elemez. (Pl. a népies téma és a népies forma összefüggéseinek megvilágításakor egy sor kivételt említ, amikor a népies téma nem nemzeti versidombban jelenik meg: Arany *Bolond Istókjától* Ady *A grófi szérűn*-jén keresztül József Attila *Éhségig*.) A könyv nemcsak a verstan tudományát viszi előbbre egy új szemlélet rendszeres kifejtésével, hanem – éppen didaktikus jellegénél fogva – arra is hivatott, hogy a versek iránt érdeklődő olvasói rétegekben *egészen új versszemlélet* alakítson ki, *korszerű verskultúra* alapjait vesse meg. A vers formai titkainak ilyen mélységű kikutatása egyúttal magasabbrendű, bonyolultabb versélvezéshez, mélyebb esztétikai élményhez segíti az olvasót.

Mert mik a fő tanulságai Péczely tanulmányának?

Az, hogy eddigi dogmatikus és formális verstani felfogásunkat, fogalomrendszerünket teljes mértékben át kell értékelnünk. Ezután, ha verset olvasunk, akarva-akaratlan funkcionális verstani szemlélettel látunk bele a vers szövetébe; ha tanulmányt írunk, nyoma lesz benne annak, amit ebből a könyvből tanultunk. Péczely eredményesen folytatja tovább egy sereg *verstani babona* – eddig általánosan emlegetett „szabály” – szétfoszlatását, amelyet már más ritmikusaink megkezdték; pl. azét az elterjedt nézetét, hogy egy „jó” időméréses vers vagy végig végig emelkedő, vagy végig ereszkedő ritmusú. Ha legújabb költészetünket helyesen akarjuk értékelnünk, akkor, úgy látszik, meg kell szoknunk, hogy a vers többé nem *szabályos ritmus*, és esztétikai szempontból is fel kell vetni majd a kérdést, hogy akkor mi teszi a verset verssé, miben különbözik a vers – a hosszabb-rövidebb sorokba rendeződésen kívül – a művészi prózától, amely esetleg ugyanolyan „szép” érzéseket és gondolatokat közöl, sőt nemegyszer zenei elemekben sem szűkülökdi. Előrelátható, hogy egyre nehezebb lesz,

egyre bonyolultabb hozzáértést kíván majd a lírai költeményeknek a felfogható tartalom túlmenő esztétikai értékelése, hiszen az új kritikusok többé nem mérhetnek egyszerűen hozzá egy-egy új költeményt a jól bevált, klasszikusnak minősített verstani mércékhez. (Péczy könyve az ő számukra is nélkülözhetetlen.)

A tanulmány arra is rádöbbsent (amit a szerző egyhelyütt meg is említ lábjegyzetben), hogy esztétikai-verstani tankönyveink milyen formalisztikus módon bánnak el a verstani kérdésekkel, milyen üresen tanítják például a rímeket, – holott igaza van Péczynek: a középiskolai stilisztikai tankönyvek „verstani része leginkább lehetett volna hivatott egy bizonyos szemlélet elterjesztésére” (a 163. lapon, ahol a rímelés funkcionális szerepéről van szó). Nyilván már az iskolában kell majd megkezdeni a funkcionális verstani szemléleten alapuló verskultúra kialakítását (egyidőben a tanár- és tanítójelöltek képzésével).

Persze, a funkcionális verstan *teljes* rendszerének kidolgozása még a jövőre vár. (Nyilván Péczy a leghivatottabb erre.) A tanulmány maga is nem egy helyen távlatot nyit a további részletfeladatokra. Bizonyára meg kell majd vizsgálni a verstani jelenségek összefüggését a korstílussal, a stílus- és izlésirányzatokkal, a költői mozgalmakkal (pl. az impresszionista vagy a szimbolista verstechnikának alighanem megvannak a maga verstani megnyilvánulásai, nemegyszer újdonságai), valamint a költői egyéniség formameghatározó vagy legalábbis a verstani eszközök megválasztását befolyásoló hatását (a tanulmányban *közvetve* számos utalás található erre is), a strófaszerkezetek és a versformák *önálló* rendszerét (nemcsak a többi formai eszközökhöz kapcsoltan), versforma és nyelv összefüggéseit, a rím eredetét *történeti* szempontból (hiszen funkciója csak így lenne tisztázható) – és így tovább. Annak, hogy Péczy a mai magyar költőknek aránylag szűk köréből meríti példáit (Illyés, Weöres, Juhász, Jankovich, Kassák), előnye is van, hátránya is. Előnye, hogy az olvasó a legkülönbözőbb példázott verstani jelenségeket néhány markáns és formai szempontból különösen hálás költőgyéniség összefüggésében látja. (A tanulmány egyik tanulsága – melléktermékként – az, hogy Weöres Sándor magasán kiemelkedik mai költőink közül mindent tudó formaművészetével, főképp mint „magyaros formáink egyik legavatottabb kezű és legzeneibb felhasználója”). Hátránya, hogy többi költőnk formahasználatához nemigen kapunk eligazítást, pedig nyilvánvaló, hogy a funkcionális verstan elsősorban újabb költőink helyesebb értékelésében játszhat szerepet. Viszont az is igaz, hogy a tanulmánynak mai líránkra vonatkozóan levont általánosításai valamennyi újabb költőnkre érvényesek.

Míndezek a „hiányok” mítsem vonnak le Péczy könyvének meglévő, gazdag értékeiből, úttörő jelentőségéből. Ha a benne meghirdetett és nagy vonásokban máris kidolgozott funkcionális szemlélet hamarosan tért hódít verstani felfogásunkban, ez elsősorban ennek a tanulmánynak lesz az érdeme.

MAKAY GUSZTÁV

Károlyi Amy:

A harmadik ház

Károlyi Amy nem termékeny költő. Ez a mostani még csak a harmadik kötete – majd tíz évre a második és kereken húsz évre az első után. A három kötet együtt sem tesz ki tíz ívet. Ha egyéb nem, már ez is gondolkodóba ejthetne, hogy nem a szokásos költőnő-típussal van dolgunk. A költőnők általában sokat és könnyen írnak.

Aztán, ha közelebb lépünk költészetéhez, véleményünk megerősödik. *A harmadik ház* – új kötete – elejétől végig gyanúkat igazolja.

Mindenekelőtt igen fejlett konstruáló érzékről tanúskodik. Ez nemcsak egy-egy versben, hanem az egész kötetben szembeötlő. Bizonyára ebből a hajlamából fakad tömörsége. Aki ismeri a szavak funkcionális értékét, az óvakodik a feleslegestől.

Továbbá jellegzetesen intellektuális költő. Ha érzelmeket fogalmaz meg, akkor is mindig fegyelmezett, éles vonalú, sohasem clomló. Az ember szinte egyenként rá tudna mutatni a kísértő alkalmakra, melyeket legyőzött. Lehet

szó akár a legközvetlenebb élményről: az anyaélményről is.

Sajátságos – és ugyancsak nem nőies jellegzetesség – a műveltség gyakori ihlető szerepe költészetében.

Károlyi Amy Weöres Sándor felesége. Elképzeltetlenség, hogy egy olyan rendkívüli költő-egyeniség közelsége hatástalan maradt volna rá. Weöres Sándor szemléletének, ars poeticájának nyomai félreismerhetetlenek Károlyi Amy költészetében. Csakhogy a hatás sokkal inkább felszabadító, tudatosító, mint félrevívó. Az önmegismerés, a magáralátalás lehetősége. Egyébként aligha szülhetné a mozgás ekkora biztonságát, a hang ilyen természetességét.

Minden, amiről eddig szó esett, *A harmadik ház*-ban vált véglegesen nyilvánvalóvá. Károlyi Amy költészete most érett meg, teljesedett be igazán.

A kötet öt ciklusból áll. Összeállításukon, sorrendjükön egyaránt szigorú szerkesztési elvek érezhetők. A kötet első fele inkább a „nagy világ”, a filozófiai, a kozmikus-mitikus kalandozások, a második a „kis világ”, a köznapok, a föld élményanyaga. Az elsőbe két ciklus, a másodikba három került.

Az indító ciklus, *A harmadik ház* tartalmazza a címadó verset, a kötet bizonyára legnagyobb vállalkozását és teljesítményét. Tíz részes költemény ez, körkép, bölcséleti-lírai helyzetjelentés az élet egy nevezetes pontján, az öregség küszöbén, a „halál tornácán”. A „bárány mennyboltú ifjúság” és a „fojtó, villámló nyár” két háza után az élő ember utolsó háza, az öregség bejáratánál. A sorokban szürke apróságok vegyülnek hatalmas távlatokkal, s adják a vers ritka feszültségét. Képek gazdag zuhataga, meglepő, sőt olykor megdöbbentő asszociációk. Csak két rövid részletet izelítjük:

Fésülködöm.

Az ágyam bontom.

Gondom, hogy hol a szennyes-számla.

S már megszámlálva minden csontom.

– – – – –
– – – – –

Nem csak tű fokán juthatsz a mennybe

olykor egy állat

olvatag tükrű

rettegő tükrű

szeme ereszt be.

A következő ciklus az *Antiik mezőn* a leginkább műveltség-ihletésű. Érdekes viszont, hogy az 1957-ben megjelent *Holdistennő* c. kötet itáliai versei a klasszikus emlékek közvetlen

hatása ellenére sem voltak képesek az ókor levegőjét ekkora erővel idézni. Az ember háta kissé megborzong, s szinte fizikailag érzi a görög mítosz szelét, amikor például a *Persephone*-t olvassa.

Az *Ovál*-ciklus miniatűrök gyűjteménye, apró képeké. Az impresszionizmus csábítása itt természetes lenne, érvényesülése magától értetődő. A néhány soros versekben azonban majdnem nyoma sincs. A kisművesség formai jegyeit kemény és zárt szerkezet ellensúlyozza. A címadó vers olyan, akár egy Cézanne-csendélet:

Alma és kés magánya

kockás abrosz-ováiba.

Várnak a kézre-szájra,

nyíljék életük csendje,

nyíljék csendjük oválja.

A *Moll* c. ciklus tematikailag ide kapcsolódik. Mégis talán ez a legnőiesebb a kötetben. Már a címek is földközelségre utalnak. *Erkély*, *Kertiszék*, *Főtájás*, *Örökség*, stb. Erényei azonban megóvják Károlyi Amyt attól, hogy érzelmi kilengésekbe keveredjék. A *Kórházkert* nyolc sora például nagyszerű összefogottságával szinte robban a feszültségtől:

I.

Égnek tartott csőrrel fütyöl
ágon a rigó, sárga hévvel.
Nem törődik a vakok, bénák
bibliai seregével.

II.

Apám kinjának árnyékában,
anyám holtának sejtésében
háttal ülök a gyászos háznak
egy galagonyafa tövében.

Külön ciklus: az *Utazás* sorakoztatja föl a világjárások lírai aratását. Úgy vélem, a kötet leghalványabb része. Szép strófákkal, egy-egy találó négy sorossal a kínai versek között (*Öreggek*, *Vuhan felé*), de ha valahol, akkor itt ütött némi rést az impresszionizmus, méghozzá nem is éppen a kötet javára.

Jómagam ebből hagytam volna ki néhány verset (*Angol pázsit*, *Hangcsou és Sanghai között*), s hozzájuk a *Moll*-ciklusból olyanokat, mint a *Főtájás* vagy az *In memoriam*.

A kötethez, mellyel költészetünk minden-
képpen több lett, Weöres Sándor rajzolt fur-
csa egyszerűségű, kínai emlékezőket éb-
resztő, sokszor izgalmas vers-záró illusztráció-
kat. A címlap és a kötéstervezés is bizonyára az ő
munkája, bár ez sehonnan sem derül ki.

CSORBA GYÖZŐ

Hajnal Gábor:

Az idő szelében

Hajnal Gábor jelentősebb költő, mint az iro-
dalmi „közvélemény”, és pedig irodalmároké-
ítészeké éppúgy, mint olvasóké, tartja. Nem
egyedül ő ilyen homályban maradt, mellő-
zött, de többre érdemes alkotó. Szinte típus
– ők irodalmunk színvonalának igazi érc-
fedezete, a jó átlag, amelyből a néhány iga-
zán nagy kinőhet. A népszerűségnek külön-
ben a nagysághoz jóformán semmi köze.

Persze, mindennek van oka. Hajnal Gábor
szinte „anti-költő”. Csupa negatívumban le-
het megfogni költői személyiségét. És az élet-
mű tényleges eredményein túl bírálatunkkal
hadd adózzunk sajátos, tartózkodó költői ma-
gatarlásának, ami nem csupán „halkszavú-
ság” (az általában az érzelmesség egy fajtája)
– inkább tárgyiaság. Nem akar „költői”
lenni sem a népiesség, sem a mutatós gon-
dolatiság, sem a közösségi-mozgalmi pátosz,
sem az „izmusok” elvontsága vagy mozgalmassága értelmében. Megszabadítja költésze-
tét mindenféle romantikus gesztustól, akár
múltszázadi, akár századeleji, akár forradalmi
vagy avantgarde romantika legyen is az. Eg-
zaktságra törekszik, a látottak és az érzel-
mek pontos visszamutatására. Fanyar, mér-
téktartó, világa eléggé zárt, élményköre szűk.
Mindez nem dicséret, nem is értékelés, csak
ténymegállapítás, mint ahogy az is, hogy
nincsenek illúziói s csaknem teljesen hiány-
zik belőle a költői mesterséghez sokak által
elengedhetetlennek tartott exhibicionizmus.
Nem hivalkodóan intellektuális s nem is
programszerűen harcos. Hát akkor mi a tar-
talma költészetének? A szorongás, mely nem-
zedékének szinte napjainkig el nem maradó
kísérője volt, az elégedetlenség – mely látja
s látatja, hogy mindez nincs rendjén, a ritka,

számára szinte hihetetlen, épp azért oly sze-
mérmesen megmutatott öröm pillanata, s vé-
gül a munka, mely korántsem csodaszor, nem
is mindig jó, nem is feltétlenül fölemelő,
éppen csak szükségszerű, mert az emberség
egyetlen lehetősége: a munkában megvaló-
suló felszabadulás nehezen kiküzdött élmé-
nye. Szolidaritás? Ez is inkább tudatosan
vállalt lemondás a lírában oly gyakran je-
lentkező túlzottan személyes önállításról.
Egyetlen konkrét kapcsolat vonja fénybe lí-
ráját, mikor „férfikora meglett fészeköröm
sugarát” villantja föl: a jólsikerült házasság-
nak a modern lírában sajnos szintén fölöttébb
ritka, s ráadásul itt egyáltalán nem hazugan
idilli megéneklésével.

Mindebből következik: Hajnal tudatos
költő, tudatosan *tartózkodó* költő, s hogy
ilyen ön-visszafogással mégis figyelemre
méltó műveket alkothat, arra kivételes érze-
kenysége teszi képessé. A szinte csupa-seb
érzékenységű léleknek ezzel a fegyelmzett-
séggel való együttélése: ez adja verseinek
különös belső feszültségét, a ritka fölengé-
dések hőfokát.

Formai tekintetben is gazdagabb, mint a
felületes olvasó érezheti. A dunántúli klasz-
szikus magyar hagyomány éppúgy ott bújkál
verseiben, mint az impresszionizmus lágy rajz-
késztsége s az expresszionizmus határozott
vonalai. Mindez azonban ritkán kerül előtér-
be: mindig az érzés, benyomás diktál.
Az festi meg a képeket, az borítja a versek-
ben mindenre a ködöt, port, szürkéséget,
mely szorongásos, fájdalmas, s ezt tudatos-
sággal leküzdő lelke tartalmainak megfelel.

A múlt és ma értelmiségének sokféle gond-
ja, problémája fogalmazódik meg e versek-
ben. „Türelmetlen nyugtalanság” ez, de nem
dekadencia, hanem egészséges kételkedés.
Hajnal így fogalmazza meg ezt a magatar-
tást:

De aki mérlegel, keres
emberséget az éjszakában,
töpreng, mi igaz, mi helyes
s kételkedik saját szavában,
tetteit rostába veti
s rázza őket, mint éj viharja,
barátját bennem megleli,
utunk közös csillag mutatja.

Azt hiszem, nem is okvetlenül kell ennél ha-
tározottabb hitvallás a másokkal közös *csil-
lag* mellett, hiába vádolja magát a költő:

En a nép nevében szólni sohse mertem,
pedig élve éltem félszeg szerelemben.

Nem mindenkinek jut közvetlen harci föl-
adat: van helye napunk alatt e félszeg együtt-
érzésnek, sőt a rezignációnak és az ilyen,
kevesekhez szóló költészetnek is. Kétségte-
len, hogy nem kellemes, nem tetszetős, nem
is ún. „mélyenjáró” líra a Hajnalé, de most,
hogy az ötvenéves költő válogatott és új
verseinek kötete az egész életmű áttekinté-
sét adja: nyilvánvaló, hogy mennivre egy-
séges s mennyire céltudatos. Egyik hazai
irányhoz sem sorolható, de nem is látvánvo-
san „egyéni” – szívós, elszánt, munkás líra
ez, s ebben sokkal korszerűbb, bátrabb, mint
nem egy fiatal alkotó merészebbnek ható
költői mutatványa. Ha megmaradna a tar-
tózkodás s belső fegyelem útján, ugyanak-
kor szorongásai s görcei is fölödnének,
élménvilága gazdagodnék, formailag is ol-
dottabb, bátrabban kísérletező lenne: talán
nagy költészetté is nőhetne. Nem titkoltuk:
hasonló szemléletű és kifejezésmódú költőt
többet szeretnénk látni költői glóbuszunkon,
mely ezzel a kevésbé színes, mozgalmás
iránnyal (ha az valóban irányzattá fejlőd-
nék) mindenképpen gazdagabb lenne.

KRISTÓ NAGY ISTVÁN

Gyergyai Albert:

Kortársak

Gyergyai Albert „Klasszikusok” című, 1962-
ben kiadott esszégyűjteménve (amely Villonról,
Shakespeare Antonius és Cleopatrájáról, Vol-
taire-ről, Flaubert-ről s a világirodalom több
más nagy alakjáról és sarkalatos művéről
szóló írásokat tartalmazott) az „utolsó klasz-
szikus”-ról: Anatole France-ről írott tanul-
mányról zárult. Az új Gyergyai-kötet a *mo-
dern* európai irodalom prominens alkotóinak,
elsősorban természetesen a Gyergyai szívéhez
legközelebb álló francia szerzőknek (Proust,
Valéry, Colette, André Malraux, Camus stb.)
szentelt esszéket, cikkeket és recenziókat köti
csokorba. De a franciák mellett néhány an-
gol, német, orosz, belga és svájci író (Tho-
mas Mann, Verhaeren, Ljev Tolsztoj, Vir-
ginia Woolf, Richard Hughes, Ramuz) port-
réja és egy-két emlékezetesen szép képzőmű-

vészeti írás (Rembrandtnak a Louvre-ban ör-
zött „Az irgalmas szamaritánus” c. festmé-
nyéről, Van Goghról, a budapesti Szépművé-
szeti Múzeum francia festmény-kincseiről) is
helyet kapott a félezer oldalas kötetben.

Charles du Bos-ról szólva Gyergyai meg-
jegyzí, hogy a két háború közötti korszak
kiemelkedő francia kritikusanak értekező pró-
záját „a tudás, az elmeél, a szépérzet és az
áhitat egybeolvadása” jellemzi. E szavak a
Gyergyai-tanulmányokra is érvényesek. Ő, a
30-as években feltűnt magyar esszéista-nem-
zedéknek – Szerb Antal, Halász Gábor, Kom-
lós Aladár, Német Andor, Cs. Szabó László,
Rónay György, Illés Endre és Kolozsvári
Grandpierre Emil mellett – egyik legkivá-
lóbbja, oly alapos ismeretek, s annyi új és
finom szempont birtokában, az esztétikai fo-
gékonyág és a művészi érzékenység oly fo-
kán, oly hajlékony és előkelő nyelven ír a
francia literatúráról, hogy mai esszéirodal-
munkban e területen ő áll az első helyen.
Nem tartozik azok közé az irodalomtudósok
közé, akik halmozzák idézeteiket, s így ki-
vánják elkábitani, lehangereelni az olvasót.
Jól megválasztott, de nem nagyszámú cí-
tatumait „úgy alkalmazza, mint egy arany-
míves az ékköveket”, – ahogyan a közelmúlt
egyik jeles francia írástudóját méltatva meg-
jegyzí. Csiszolt, indázó, ritmikus, hosszú (de
mindig kristálytisza értelmű és sosem ne-
hézkes) mondatait – egy ragyogó stilisza
remekléseit – gyönyörűséggel olvassuk, s
örömmel akad meg szemünk egy-egy olyan
apró, artisztikus, találól és világító megfo-
galmazáson, miniatúr jellemzésen, mint ami-
kor Duhamel hőjét: Salavint, továbbá Don
Quijotét, Candide-ot és Miskin herceget „a
suta jószág s a szép illúziók mennyei balekjei-
nek” nevezi.

Az arcképek, amelyeket átnyújt, elegánsak,
egyszersmind tömörek. André Gide-ről szóló
írása nem egészen két nyomtatott oldalnyi,
azonban a kis terjedelem ellenére is nagyon
sok lényeges adalékot, tudnivalót mond el
Gide változatos életművéről, valamint nyug-
talan próteuszi emberi lényéről. De hasonlóan
ökonómikus az a kurta cikke is (hosszú-
sága ugyancsak nem éri el a két könyvol-
dalt...), amely Francis Jammes harmonikus
és patriarkális költészetének világába vezet
be bennünket...

Amilyen fenntartás-nélküli tisztelettel szól
Gyergyai a közelmúlt és a jelen irodalmának
nem egy mesteréről (amikor pl. Tolsztoj em-

beri lényéről és művészi zsenialitásáról beszél, hangja nemes pátosszal telik meg), olyan határozottan (bár szeretetre méltó, nobilis, barátságos bírálói hangon) mondja el ellenvéleményét Claude Roy „Klasszikusok társaságában” c. kötetének egyoldalú, nemegyszer felszínes módszeréről, a Dobossy László által szerkesztett „Mai francia költők” c. antológia esetlegességeiről és súlyos hézagairól, Várkonyi Nándornak az egykori „Symposion”-ban megjelent, „A francia szellem” című értekezéséről, a „Vörös és fekete” filmváltozatának művészi gyengeségeiről. Aragon helyét az újabb francia irodalom élvonalában látja, de – a könyv 250. oldalán – nem hallgat Aragon, a *kritikus* olykor nem meggyőző, nem elmélyült állásfoglalásairól, megnyilatkozásairól.

Igen rokonszenves az az *őszinteség* is, amely a könyv anyagának összeállításában megnyilvánul. Gyergyai nem tagadja, hogy a múltban távol állott a történelmi materializmustól, a marxista szemlélettől; e régebbi korszakát reprezentálják a kötetben a Paul Claudel egyik drámájáról („A selyempipó”), az „Egy falusi plébános naplója” c. Bernanos-regényről, valamint a Charles du Bos-ról és Francis Jammes-ről szóló cikkek, továbbá az első (1927-es) Mauriac-tanulmány. Második Mauriac-írása és egyéb újabb esszéi, arcképei már irodalomszemléletének átformálódásáról (ugyanakkor azonban régi kedves írói iránti változatlan hűségéről) vallanak. A korábbi és az újabb írások végül is *egységet* alkotnak, „számot adva egy lélek történetéről, egy lélekéről, amely kezdettől fogva egynek érzett életet és irodalmat...”, – mint a bevezető mondatokban olvassuk.

A „Kortársak” szép, gondos kiadásban, névmutatóval jelent meg. E névmutatóban azonban hiába keressük Pierre Teilhard de Chardin filozófus és paleontológus nevét (holott a 233. oldalon említi őt Gyergyai), hibásan szerepel Claude *Autant* Lara filmrendező neve (ugyanilyen téves ortográfiával olvassuk e nevet a 483. oldalon is), Tihanyi Lajos, a „Nyolcak” csoportjához tartozó festő keresztneve „Ernö” lett, Marcel Schwob francia esztéta vezetékeve pedig „*Schoob*”-ra torzult a névmutatóban. Az írások születési évét – nagyon helyesen – feltünteti a könyv, azonban (bizonyára nyomdai hiba folytán) a Pourtalès-cikk, a Tolsztoj-vitairat és a második Mauriac-tanulmány keletkezési időpontja nincsen megjelölve. Lényegesebb hiányosság, hogy az

írások eredeti lelőhelyéről nem kap tájékoztatást az érdeklődő. Az 1930-as években megjelent Proust-fordítás élen közölt tanulmányban Gyergyai köszönetet mondott Babits Mihálynak és Gellért Oszkárnak, akik „az egész vállalkozás eszmei sugalmazói és megteremtői” voltak, valamint Robert Aron-nak és André Malraux-nak, „akik a fordítás jogát kiharcolták” és Gara Lászlónak, „a magyar ügyek irodalmi szószólójának Párizsban”. E sorok most kimaradtak, pedig feltehetően a mai magyar olvasót is érdeklí, kiknek volt részük az első magyar Proust-tolmacsolás létrejöttében.

A „Klasszikusok” 4000 példányban jelent meg, e kötet csak 2500-ban. Nem gondolnánk pedig, hogy a „Kortársak” kisebb érdeklődésre tarthatna számot; sőt éppen ellenkezőleg, hiszen azokról az írókról, akiket Gyergyai az új kötetben tárgyal ((Duhamel, Giono, Giraudoux, Cocteau, Pierre Brisson, Estaunié stb.), igen csekély számú magyar nyelvű publikáció látott napvilágot.

A „Klasszikusok” és a „Kortársak” után pedig várjuk a következő Gyergyai-kötet mielőbbi megjelenését, – azét az újabb esszé- és cikkgyűjteményét, amely Gyergyai Albertnek Ambrusról, Füst Milánról, Babitsról, Móricz „Rokonok”-járól, Kassák Lajosról, Kosztolányiról, Török Sophieról, Gellért Oszkáról, Kozma Lajosról s más magyar írókról és művészekről szóló írásait öleli majd fel.

DÉVÉNYI IVÁN

Szabó Magda:

Tündér Lala

Szabó Magda gyermekregénye a mese és a gyermekfantázia tündérvilágából indul ki. Megtalálhatjuk benne Tündérország minden kellékét: Iriszt, a tündérkirálynőt, a kis Tündér Lalát, Irisz királynő gyermekét, akit tündérmódon a nagy fügefafa nyújtott át neki, amely alatt százezer évenként a tündérkirályokat koronázni szokták. Ebből kiderül mindjárt az is, hogy a tündérek sosem halnak meg (hiszen azért tündérek). Az is természetes, hogy ebben a tündérvilágban mindenki és minden „tündér”. Az állatok is, sőt még a tárgyak is. Ez utóbbi vonás azonban

már feltűnően eltér az eddigi tündér-képletektől, még a Petőfi által rajzolt csodálatos tündérországtól is. És a leginkább meglepők, figyelemreméltók és maiak ebben az elképzelésben ezek az eltérések.

Tündérkirálynők, királyok, királyfiak és egyéb tündéri lények az eddigi tündérmesékben, történetekben is voltak. Találhatunk ezekben a történetekben embereket, állatokat, boszorkányokat, gonosz szellemeket is, de ezek valahogy mind kívül rekednek ezen a tündérvilágon, amelyben „híre sincs a télnek”, hol „örökös tavasz pompájában élnek”. Egy egy ember is eljuthat oda, mintegy földi jósága és szenvedései jutalmaképpen, mint ahogy János vitéz is csak itt talál végső jutalmat, menedéket a földi szenvedések után. Van azonban a népmeséknek egy másik ismert tündérmotívuma is, amikor a tündérlény száll „le” és lesz földi párja a mesehősnek. Szabó Magda fantáziáját ez a másik népmesei motívum ihlette. Nem úgy, hogy tündérlényt adjon jutalmul a jó földi királyfinak, hanem az egész tündérvilágot varázsolta valamiképpen utópisztikus földi paradicsommá. – Arról például szó sincs, hogy ebben a tündérországból minden olyan nagy összhangban menne, hogy az emberek mentesek lennének a különböző szenvedélyektől, vagy rossz tulajdonságoktól. Általában emberi, „földi” tulajdonságokkal találkozunk lépten nyomon. A királynőnek megvannak a tanácsadói (államtanácsosai, miniszterei), köztük, mint legfőbb Aterpater, a gonosz varázsló, aki szemet vet a királynőre. Őt akarja elvenni feleségül, hogy ne csak a legnagyobb tudós, hanem király is legyen. A korlátlan hatalom csábítja tehát, hogy kénye kedve szerint uralkodhasson. És erre éppen Tündér Lala, a tündérkirályfi nyújt neki lehetőséget azzal, hogy olyan csínyeket követ el, melyek bajba sodorhatják. Aterpater pedig kideríti róla, hogy emberszive van, s így a legsúlyosabb büntetést kell elszenvednie, ha ez kitudódik: „Tűzragó” lesz, s a föld alatt fog élni, szörnyű munkát végezni.

Legfigyelemreméltóbb motívumai ennek az igen izgalmasan, szépen szőtt mesének Aterpater mesterkedései. Lala vonzódása az emberekhez, akiknek az országába többször is kiszökik; Irisz királynő Almafai kapitány iránti, nagyon is emberien megrajzolt szerelme, és nem utolsósorban a tündérek hódolata a tudomány előtt. Aterpater, mint

Tündérország legnagyobb tudósa és varázslója szerepel, ezért van olyan hatalma, s nyomban kicsivé, jelentéktelenné zsugorodik, mikor kiderül róla, hogy nem is tudós. Az igazi tudós Csill, a csendes kis patikus. Ő ruházta Aterpaterre tudását (varázserejével), hogy ő békésen, nyugodtan élhessen a tudománynak és a szép könyveknek.

És a megoldás: Csill akarata ellenére átveszi a hatalmat, elárulja, hogy neki nem emberszive, hanem ember-agya van. „Csak nem képzelitek – mondja Csill, – tündéraggyal kitaláltam volna azt a sok mindent, és lehetnék ekkora varázsló?” S az olvasó előtt egyszerre úgy tűnik, hogy az a sok csodálatos dolog, amivel találkozott míg Tündér Lala kalandjait, sorsát szorongva figyelte, nem is olyan „tündéri”. Rádió, televízió, repülés, csodálatos hatású gyógyszerek – nem tartoznak a mesevilágba. Igaz, hogy ott az állatok, sőt tárgyak is beszélnek, de ilyesmi nálunk is van – a költészetben. És Tündérországból is csak „tündérül” tudnak szólni, és segíteni is csak a tündérek közt segíthetnek, de hát a gyermeki képzelet ezt is utoléri. Megérti, mit mondanak neki a babái és egészen jól eltársalog az állatokkal, sőt a tárgyakkal is. A legfőbb pedig, hogy Csillnek ember-agya van, mert igazi tudományra csak az emberi agy képes.

Szabó Magdának sikerült ezekből a sajátos elemekből valóban szerves egészet, igazi gyermekregényt gyúrni úgy, hogy ugyanakkor nem szakad el a valóságtól, sőt a gyermek számára meglepő élményt nyújt: azt, hogy embernek lenni nagy és szép dolog; az ember nagy dolgokra képes, és hogy a tudományt csak szép és igaz ügy érdekében szabad felhasználni.

Ez a sajátos koncepció azonban szükség-szerűen disszonáns mozzanatok, helyzeteket is teremt a regényben, de szerencsére a gyermekolvasó ezeket nem veszi észre. Nem valószínű, hogy feltűnne például az a logikai bukfcenc, hogy Aterpatert szinte mindentudó, varázshatalmával mindenre képes erővel ruházza fel az író, mégis nyakatekert fordulatokat sző gonosz céljai elérése érdekében. Az is nehezen „indokolható”, miért kell az olyan tökéletes technikai fejlettségű tündérhonban föld alatti keserves fűtéssel biztosítani a szükséges meleget. Mesemotívumok ezek? Nyilvánvalóan nem. A meseszerűnek, tündérinek gyengén sikerült vegyítése a földi „gyarlóságokkal”, amely – szükségszerűen

következik a fentebb vázolt koncepcióból. Az író azonban éppen azt akarja élményesíteni, hogy álmaink, vágyaink csodálatos tündéri világa, tündérországa is „csak” emberi világ s a tökéletességet nekünk, magunknak, az emberi észnek, akaratnak, munkának kell megvalósítani. És meg is valósíthatjuk. Az emberi világ azonban több az álomnál, a mesénél is, mert élő valóságos világ, hiszen az olyan élet, amelyben minden a legtökéletesebb, unalmas, egyhangú, érdektelen világgá válna. Az élet lényegéhez hozzátartozik az állandó tökéletesedés, az álmok folytonos megújulásának lehetősége. De vajon átérzi ezt a gyermek? Talán nem tudatosan így benne, de erre nincs is szükség. Elég ha együtt-érez Lalával, Irisz királynővel, Csillel és a többiekkel. Megszereti Gigit, az igazlító és mondó kis szarvasbogárkát stb., s megérzi az élet szépségét, nagyszerűségét. Ehhez pedig bőséges élményt nyújt Szabó Magda regénye.

Érdemes volna jellembrázolás szempontjából is bővebben elemezni a regényt. Nem mintha ebből a szempontból valami szokatlant és újat adna, de a jellemzilárság és jellemgyöngöseség elég nagy számát, és gyermekeknek is jól felismerhető módon sorakoztatja föl az író ahhoz, hogy a gyermekeket akaratlanul is állásfoglalásra serkentse. Föltétlen elítéli Aterpatert gonosz, cinikus tetteiért. Szorong, drukkol Iriszért, hogy kiszabaduljon Aterpater sötét hatalma alól. Megérzi benne az anyai szeretet szépségét, de erkölcsi hatást gyakorolnak rá igazságtalan, megalkuvó tettei is. Megható Gigi-nek, a kis orrszarvunak a szerepe, s így sorolhatnánk még bőven. Jellemfejlődésről persze csak Lala esetében beszélhetünk, esetleg még Csillnél, a patikusnál, aki felismeri igazi hivatását, kötelességét, s ennek éppen azért van jelentősége, mert hiszen ők azok, akiket leginkább „emberré” formál az író a csodás Tündérországbán. Ismétlem, érdemes volna bővebben elemezni ezt, hiszen a mesék, meseregények jellemei általában egysíkúbbak, egy-egy tulajdonság, eszme, jellemvonás, stb. világos kontúrú megtestesítői. Szabó Magda regénye áttöri ezeket a korlátokat. Mer többet lenni, és anélkül, hogy valahol is erőltetetté válna. Mesevilág ez így is, amelynek fantáziadús, fordulatossá, színes világa, ötletessége magával ragad, s feledtetni hiányosságait is.

SERES JÓZSEF

Takács Tibor:

A kaftános fejedelem

A hanyatló török uralom és a Habsburgrendszer között örldődő magyarság egy-egy villanásnyi gesztussal, felbuzdulással jelzi életigényét, ki nem oltható szabadságvágyát. A XVII. század utolsó évtizedeiben ez a nemzeti derengés Thököly Imre alakjával fonódik össze, ő az a történelmi egyéniség, aki a bujdosók szétzilált sorsát népi mozgalommá érleli, s mintegy előképévé válik a némettel szemben vívott függetlenségi harc több évszázados folyamatának. Thököly 1678-ban meginduló akciója, a nemzeti és népi erők ösztönös egy-táborba tömörülése azokból a csírákból fakad, mint II. Rákóczi Ferenc függetlenségi mozgalma vagy az 1848-as szabadságharc. De leszűrődő emlékeik másképpen tükröződnek, – a Habsburg-hatást árasztó történelemszemlélet még a XX. században is kísért: Rákócziból megőrzi és tovább hagyományozza a vallásos, nagy egyéniség kultuszát, de „rebellis” voltát lepárolja; a szabadságharcot a 67-es kiegyezés szublimálja, igen sok elemét magába olvasztja a nélkül, hogy lényegét, meg nem alkuvó vezetőit elfogadná; Thököly azonban számos történetíró ítélete alapján önnön érdekeit hajhászó kalandorrá süllyed az utókor szemében.

Takács Tibor új regénye nemcsak egy érdekes korszak regisztrálása, hanem elégtétel is: Thököly Imre elrajzolt portréját igyekszik a történelem bonyolult összefüggéseiben kiigazítani, hitelessé formálni. Nem a valóság meg-
szépítésére, olcsó heroizálásra vállalkozik, a pontosan rögzített történelmi keretben sallangmentesen, krónikási igénnyel kíséri nyomon a kuruc király életútját. Thököly Imre sorsának lényeges elemei ökonomikus rendben sorakoznak; az eperjesi színiszereplés, a bujdosók gyülekezése, a hadi sikerek és a személyes tekintély hőskora után az író tárgyilagosan méri fel a hanyatlás korszakát is a nikomédiai magány utolsó közérdekű megnyilvánulásáig. Takács tudatosan választja a történelmi regény nehezebb, csonthéjasabb formáját, a politikai erőviszonyok, a kor jellemző vonásai mindegyik epizód árnyékában. Pedig a sikerre tekintő szándék szívesen kiaknáta volna a daliás ve-

zér életének szerelmi motivumait – Takács a Zrínyi Ilonához fűződő kapcsolatot is egyetlen mértéktartó jelenetbe tömöríti, egy mondattal sem hígítva fel a kiemelkedő emberpár közös sorsát.

Thököly alakja nem az egyéni érvényesülés síkján tűnik fel előttünk, első megnyilatkozásai a bujdosók mozgalmának történelmi szükségességét, igazságos voltát bizonyítják. „Sebes ez a nép, mint a nagybeteg, sebbe nyúlunk, s csak jajgatásunk vagyunk! Írt kell varázsolni, betapasztani a fekélyeket, az álnokokat megbüntetni, a csalárdul viselkedőket törvény elé vonni! Erőszak, vérontás, gyalázkodás ellen indítva gyűltünk össze mi, egy akaraton lévők, s ha nem is vagyunk bővségben, de hitünk, kardunk segíteni fog.”

Ez a kiindulás alapvetően cáfolja az önző érdekek jelenlétét, a Thököly-féle had kevésbé fegyelmezhető, zabolátlan jellege pedig csak részben és bizonyos időszakokban fedti a valóságot, de akkor sem kizárólag a vezér személyét terheli. Ő többször hangsúlyozta, hogy becsüli a szép erényeket, de csak akkor, ha az engedelmesség és a fegyelem körén belül érvényesülnek. A férfias szigor, a határozottság közel áll Thököly alkatához, az erdélyi fejedelemmel és kancellárral vívott – kezdetben csak diplomáciai – küzdelemben, majd a felvidéki bányavárosok elleni hadjárat alkalmával szilárd akaratú, kellő időben határozó férfit találunk a megnövekedett számú sereg élén.

Thökölynek több fronton kell helytállnia a rendkívül bonyolult korszakban, – „három tűzben tartani egy-egy vasat, s mindig azt kapni ki, amelyik már éppen szikrát hány.” Harcol, alkudozik és ügyesen bonyolítja a diplomáciai szálakat, néhány évig sikeresen fenntartania igaz ügyért harcoló seregét.

Az író már ezzel az eszmei korrekcióval, Thököly küldetésének mélyebb vizsgálatával is jó munkát végzett volna. Takács Tibor azonban nem éri be ennyivel; bemutatja a mozgalom hibáit, kinövéseit is. Már Szekfű Gyula hivatkozik a Szabolcs megyeiek e korból származó panaszára, akik szót emeltek a kurucok rablásai, szegényeket sem kímélő magatartása ellen. A kaftános fejedelem lapjairól hiteles, őszinte hang csap bennünket. A zsolcai parasztok kifosztása vagy a nagyszombati városégés idején történt harácsolások valóban

árnyoldalai voltak a kuruc tábornak. De Takács számos történész mulasztását pótolva a valós okokra és politikai rugókra is rátapint. Egy tizezres létszámú sereg fenntartása, élelmezése nagy terheket ró a vezetésre és magára a népre is; jogsértések, visszaélések jockán előfordulhattak, különösen a felbomlás időszakában. Az sem vitás, hogy a három tűz közé szorult kurucok helyzete nehezebb volt, mint bármelyik ellenfelé. Mindezt még csak súlyosbította I. Lipót jellemtelen, hitegető politikája, aki Thökölyt és mozgalmát szükségszerűen kergette a törökkel való szövetségbe. A Béccsel rokonszenvező történeti koncepció évszázadokon át lenézően emlegette a pogányvaló lepaktálás vádját, ugyanakkor a riabsburg-ház sokkal kegyetlenebb politikát érvényesített a magyarsággal szemben.

Takács Tibor ezt a reális értékelést s a török hatalom jellemzését komoly műgonddal rekonstruált regény kereteibe illeszti. A mellékszerzők arcát – amint Apafi erdélyi fejedelem vagy Teleki Mihály esetében látjuk – nem rajzolja túl, Thökölyt sem a magánélet szűkebb aspektusán keresztül vizsgálja, mégis hűsítővérből való, rokonszenves hos alakja bontakozik ki előttünk.

A mű írói nyelve egyszerű és korrekt, alkalmazkodik a korhoz; egy szóval sem hiányoljuk Laczkó Géza Zrínyi-regényének súlyos, archaizált mondat-tömbjeit – az olvasó számára ez szinte az idegen nyelv nehézségeit jelentené; a regény krónikást idéző, mértéktartó stílusát néhány hangulatos leírás és ritkábban használt tájszó teszi változatosabbá. Egy-két szót és rövidebb mondatot kirívónak érzünk: (szemét hir; – gazemberség; – felelősségrevonás ez, fiatalember?; – nem tűröm ezt a uangot; – mi nem tetszik azon, ha szabad érdeklődnöm . . .) a modern kor nyelvhasználatának felhangjai rezegnek benne.

A kaftános fejedelem az író kitűzött feladatánál jóval többet valósított meg. Nem ártana, ha ez a lelkiismeretes törekvés más történelmi korszak feltérképezésére, valós bemutatására is serkentené Takács Tibort és még számos fiatal vagy idősebb évfjártú írónkat.

SZEGHALMI ELEMÉR

A győri Kisfaludy Károly Könyvtár 1965-ös évkönyve

Örülünk, hogy megyei könyvtáraink már kinőtték nemcsak egykori kultúrforradalmunk gyermekbetegségeit, de a sajátjukét is. Érettégüket a kiadásukban sorra megjelenő évkönyvek, a különböző helyismereti és szakági dolgozatok, bibliográfiák is bizonyítják. Pedig annak idején ezek a könyvtárak igen nehéz körülmények között indultak el, csak néhol (pl. Győrben, Pécsen, Debrecenben) volt régi városi könyvgyűjtemény, melyre az új funkciójú – megyei, körzeti feladatokat is ellátó – könyvtár épülhetett. És a kezdeti nehézségeket nem csökkentették a körzeti feladatok: a népkönyvtárak szervezése; a könyvvállomány, könyvtáros, helyiség előteremtése; az olvasóközönség kialakítása. Ebben az áldozatos munkában hatalmas hálózat nőtt ki szinte a semmiből, az egykori könyvtárosok, szervezők, kultúrmunkások lelkesedése pionír jelentőségű volt; sokszor nemcsak a nehéz helyi-anyagi-technikai körülményekkel kellett megmérkőzniük, de a megnemértéssel, sőt olykor értetlenséggel is. És ez a talán másfél évtizede született tekintélyes könyvtárhálózat évben jelentős és egyre növekvő anyagi megterhelést – jelentett és jelent államunknak.

Ehelyütt nem a könyvtárak olvasószolgálatáról, szakmai és állományi növekedéséről kívánunk szólni – ez a téma inkább a szakterület irányítóira és művelőire, a szaksajtóra tartozik –, inkább egy már felnőtt intézmény kiadványáról, tudományos bemutatkozásáról íránk. Elérkeztünk tán oda – a sok olykor felesleges aprónyomatvány, kisbibliográfia, rosszul szerkesztett és érdektelen (hiszen jobbra teljesen azonos könyvanyagot tartalmazó és csak a szakma bővülésében született!) nyomtatott katalógusok után –, hogy megyei könyvtári kiadványaink már megérdemlik a figyelmet nemcsak helyileg és szakmailag, hanem az országos irodalmi érdeklődést is. Az országos műhelyek mellett – ezen néhány budapesti és vidéki nagykönyvtárat értünk – megyei könyvtáraink immár felelős és felkészült laboratóriumai

az adott város és vidék történeti-, helyi és országos irodalmi kutatásnak is. Ez pedig valóban nem hoz provincializmust, hiszen nagyvárosaink kultúrája mindig szerves része volt az országosnak, gondoljunk Ady Nagyváradára; Mórá, Tömörkény, Juhász Szegedére; Csokonai, Tóth Árpád Debrecenére; Babits Esztergomjára, vagy – hiszen éppen erről kívánunk szólni – a Kovács Pál szerkesztette HAZÁNK, Czuczor Gergely, Kisfaludy Károly és a többiek Győrére.

A győri Kisfaludy Károly Könyvtár 1965-ös Évkönyve a felszabadulás 20. évfordulójára jelent meg, s az intézmény történetére, évi tevékenységére, osztályainak működésére vonatkozó, kifogástalan munkát tükröző és alaposan dokumentált, de a nehézségeket és tennivalókat is feltáró beszámoló és dolgozatok után egyeb, ezáltal jelentős szak- és más tudományi tanulmányoknak is helyet ad az Évkönyv. Örömről szolgál, hogy ez a rész a bővebb, izgalmasabb. A kiadvány tehát nemcsak láttelepe az elvégzett és folyamatosan alakuló, periodikusan ismétlődő könyvtári munkának, de jelentős könyvtártudományi, módszertani és irodalomtörténeti anyagot is tartalmaz. Bennünket ezáltal inkább ez utóbbi témák érdekelnék.

A tervekől (Mezei György: A megyei könyvtár építési programvázlata; u. ö. – a könyvtár igazgató helyettese –: A városok könyvtári ellátottsága) örömmel látjuk, hogy az intézmény felelte már korábbi nehézségeit, túljár a provinciális kislefeladatokon, gondját már jórészt nem a jelen, hanem a jövő szövi, felzárkózik már nemcsak a hazai, de az európai könyvtári színvonalhoz, elképzeléseit már nemcsak az adottsághokhoz, de a lehetőségekhez is méri. Mezei ismeri és felhasználja a szaktudomány világirodalmát. A könyvtár terveit ily módon már a legmodernebb szakági világszínvonal, az országos tervek és a helyi követelmények összhangja és kölcsönhatása ihleti, az adott realitás már nem megkötő, visszahúzó elem, éppen nem; inkább serkent és ösztönöz. Ez ügyben a megyei tanács elnökének, dr. Katona Lajosnak a Bevezetője is biztató, majd hogy ígéret erejével bír. Ahol pedig egy új otthon „építési programvázlata” van műsoron, ott ez ügyben sem lehet különösebb nehézség és ellenállás; sőt, a város, a megye életében már fel- és elismerték a a könyvtár évi tevékenységéről, a mese-repét. Mezei cikkei (a fentiekén kívül még a könyvtár évi tevékenységéről a mese-

könyvtárról, a fűzésmentes kötésről ír) színvonalas és európai tájékozottsággal, tiszta, szakszerű és világos stílusukkal tűnnek ki.

A könyvtár tájékoztató szolgálatáról, a város közkönyvtáraink helyzetéről szóló beszámolók megnyugtató tényekről és szép tervekről adnak hírt, bár mérsékeltebb szaktudományi és nyelvi felkészültséggel íródtak.

Az irodalomtudomány számára különösen két tanulmány érdekes, az egyik izgalmas is. Elsősorban a Kovács Pál életmű egy szakaszát feltáró és elemző írás, dr. Bay Ferencé (Egy akadémiai tagság viharai). Meleg és tiszteletre méltó lokálpatriotizmus árad a sorokból, a várost szerető és tudós szándék egyaránt vezette Bay tollát, mint egy korábbi könyvében is (Napoleon Magyarországon, Bp. é. n. Officina kiadás).

Kovács Pál, az egykori pesti ÉLETKÉPEK mellett társplapként ugyancsak vezető győri HAZÁNK (Petőfit, Tompát, Aranyt, Vajdát, a helyieket megjelentető és foglalkoztató) szerkesztője akadémiai tagságával, a felvétel körüli „viharral” foglalkozik. Kovács Pál eléggé és tán méltatlanul elfeledett kismestere irodalmunknak, de akadémiai levelező tagságának ajánló Bajza, Schédel (a későbbi Toldy) Ferenc, Vörösmarty (az „Auróra-kör”) voltak, tagtársa pedig ugyanazon a listán Körösi Csoma Sándor. A „vihar” Kovács *rendes* tagsága körül tört ki; Csató Pál, az „ingatag újságíró” (a TUDOMÁNYTÁR szerkesztője, majd a pozsonyi HÍRNÖK segédszerkesztője, novella- és vigjátékíró, különböző akadémiai és irodalmi státuszok és stallumok nagyhangú trónkövetelője) kavarta, hogy evvel az öt ambícióban gátló Auróra-kört támadja. Támadása azonban nemcsak személyes jellegű, hanem mintegy folytatása a Bajza-Döbrentei párharcnak, a polgári és konzervatív erők emlékezetes összecsapásának; az egész reformkoron végighúzódó nagy irodalmi csatározásoknak, melyek kisebb-nagyobb áttétellel – olykor anélkül is – *társadalmiak*, a haladó és reakciós *politikai erők* harcai. Bay tanulmánya főleg sok-sok eredeti levél, akadémiai irat és a hírlapvita anyagának első közlésével, dokumentatív erejével és avatott tollával, tudományos apparátusával, soha nem publikált és komoly kutatásokra épülő adataival, felkészültségével és rátermettségével emelkedik ki az évkönyv átlagából. Írását örömmel látunk különnyomatban, akár szélesebb olvasótáborral jelentkező szakfolyóiratban.

Dr. Haraszi Erika Ágnes írása (Emlékezünk Kisfaludy Károlyra) ismeretlen anyagot nem hoz ugyan, de a meglévő ismeretet egyénien és szépen értékesíti. A II. József jobbjágyrendeletét tárgyaló írás (Mészáros Lászlóé) és a Madách-émlékezés (Pernes Gyula: Madách Imre halálának 100 éves évfordulójára) – átlagfokú adatokra támaszkodik. A Madách életrajz, a Tragédia elemzése jobbára egy ünnepi előadás kissé hosszúra nyújtott és eléggé erőltetetten patetikus bevezetőjének tűnik. Inkább bő válogatás a Madách irodalomból. Pernes a téma népszerű feldolgozását, már ismert elemzések összegezését és idézeteit nyújtja – nem többet –, eredetit és ismeretlent csak a műgyőri előadásainak kapcsán mond. Kár, hogy nem vállalkozik ez utóbbi részlettéma bővebb kidolgozására, méltóbb lett volna az évfordulóhoz. Igaz, cikkében ma is „csupán vázlatos összefoglalásról” beszél.

A történeti tanulmány adatait, érveit jó részt az általánosan használt egyetemi tankönyv, Mód Aladár és Acsády Ignác könyvének immáron közkinccsé vált lapjairól idézi. *Nyomtatott önálló* munkának ilymódon mindkét előb tárgyalt írás kevés. Mégis, a Madách-tanulmány gondos bibliográfiáját és a II. Józsefről szóló írás szépen válogatott és reprodukált képanyagát (és az egész Évkönyvét!) dicsérhetjük.

A Kisfaludy és a Madách dolgozat olykor harmatos mondatai („Kisfaludy Károly emlékéhez úgy leszünk méltók, ha követjük tanításait, kultúrforradalmunk minden területén.” – „tisztelet, amellyel tartozunk nagy emberi és nemzeti értékeinknek... Amellyel tartozunk Madách Imrének...”) vasárnapi hangulatukkal majdhogyan ellenkező hatást érnek el, nem kevésbé ingerlőek a sokszor használt, bűvös és igéző három pontok a mondatok végén; ezek nyilván emelkedett érzelmeket lennének hivatva kifejezni és ébreszteni...

Mindezek ellenére a kötet kiemelkedik az általunk ismert hasonló kiadványok közül érdekes anyagával, gondos és szép kiállításával (fotóit már dicsértük!), az alapos korrektori munkával. Hiába, a Soproni Szemle nyomdájában készült!

Az évkönyv lehetőség, a győriek pedig jól éltek ezzel a lehetőséggel. Egy-két cikk után (itt különösen Mezeiére és a beszámolókra gondolunk) érdemes lett volna valamilyen

idegen nyelvű összefoglalást adni, gondolva a külföldi cserelhetőségekre és érdeklődésre is.

BODRI FERENC

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Felszabadulásunk 25. évfordulójára a Szépirodalmi Könyvkiadó regénypályázatot hirdet.

A pályázaton bárki részt vehet eddig nyomtatásban meg nem jelent, új regény kéziratával. A regények középpontjában a felszabadulás időszakában, a felszabadulás emberi és társadalmi jelentősége álljon, tehát az a kor és az a lendület, amely véget vetett a múltnak és utat nyitott a szocialista jövőhöz.

A pályamű terjedelme 10 ívnél (200 gépelt oldal) rövidebb, és 30 ívnél (600 gépelt oldal) hosszabb nem lehet.

Díjak:

I. díj: 50 000 forint

II. díj: 30 000 forint

III. díj: 20 000 forint

A pályázat jelíggel.

A kéziratot a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz (Budapest, VII., Lenin krt. 9-11) kérjük benyújtani.

A pályázat határideje: 1968. október 1.

A pályaműveket a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőségéből és a magyar irodalmi, kritikai élet kiváló személyiségeiből alakítandó zsűri bírálja el.

A pályázat eredményét 1969. augusztus 20-án hirdetjük ki.

A díjnyertes regények kéziratát a Szépirodalmi Könyvkiadó Felszabadulásunk 25. évfordulójára, 1970. április 4-re jelenteti meg. A szerzői jogokért a fennálló rendelkezésekben előírt összeget fizeti.

Budapest, 1966 március.

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ